

Evalueringsrapport: Innkjøpsordningen for sakprosa

**En rapport utarbeidet ved Institutt for medier og
kommunikasjon, Universitetet i Oslo av Tore Slaatta
på oppdrag fra Norsk kulturråd, juni 2008**

Sammen drag

Rapporten konkluderer med at innkjøpsordninger generelt er et anerkjent kulturpolitisk virkemiddel i den norske bokbransjen, men at virkningene av ordningen for sakprosa i dag er svake og uklare, fordi ordningen er av begrenset økonomisk omfang, fordi formålet og innkjøpskriteriene er uklare og fordi den er selektiv og forutsetter en vurderingsordning. Dette skaper uforutsigbarhet og likegyldighet overfor ordningen, og hindrer forfattere, forlag, biblioteker og lesere i å dra nytte av ordningens mange varierte incitament. Den vil bli mer forutsigbar og effektiv dersom innkjøpskriteriene i avtalen blir tydeliggjort og klarere avgrenset til den sakprosaen man spesielt ønsker å støtte, samtidig med at de økonomiske og kulturelle incitamentene overfor forfattere og forlag blir styrket. Samtidig bør bibliotekene trekkes mer med i avtalen og det bør formuleres klarere forpliktelser på formidlingssiden. Antall innkjøpte bøker trenger av hensyn til bibliotekene ikke være 1000 eksemplarer. Avtalepartene bør i lys av dette diskutere andre fordelinger mellom royaltyavregning og pris for spesielt å sikre at forfatternes incitament øker innenfor ordningen.

Evalueringen, som er gjennomført ved Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo og ledet av professor Tore Slaatta, bygger på analyser av ordningens avtalerettslige grunnlag, sammenstilling av tilgjengelig statistikk fra bokbransjen, fokuserte delundersøkelser og intervjuer med de berørte parter.

Innkjøpsordningen for sakprosa har i dag som formål å stimulere til skriving, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa, og griper inn i det litterære kretsløp på en rekke punkter. Siden den ble innført i 2005 har ordningen tilført norske folkebiblioteker 131 sakprosa-titler, noe som utgjør 19 % av de 638 titlene som forlagene har sendt inn til vurdering. De innkjøpte bøkene fordeler seg på ulike sakprosasjangere med 33 % dokumentarlitteratur, 22 % essayistikk, 15 % biografier og 6 % reiseskildringer. Kulturrådets utgifter (eksklusiv administrasjonsutgifter) pr. innkjøp (å 1000 bøker) ligger på rundt 200 000 kr. I den perioden ordningen har virket er det sannsynlig at den har virket i tråd med formålet, som imidlertid er bredt definert. Når det gjelder stimulering til skriving og utgivelser kan det påpekes at antall utgivelser innenfor de sjangere ordningen i dag gjelder for, hverken er gått opp eller ned. Det samlede tilbud av ny norsk sakprosa holder seg konstant, men det er mer offentlig oppmerksomhet rundt sakprosautgivelser enn tidligere, og norske forlag utvikler nye strategier for en aktiv utgivelsespolitikk. Likevel oppgir både forlagsredaktører og forfattere at ordningen er for uforutsigbar, at det er for få titler som kjøpes inn, at det er viktige sakprosasjangere som i dag faller utenfor ordningen, at de økonomiske incitamentene er for svake til egentlig å virke, og at det er andre kulturelle og økonomiske betingelser som styrer utviklingen på området. Evalueringen finner støtte for dette, og konkluderer med at hovedproblemet for produksjonssiden er at forutsigbarheten i ordningen er for lav: Kriteriene for innkjøp er ikke klart nok angitt i avtalen og undergraver ordningens legitimitet på sikt. Ordningen er selektiv og av begrenset omfang, og de økonomiske incitamentene blir for svake og usikre til at de blir tatt hensyn til av forfattere og forleggere. Om man får økt forutsigbarhet, f.eks. ved at kriteriene for innkjøp tydeliggjøres og blir bedre forstått, samtidig med at man forsterker de økonomiske og kulturelle incitamentene, vil ordningen få større effekt på forlagenes og forfatternes redaksjonelle strategier og valg.

Når det gjelder spredning og lesning har ordningen gode rutiner for distribusjon til

norske folkebibliotek. I en selektiv ordning må imidlertid Vurderingsutvalget ha tid til å vurdere bøkene, og det går tid fra bøker blir påmeldt til de blir kjøpt inn og gjort tilgjengelig i bibliotekene. I tillegg kommer at forlag i noen tilfeller ikke følger opp innkjøp raskt nok. Mange av kulturfondbøkene kommer på grunn av dette for sent til å innvirke på bibliotekenes innkjøpsrutiner, formidlingsstrategier og utlånsmønstre. For mange bibliotek foregår formidling av sakprosa derfor mer eller mindre uavhengig av ordningen. Sakprosa er et viktig element i bibliotekenes utlån og brukertilbud, for bibliotekenes rolle i samfunnet kan synes å bli viktigere, nettopp fordi de er lokale, fysiske møteplasser hvor ny norsk sakprosa kan leses og brukes. Det er de senere årene skapt et annerledes avsetningsmarked for sakprosa hvor bokhandlerleddet og de større bokhandelkjedenes strategier for tilbud og salg er blitt mer avgjørende. Bibliotekene og innkjøpsordningen kan derfor i fremtiden komme til å bli viktigere som en mer kompensatorisk og markedsuavhengig arena for spredning og lesning av ny norsk sakprosa. For bibliotekene er 1000 eksemplarer for mye, og flere små bibliotek vil godt klare seg med et mindre utvalg av de innkjøpte bøkene. Evalueringen konkluderer med at det er gode muligheter for å forbedre spredning og lesning dersom man får bukt med tidstapet i den selektive ordningen og reduserer antall mottakere av bøkene. Samtidig bør man styrke avtalens formuleringer om formidling, gjerne i kombinasjon med andre formidlingstiltak på sakprosa, i og utenfor bibliotekene.

Evalueringsrapporten dokumenterer flere små og store virkninger av ordningen så langt og gir beslutningsgrunnlag for endringer i ordningen. Fire sammenvevde dimensjoner definerer rammene for ordningen; 1) Budsjettets størrelse og de økonomiske incentivene i ordningen 2) Avtalens innkjøpskriterier og Vurderingsutvalgets praktisering av retningslinjer 3) Distribusjonssystemet og bibliotekenes forvaltning av bøkene, og 4) De administrative rammene og rutineene for ordningen.

Den raskeste og mest effektive forbedring av måloppnåelse fås ved at avtalens innkjøpskriterier blir gjort tydeligere og mer i overensstemmelse med den sakprosaen man faktisk ønsker at ordningen skal støtte. Vurderingsutvalget bør begrunne sine innkjøp offentlig slik at det kan oppstå tydeligere læringseffekter av ordningen. I stedet for å definere nye sjangere positivt inn i avtalens § 3 og ut av § 5 og opprettholde det eksisterende, og vagt definerte kriteriet om "språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter", kan det være en løsning å knytte an til et begrep om "offentlighetsverdi". At en bok har offentlighetsverdi vil bety at den tilfører noe vesentlig til en offentlighet. Det betyr ikke det samme som at en bok er aktuell eller er rettet mot et allment publikum. Det betyr heller at en bok står for noe, at den bibringer et syn eller et standpunkt som kan diskuteres og reflekteres over i offentligheten. Kriteriet er i utgangspunktet uavhengig av sjanger, og gjør at litteratur som f.eks. i dag anses som kunnskapsverk og referanseverk, og som med en faglig forankring drøfter grunnleggende virkelighetsforståelser og verditradisjoner, også kan anses som verdifull og støtteverdig sakprosa i en fortsatt selektiv innkjøpsordning.

Innhold

SAMMENDRAG	2
INNHold	4
1. OM Å EVALUERE EN PRØVEORDNING	5
2. INNKJØPSORDNINGEN SOM KULTURPOLITISK VIRKEMIDDEL	8
2.1. AVTALEN	12
2.2. INNKJØPSORDNINGENS ORGANISERING OG RUTINER	13
2.3. ADMINISTRASJON AV ORDNINGEN	17
2.4. KORT OM AVTALEPARTENES OPPFATNINGER AV AVTALEN	18
2.5. KORT OM DET OFFENTLIGE ORDSKIFTET OM INNKJØPSORDNINGEN	20
2.6. KORT OM SAKPROSA OG LITTERATUREN I SAMFUNNET	22
3. INNKJØPSORDNINGEN I TALL	25
4. KRETSLØPSLOGIKKER: FORFATTER OG FORLAG	31
4.1. FORFATTERNE	31
4.2. FORLAGENE	38
5. KRETSLØPSLOGIKKER: SAKPROSAEN OG VURDERINGSUTVALGET	44
6. KRETSLØPSLOGIKKER: DISTRIBUSJON OG BIBLIOTEKBRUK	50
7. HELHETLIGE BETRAKTNINGER: MULIGHETER FOR FORBEDRINGER OG JUSTERING AV ORDNINGEN	59
7.1 FRA EVALUERING TIL ANALYSE AV ET KULTURPOLITISK VIRKEMIDDEL.....	59
7.2 BUDSJETTETS STØRRELSE OG DE ØKONOMISKE INCITAMENTENE I ORDNINGEN	61
7.3 AVTALENS INNKJØPSKRITERIER OG VURDERINGSUTVALGETS RETNINGSLINJER	61
7.4 DISTRIBUSJONSSYSTEMET OG BIBLIOTEKENES FORVALTNING AV BØKENE	63
7.5 DE ADMINISTRATIVE RAMMENE OG RUTINENE	64
8 VEDLEGG:	66
VEDLEGG 1: AVTALEN	67
VEDLEGG 2: MANDAT FOR EVALUERINGEN	72
VEDLEGG 3: EVALUERINGSPLAN.....	78
VEDLEGG 4: LISTE OVER INFORMANTER.....	83
VEDLEGG 5: LISTE OVER DATAKILDER.....	86
VEDLEGG 6: LISTE OVER INNKJØPTE BØKER.....	87
VEDLEGG 7. RETNINGSLINJER FOR VURDERINGSUTVALGET	91
VEDLEGG 8: ORIENTERING TIL SØKERNE OG RETNINGSLINJER FOR UT BETALING AV FORLAGSREFUSJON	94

1. Om å evaluere en prøveordning

Evalueringsarbeidet som ligger til grunn for denne rapporten er gjennomført ved Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo under ledelse av professor Tore Slaatta. Cand. polit. Salve Jortveit og vitenskapelig assistent Kjell-Olav Hovde har vært engasjert for å assistere i evalueringsarbeidet, og har begge levert sentrale og selvstendige bidrag til rapporten.¹

Rapporten berører mange kultur- og litteratursosiologiske temaer det kunne være verdt å studere nærmere. Men den foreliggende evalueringen er ikke ment å være en bred gjennomgang av innkjøpsordninger generelt, eller av brede problemstillinger innenfor norsk litteraturpolitikk. Evalueringen følger i hovedsak innkjøpsordningen for sakprosa tett og systematisk med tanke på å gi "grunnlag for eventuelle justeringer av ordningen". Det er også dette som ble forutsett og planlagt som evalueringens formål i forbindelse med igangsetting av ordningen. Evalueringen er omtalt i dokumentet som heter "Avtale mellom Norsk kulturråd, Den norske forleggerforening, Norsk forleggersamband, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og ABM-utvikling om regler for en selektiv prøveordning med statlig innkjøp av ny norsk sakprosa 2007". I avtalens § 2 heter det at det gjelder en "prøveordning" som løper ut i 2008, og at denne skal evalueres før den avsluttes med tanke på å gi "grunnlag for eventuelle justeringer av ordningen" (se vedlegg 1).

Norsk kulturråd utarbeidet på vegne av partene i avtalen et mandat for evalueringen som har lagt detaljerte føringer for evalueringsoppdraget (se vedlegg 2). Som et første svar på Kulturrådets mandat for evalueringen, utarbeidet Tore Slaatta et utkast til gjennomføring av evalueringsoppdraget (se vedlegg 3) som har vært utgangspunkt for videre forhandlinger med Kulturrådets forskningsavdeling. Evalueringen har stort sett fulgt Kulturrådets mandat og den opprinnelige evalueringsplanen tett.

Evalueringsarbeidet startet i begynnelsen av mars, og når dette skrives i midten av juni, er det gjennomført et stort antall intervjuer med avtalepartene, utvalg, forfattere, forlagsredaktører, litteraturpolitikere, kritikere, bibliotekarer og byråkrater (se vedlegg 4 for liste over intervjuer). Det er innhentet kvantitative data fra en rekke ulike kilder (se vedlegg 5), og et stort antall aktører i ulike posisjoner og roller er intervjuet. Politiske dokumenter, referater og rapporter fra ordningens ulike organisatoriske prosesser er i tillegg gjennomgått. På denne brede bakgrunn har man søkt å danne seg en uavhengig, informert og helhetlig forståelse av innkjøpsordningen for sakprosa.

Det å tallfeste eller konkretisere effekter av et kulturpolitisk virkemiddel som bare har vært prøvet ut i tre år, er ikke et godt utgangspunkt for kulturpolitisk forskning. Kultur i alminnelighet og litteratur spesielt er vanskelige å regulere, både fordi virkninger av statlige tiltak er vanskelige å måle, og fordi de ofte er omgitt med ømtålige

¹ Salve Jortveit har spesielt bearbeidet de statistiske opplysningene og utformet tabellene i rapporten. Kjell-Olav Hovde har spesielt hatt ansvar for innhenting av opplysninger fra biblioteker og forlag og organisert intervjuer med informanter.

legitimitetsproblemer. I kultursektoren er man f.eks. nødt til å vise spesiell aktsomhet for normer og betingelser som gjelder for kreativitet og frihet innenfor kunst- og kulturproduksjon. Diskusjonene om forholdet mellom stat og marked er spesielt kompliserte i denne sektoren, fordi det ikke bare handler om hvilket tiltak som er mest effektivt, men også er knyttet til diskusjoner om kulturens innhold og verdi, om hvilken kultur som er høyverdig eller støtteverdig og om hva som er god eller dårlig kunst. Fordi effekter av statlige virkemidler i kulturpolitikken dessuten gjerne er vanskelige å lokalisere, avgrense og faktisk måle, må virkemidler ofte utformes ut fra at man *tror* at de virker, heller enn at man *vet* at de virker. Det er av beslektede grunner at målsetninger og effekter i kulturpolitikken er langsiktig tenkt, som generelle utviklingstrekk over tid. Ord som "kvalitetsheving", "stimulering" og "styrking" er hverken presise eller uproblematisk.

I tillegg kommer at tre års prøvetid for innkjøpsordningen for sakprosa er kort tid. Selv om evalueringsarbeidet som er gjennomført har gjort bruk av anerkjente samfunnsvitenskapelige metoder, er det ikke mulig å si noe endelig om de grunnleggende spørsmålene om virkninger og effekter. I tillegg til å forsøke å svare på spørsmålet om innkjøpsordningen virker eller ikke, har vi villet analysere hvordan denne innkjøpsordningen er bygget opp og se nærmere på *hvordan* den virker.

Som kulturpolitisk virkemiddel, er innkjøpsordningen for sakprosa en sammensatt og interessant ordning å studere. Innkjøpsordningen er en form for intervensjon i det vi kan kalle "det litterære kretsløp", som er tenkt å virke inn på produksjon, distribusjon og bruk av bestemte bøker i det litterære kretsløpet i Norge. Det er ikke en rent statlig intervensjon, men en ordning hvor stat og sivilsamfunn samarbeider og inngår en felles avtale. Som regulerende virkemiddel, er innkjøpsordningen ment å skulle påvirke premisser for aktørens handlingsvalg, og skape og vedlikeholde bestemte, institusjonelle logikker og relasjoner i det vi kan kalle "det litterære felt". Om og hvordan innkjøpsordningen virker eller ikke virker, avhenger av i hvor stor grad de handlingsrammene, logikkene og relasjonene som aktualiseres av ordningen, er i tråd med det erklærte formålet.

Vi har forsøkt å bryte ordningen ned i ulike incitamentlogikker, og se hvordan og i hvilken grad ordningen *kan bidra til* og/eller *kan utnytte og skape* positive effekter for den nye, norske sakprosaens litterære kretsløp. Man kan i utgangspunktet skille mellom økonomiske, kulturelle og symbolske incitamenter, der de *økonomiske incitamentene* i avtalen er knyttet til bestemmelser om royalty og pris, eller kan ses i sammenheng med den mulige besparelsen som bibliotekene kan få på sine innkjøpsbudsjetter når Kulturrådet innenfor ordningen kjøper inn bøkene med tanke på distribusjon til folkebibliotekene. De *kulturelle incitamentene* er knyttet til ordningens bruk av et vurderingsutvalg som institusjonaliserer en sentral leserposisjon med spesielt utvalgte lesere som er autorisert til å forvalte avtalens innkjøpskriterier. Det at man opererer med et begrep om kvalitet og kvalitetsheving, åpner for diskusjoner omkring hva slags kvalitetsbegrep som skal anvendes og hvem som skal få definere det. At kvalitetsmessig bruk og formidling av det norske språk er gitt prioritet i ordningen, skaper generelt sett incitamenter og potensielle læringseffekter til forfattere og forleggere mht. hvordan og hvorfor man bør skrive ny norsk sakprosa. Generelt kan man også si at ordningen kan gi incitamenter i retning av at sakprosaforfattere får en sterkere stilling i det norske litterære feltet gjennom den oppmerksomhet og kunnskapsheving som ordningen kan viderebringe til leserne. Viktig som kulturelt

incitament, er også den kunnskapsheving som en leser måtte oppleve ved å låne eller å lese en sakprosa bok. De *symbolske incitamentene* i ordningen ligger f.eks. i den prestisje og offentlige anerkjennelse og ære som en eller flere sakprosaforfattere og/eller et forlag kan oppleve å bli tildelt som følge av at en bok blir kjøpt inn, eller også den status en leser kan oppleve ved å være tidlig låntaker av en ny kulturfondbok i et av landets biblioteker.

Når man ser nærmere på innkjøpsordningen for sakprosa, ser man raskt at ordningen virker på mange måter og i mange retninger. Vi har valgt å forsøke å få frem kompleksiteten i ordningen. Kanskje får vi aller best frem hvor vanskelig det er å vite om og hvordan innkjøpsordningen *egentlig* og *faktisk* virker. Vi har likevel forsøkt å samle informasjon og opplysninger som kan gi indikasjoner på at innkjøpsordningen virker eller ikke virker etter hensikten, og forsøkt å trekke så klare konklusjoner som mulig i vår oppsummering. Sentrale spørsmål vi har forholdt oss til er blant annet:

- 1) om og hvordan ordningen for sakprosa har fungert etter hensikten
- 2) om ordningen er av riktig størrelse, økonomisk og administrativt
- 3) om den treffer de riktige og mest støtteverdige sjangere og utgivelser innenfor ny norsk sakprosa
- 4) om ordningen kan forbedres, effektiviseres eller endres på et vis som gjør den mer virkningsfull som litteraturpolitisk virkemiddel

Det skal opplyses at forfatteren av denne rapporten i flere år har vært medlem av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF). I denne tiden har han imidlertid aldri mottatt stipend av foreningen eller på annen måte hatt økonomisk utbytte av sitt medlemskap. Heller ikke har han på noe tidspunkt tatt del i organisasjonens politiske arbeid eller deltatt på interne møter av noen art hvor innkjøpsordningen er blitt diskutert. Han har i noen år arbeidet med forskningsbaserte prosjekter og undervisning innenfor litteratur og litteraturpolitikk ved Universitetet i Oslo, og blant annet utført en analyse av prisutvikling på faglitteratur på oppdrag for Den norske Forleggerforening og NFF i fellesskap.

2. Innkjøpsordningen som kulturpolitisk virkemiddel

Den selektive prøveordningen med statlig innkjøp av ny norsk sakprosa har eksistert i snart fire år. Ordningen er basert på en avtale mellom Norsk kulturråd, Den norske Forleggerforening, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og ABM-utvikling, og har som formål å stimulere til skriving, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa. Siden den startet i 2005, har innkjøpsordningen for sakprosa tilført norske folkebiblioteker 131 sakprosa-titler, noe som utgjør 19 % av de 638 titlene som de norske forlagene har sendt inn til vurdering. De innkjøpte bøkene fordeler seg på ulike sakprosjangere med 33 % dokumentarlitteratur, 22 % essayistikk, 15 % biografier og 6 % reiseskildringer.

Innkjøpsordningen for sakprosa er den foreløpige siste ordningen i rekken av innkjøpsordninger for litteratur, og kom på plass i 2005. Den første innkjøpsordningen for skjønnlitteratur ble igangsatt i 1965. Siden kom ordninger på litteratur for barn og unge (1966), for oversatt litteratur (1990), for faglitteratur for barn og unge (1996) og altså for sakprosa (2005). Andre innkjøpsordninger som Norsk kulturråd forvalter og administrerer eksisterer i dag også for fonogram og for tidsskrifter, og eksisterte tidligere også for billedkunst. Innkjøpsordningene kan dermed sies å være godt forankret i norsk litteraturpolitikk. Samtidig er innkjøpsordninger en spesiell type kulturpolitisk virkemiddel, fordi det ikke er et rent statlig virkemiddel, men en avtale med sivile parter i bransjen. Det gjør virkemiddelet både mer sammensatt og mer interessant å forske på: Innkjøpsordningers mulighet til å virke som de skal forutsetter en bevilgende myndighet (midler til innkjøpsordning for sakprosa over statsbudsjettet), en statlig avtalepart (Norsk kulturråd), gjensidig forpliktende avtaleparter i det relaterte området i organisasjonslivet (i det litterære felt), og en administrasjon som kan forvalte ordningen (Norsk kulturråds ansatte på litteraturseksjonen). Med andre ord forutsettes både organisatoriske, økonomiske og kunnskapsmessige kompetanser blant avtalepartene generelt, og i Norsk kulturråd spesielt, hvor man altså har opparbeidet kompetanse på nettopp bruken av innkjøpsordninger i den offentlige kulturpolitikken siden 1960-tallet. Norsk kulturråd ble opprettet i 1965, og har i dag tre hovedoppgaver ved at det 1) forvalter Norsk kulturfond og oppgaver delegert fra Kultur- og kirke departementet, 2) er et rådgivende organ for staten og det offentlige i kulturspørsmål, og 3) tar initiativ til forsøks- og utredningsvirksomhet på kulturområdet der rådet finner at det trengs en særskilt innsats.

Det er en viktig historikk bak måten ordningen for sakprosa ble til på. Alt i 1986 leverte Kjølvs Egeland og Kristian Ottosen på oppdrag fra Kulturrådet rapporten *Utredning om faglitteraturens stilling i Norge*. Utredningens mange og dristige forslag gjorde at den ble lagt til side, inntil rådet på nytt ba om en oversikt over hvordan det sto til med faglitteraturen. Edvard Beyer fikk oppdraget, og leverte i 1994 utredningen *Norsk kulturråd – norsk faglitteratur* (upublisert). På bakgrunn av Beyers utredning ba Kulturrådet i budsjettsoknaden til departementet om midler til å sikre etablering og finansiering av en egen selektiv ordning for essayistikk og resonnerende litteratur. I rapporten *Den edle hensikt – helliger den midlene?* fra 2001 – som var en del av et større utredningsprosjekt om bokbransjen ved årtusenskiftet – foreslo Halfdan Friehow at den eksisterende innkjøpsordningen for skjønnlitteratur burde utvides til å omfatte den delen av sakprosa som kunne kalles ”litterært verdifull prosa”. Kulturrådet holdt imidlertid fast ved sitt gamle forslag om en egen, selektiv innkjøpsordning for

sakprosa, og oppfordret departementet til å opprette en slik. Rådet mente også at de berørte partene selv måtte engasjere seg i arbeidet for en slik ordning. I 2002 ble "Aksjon Utvid innkjøpsordningen" opprettet, der alle skribentorganisasjonene, Norsk Bibliotekforening, Den norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband og Den norske Bokhandlerforening deltok. I *St.meld. nr. 48 (2002–2003) Kulturpolitikk fram mot 2014* ble behovet for en ordning for innkjøp av sakprosa slått fast, og det ble presisert at denne saken ville man "koma attende til ... i budsjettsamanheng". Stortinget sluttet seg til dette. Med avsetningen i revidert budsjett for 2005 ble en innkjøpsordning for ny norsk sakprosa realisert.

Innkjøpsordningen for ny norsk sakprosa kobler produksjon og utgivelse av nye, norske sakprosabøker til en *vurderingsordning*, som ut fra mer eller mindre klare kriterier for seleksjon, utløser et innkjøp av et nærmere bestemt antall bøker (1000 eksemplarer i dag), og garanterer distribusjon av disse såkalte *kulturfondbøkene* gjennom folkebibliotekene i Norge. Innkjøpsordningen for sakprosa er selektiv, slik også innkjøpsordningen for oversatt skjønnlitteratur og innkjøpsordningen for faglitteratur for barn og unge er. De selektive ordningene som Norsk kulturråd administrerer skiller seg fra andre innkjøpsordninger ved at et vurderingsutvalg må kjøpe inn kun de beste blant de påmeldte bøkene, så langt budsjettet strekker til. I de automatiske innkjøpsordningene for skjønnlitteratur for voksne og for barn og unge kjøpes alt som er godt nok inn. Innkjøpskriteriene for sakprosa kan kalles sjangerorienterte, og omfatter først og fremst essays, biografier, reiseskildringer og dokumentarlitteratur. Men innenfor de påmeldte bøkene er det Vurderingsutvalgets oppgave å kjøpe inn de bøkene som er av høyest kvalitet med henhold til "språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter" (fra avtalens § 3). Vurderingsutvalget har fire medlemmer (og to varamedlemmer), og er oppnevnt for 2 år av gangen av Kulturrådet i samråd med de andre avtalepartene. Utvalget kommer jevnlig sammen og vurderer de påmeldte bøkene. Blir en bok innkjøpt, refunderer Norsk kulturråd (i tillegg til selve bokkjøpet) i følge avtalen deler av forfatterhonoraret som forlagene er pliktige å gi for de 1000 eksemplarene som blir kjøpt inn.

Når man skal evaluere en selektiv ordning, blir det viktig å se hvordan sjangerdefinisjoner og utvalgsriterier er angitt og praktisert, med tanke på hvilke bøker og hva slags litteratur som kommer inn, eller ikke kommer inn, under avtalen. Viktige sider av ordningen kan med andre ord også endres gjennom avtalens definisjoner og innkjøpsriterier. Det er av denne grunn at avtalepartene fører viktige, løpende diskusjoner og forhandlinger i to organer som er kalt Arbeidsgruppa for sakprosaordningen og Drøftingsutvalget for innkjøpsordningene for litteratur.

Denne evalueringens konklusjoner retter seg i stor grad som anbefalinger til avtalepartene om å gjøre justeringer i avtalen. Men det viktigste spørsmålet knytter seg til den bevilgende myndighet og budsjettets størrelse. Det økonomiske omfanget av ordningen er direkte koblet til spørsmålet om hvor mange titler som kan eller skal kjøpes inn, og til fordelingen av økonomiske incitamenten innenfor avtalen. Det var i 2007 og 2006 bevilget 10 mill. kroner til ordningen for *ny norsk sakprosa*. Til sammenligning var bevilgningen til innkjøpsordningen for *skjønnlitteratur for voksne* i 2007 på 36,3 mill. kroner, til *skjønnlitteratur for barn og unge* på 24,5 mill. kroner og til *fagbøker for barn og unge* på 6,4 mill. kroner. Evalueringen drøfter løpende hva en endring i budsjettet kan få for de logikker og relasjoner som avdekkes og analyseres.

2.1. Avtalen

Den avtalen som ligger til grunn for ordningen definerer det *juridiske* eller *kontraktrettslige grunnlaget* for ordningen som kulturpolitisk virkemiddel. Staten er part i avtalen gjennom Norsk kulturråd, og det er gjennom Kulturrådets deltakelse at ordningen også får et *administrativt* eller *organisatorisk grunnlag*.

Avtalen har den noe omstendelige tittel "Avtale mellom Norsk kulturråd, Den norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og ABM-utvikling om regler for en selektiv prøveordning med statlig innkjøp av ny norsk sakprosa", heretter forkortet til *Avtalen* i den videre diskusjonen (se vedlegg 1). Avtalen gir de overordnede retningslinjer for videre fordeling av de offentlige midler som blir gitt over kulturbudsjettet til Norsk kulturråd spesielt for denne ordningen. Det er de politiske myndigheter som bestemmer de økonomiske rammene for ordningen, mens avtalepartene kan være med å bestemme hvilke overordnede retningslinjer som skal følges i praktiseringen av ordningen.

Det er en privatrettslig avtale hvor en offentlig myndighet, Norsk kulturråd, overfor de andre kontrakterende parter forplikter seg til bestemte kulturpolitiske målsetninger og til å påta seg angitte oppgaver, rutiner og økonomiske forpliktelser iht. avtalen — på lik linje med de øvrige partene. Avtalen beskriver oppgaver og rutiner også for de andre partene, spesielt for forlagene.

Avtalen er i tre deler: Den første omhandler formål, varighet og omfang. Den andre delen gir mer detaljerte beskrivelser av "praktiseringen av innkjøpsordningen", mens den tredje spesielt handler om hvordan penger skal overføres mellom partene.

Formålet med avtalen, heter det i § 1, er å "stimulere til skriving, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa." Virkemiddelet er innkjøp av bøker, men ordningen er helt konkret knyttet til folkebibliotekene i Norge ved at det er spesifisert i § 1, andre ledd at "bøkene som kjøpes inn, stilles til rådighet for leserne gjennom utlån i norske folkebibliotek".

Betegnelsen "ny norsk sakprosa" er definert på følgende måter i § 4:

Som ny sakprosa regnes bøker som tidligere ikke har vært utgitt i bokform. Tekstene i samlinger av essay, artikler, foredrag m.m. kan være trykt eller publisert tidligere.

Som norsk sakprosa regnes i denne sammenheng bøker skrevet på bokmål, nynorsk eller dialekt og bøker oversatt til norsk fra samisk og andre språk når originalutgaven er utgitt i Norge.

Dette formålet er både beskjedent og ambisiøst: Beskjedent fordi ordet "stimulere" ikke umiddelbart konkretiseres som f.eks. økt antall utgivelser eller høynet kvalitet. Men ambisiøst, fordi avtalepartene jo her forplikter seg på detaljerte forhold med henhold til produksjon og distribusjon av sakprosa, og dermed indirekte gir uttrykk for en forståelse av sammenhenger mellom en rekke incitament som avtalen forsøker å regulere, og det vi litt upresist kunne kalle "stillingen" for ny norsk sakprosa i det norske samfunn.²

² Formuleringen om "sakprosaens stilling" er brukt i Norsk kulturråds mandat for evaluering av avtalen, men er ikke spesifikt nevnt i den nåværende avtalen.

§ 3 viser at ordningen er rettet mot bestemte sjangere, og at man forsøker å virke stimulerende på bestemte deler av sakprosaen. Det heter først at ordningen gjelder

sakprosaer i en essayistisk, fortellende eller resonnerende form, skrevet av én eller flere forfattere og for et allment publikum. Aktuelle sjangere kan være essayistikk, biografi, reiseskildringer og dokumentarlitteratur.

Gitt angivelsen av hva "ny norsk sakprosa" er, vil ordningen hermed utelukke oversatt sakprosa (originalutgaven skal være skrevet på bokmål, nynorsk eller dialekt), med unntak for oversettelser fra samisk. Det er altså ikke et krav at forfatteren er norsk, men at originalutgaven er på norsk, hvilket kanskje kan åpne for noen interessante grensediskusjoner. Unntakene i § 5 er her også viktige: Ordningen omfatter ikke bøker som faller inn under kategorier som f.eks. hobbybøker, oppslagsverk, årbøker, lokalhistoriske bøker, lærebøker, profesjonsbøker eller vitenskapelige avhandlinger, med mindre "de anses som spesielt språklig og litterært verdifulle og samtidig henvender seg til et bredt publikum".

Et viktig spørsmål i evalueringen blir om avtalen angir de riktige *sjangerdefinisjonene og unntakene*, sett i forhold til det overordnede formålet og i forhold til hvordan seleksjonen reguleres i praksis. Avtalen gir Vurderingsutvalget det overordnede, nødvendige arbeidsredskapet for å velge ut de støtteverdige bøkene. Men mye av det praktiske ansvaret for ordningen er samtidig lagt til Vurderingsutvalget selv, i og med at det er et forbehold om at utvalget kan gjøre unntak (og Norsk kulturråd kan "dispensere fra reglene i § 3-6" heter det i § 7). *Vurderingsutvalgets tolkning og praktisering* av avtalen er derfor også av stor interesse for evalueringen. Det heter at Vurderingsutvalget skal begrunne sine avslag ut fra "budsjettmessige hensyn", og som del av Norsk kulturråd er man ikke pålagt å gi begrunnelser av "det faglige kunstneriske skjønn". Bøker som kan være i skjæringspunktet mellom skjønnlitteratur og sakprosa skal imidlertid i følge § 5 også behandles i Vurderingsutvalget for skjønnlitterær prosa, og man kan ta opp bøker til ny vurdering dersom det er "økonomisk rom for det".

I del 2 beskrives administrative rutiner og detaljer for praktiseringen av ordningen. Først og fremst nevnes søknadsprosessen og de fristene som gjelder for å søke. For 2007 var det lagt opp til fire frister: 1. mai, 15. september, 15. oktober og 1. desember. Det er forlagene som søker og sender bøkene inn til vurdering. Forlagene må søke på et skjema innen bestemte tidsfrister, og det må i henhold til avtalen foreligge en ferdig bok. Boken skal sendes direkte til utvalgets medlemmer og skjemaet i kopi til forfatteren. Dersom forlagene får sine bøker kjøpt inn, skal de på Kulturrådets anmodning levere 1000 eksemplarer til A/L Biblioteksentralen. Bøkene skal leveres i følge med "elektronisk informasjon om boka og forfatteren til A/L Biblioteksentralens hjemmesider. Faktura skal sendes til Norsk kulturråd v/ Regnskapsavdelingen" (§13). Ordningen er med andre ord omgitt av viktige *kommunikasjonsrutiner*.

Helt sentralt i den selektive ordningen er som nevnt *Vurderingsutvalget*. Norsk kulturråd skal "i samråd med de øvrige avtalepartene" oppnevne et vurderingsutvalg på 4 medlemmer med begrenset funksjonstid (spørsmålet om funksjonstid er noe man spesielt ønsker tatt opp i evalueringen). Det heter at "det er utarbeidet egne retningslinjer for sammensetning av Vurderingsutvalget og arbeidet i dette". Disse *retningslinjene* er et viktig styringsredskap.

Kulturrådet skal ellers melde fra om at bøker er innkjøpt til forlagene, og betale ut "den aktuelle summen" pr. 30 dager (§13). Sett som et økonomisk virkemiddel innenfor litteraturfeltet er ordningen knyttet til to mekanismer for økonomisk fordeling. For det første kjøpes et nærmere angitt antall bøker av Kulturrådet til en pris basert på en bestemt beregningsmåte (altså ikke full markedspris). I tillegg refunderer Kulturrådet forlagets økte utgifter til forfatterne i forbindelse med royalty-utgifter for dette bestemte salget. Den økonomiske overføringen til forlagene er dermed todelt: Først via dekning av kostnader ved produksjon, deretter via dekning av honorarkrav fra forfatteren ved økt salg.

Avtalen angir først regler om hvordan prisen skal regnes ut, og det eksisterer et eget rundskriv om hvordan utregningsgrunnlaget bestemmes (se vedlegg 8). Det tas utgangspunkt i en produksjonskostnad, ikke salgspris, knyttet til begrepet "faste, netto arkpriser". Avtalepartene må forhandle spesielt om dette beregningsgrunnlaget når det behøves. Reglene for royalty-beregningene er også relativt komplekse. I § 14 heter det først at forfatterens royalty for kategoriene biografier, reiseskildringer og dokumentarbøker skal være 20 % av hefteprisen (utsalgspris minus 15 % for innbundne bøker). For at forlaget skal få penger refundert, må de også først ha betalt ut "fullt honorar til forfatteren for de 1000 eksemplarene som Kulturrådet kjøper". Punkt 3. i denne paragrafen sier noe spesielt om illustrerte bøker, der forfatteren er "avkortet" på honoraret, og som hindrer forlagene i å avkorte refusjonsbeløpet overfor forfatteren tilsvarende. Siste punktet sier generelt at 7 % av honoraret refunderes. Forlagene får altså en begrenset økonomisk kompensasjon ved at 1) Kulturrådet ikke betaler markedspris, men en lavere pris som først og fremst dekker forlagets produksjonskostnader, og 2) ved at det økte salget utløser en bestemt honorarutbetaling til forfatteren for de 1000 eksemplarene, som så refunderes med 7 %.

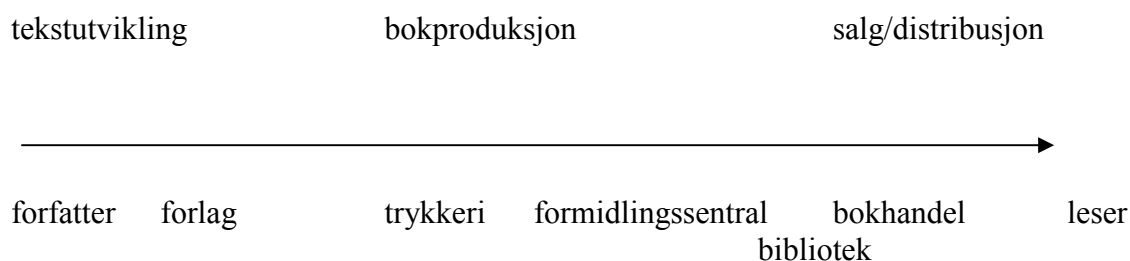
For essaysamlinger er royalty satt til 20 %, og i tillegg til å utbetale fullt honorar må forlaget også betale vanlig forfatterforskudd for 1/3 av "resten av førsteopplaget" for denne sjangeren. For essaysamlinger refunderer også Kulturrådet en større prosentdel; 16,5 %. Forlagene kan heller ikke avkorte royalty selv om opplaget er stort, og må ut med 20 % for "inntil 5000 solgte eksemplarer i utgivelsesåret og påfølgende kalenderår". For essay og essaysamlinger ivaretar altså avtalen forfatternes inntjening bedre enn for andre sjangere, ved at den har høyere satser og i tillegg binder forlagene til kontraktsforhold med henhold til royaltyavtaler og forskuddsavtaler som går lengre enn vanlige honoraravtaler for sakprosa. Denne sjangerspesifikke forskjellen skyldes den spesielle historikken bak opprettelsen av avtalen. Essayistikk lå opprinnelig under den skjønnlitterære ordningen, og de betingelsene som lå i denne opprinnelige ordningen ble beholdt i den nye avtalen. (Første året gjaldt de bedre betingelsene for essayistikk også for de øvrige sjangerne, men dette ble forandret i 2006.)

Avtalen er betydelig mindre detaljert når det gjelder distribusjon og bruk. Det heter at Biblioteksentralen skal "klargjøre bøkene med det utstyret hvert enkelt bibliotek har bestilt", hvilket i praksis betyr at Biblioteksentralen skal følge opp den avtalen de ellers har med Kulturrådet, og sende bøkene ut til bibliotekene, med eller uten plastomslag. Det er avtaleparten ABM-utvikling som har ansvaret for finne ut hvilke bibliotek og øvrige instanser som skal motta de 1000 bøkene, og det heter i § 12 at Biblioteksentralen skal distribuere bøkene til folkebibliotekene "i samarbeid med ABM- utvikling".

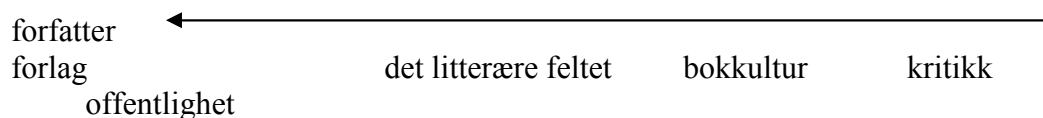
Dette punktet, sammen med andre punkter, viser til en kompleksitet i organisering og praktisering av ordningen som fordrer kommunikasjon og gode rutiner, og det har i prøveperioden nettopp blitt foretatt justeringer i kommunikasjonen mellom forlag og Kulturrådet, og mellom Kulturrådet og bibliotekene. Det er derfor naturlig at evalueringen også vurderer hvorvidt det er *effektivitetsgevinster* eller *koordineringsgevinster* i forbedret kommunikasjon og endrete samhandlingsrutiner mellom partene i avtalen.

2.2. Innkjøpsordningens organisering og rutiner

En innkjøpsordning er først og fremst et økonomisk virkemiddel som virker gjennom økonomiske incentiver på et industrielt og kulturelt kretsløp av bøker. Denne medie-industrielle prosessen ses ofte som en lineær prosess mellom et produksjonsledd og et konsumsjonsledd, fra forfatter og forlag, via trykkeri og distribusjonssystemer til lesere og brukere. Den idealiserte lineære prosessen kan fremstilles slik:

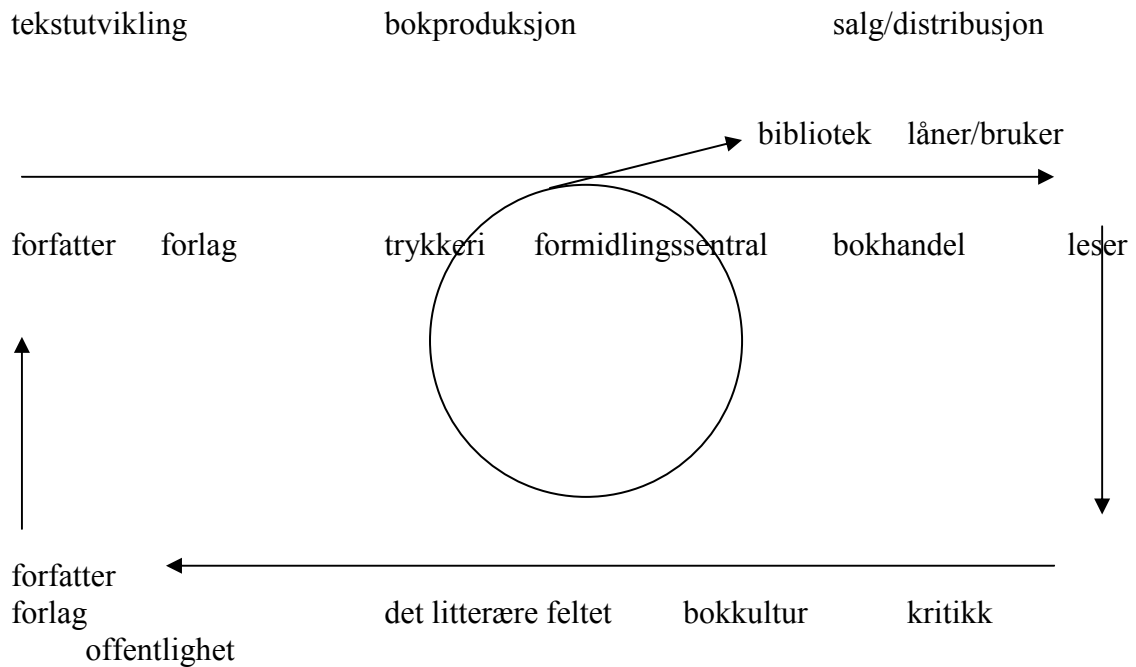

Denne forenklaede prosessen må utvides med en tilbakevirkende pil som går *via* ulike lesermarkeder og det vi kan kalle en litterær offentlighet av profesjonelle kritikere og spesialiserte lesere innenfor sakprosa (som kan ses som et delfelt innenfor feltet for kulturproduksjon), *til* et større publikum og et utvidet begrep om bokkultur (som plasserer eller definerer sakprosaens stilling blant litteraturkonsumpsjon og allmenn kulturkonsumpsjon) og *til* det profesjonelle litterære feltet for forfattere med et tilhørende delfelt for sakprosa.

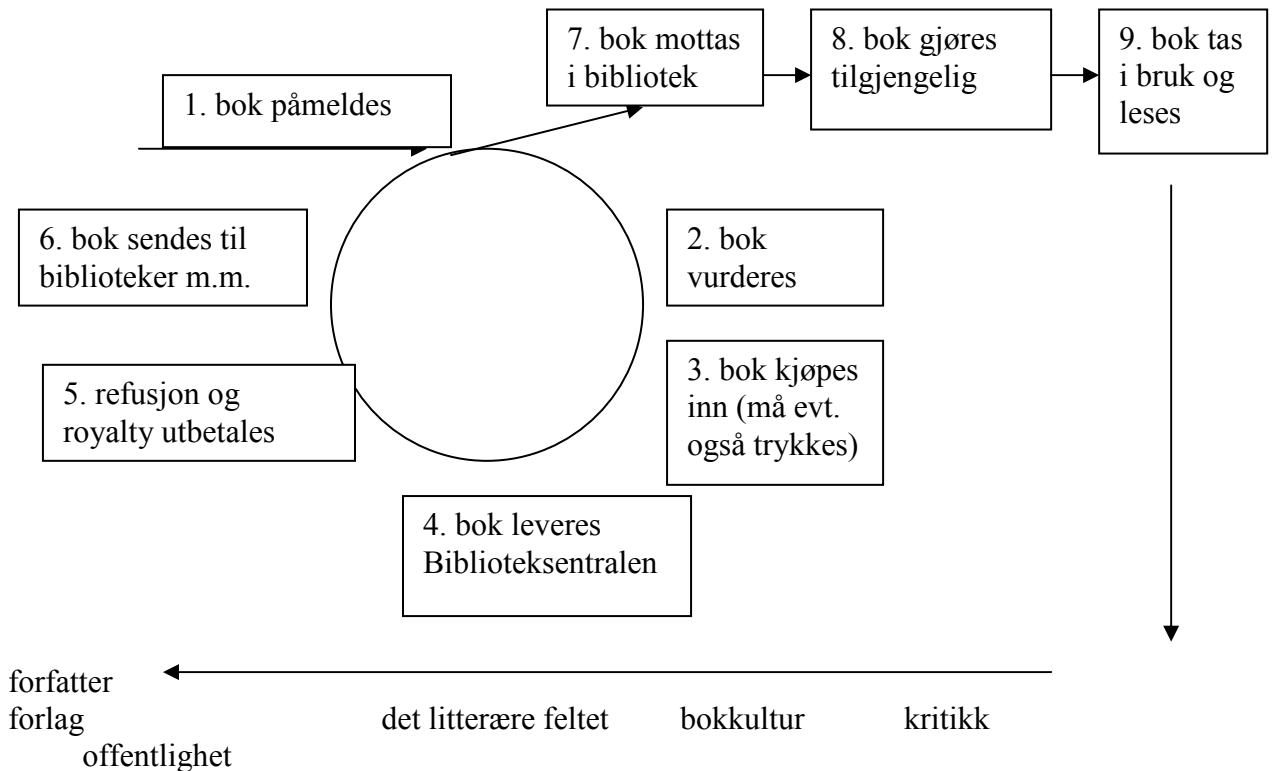

Det en innkjøpsordning *gjør* innenfor et slikt kretsløp, er å øke eller forsterke de økonomiske incitamentene i de ulike stadiene av prosessen, overfor ulike aktører. I evalueringen vil vi spesielt se hvordan den incitamentstrukturen som avtalen bygger på, er med på å skape bestemte logikker i denne kretsløpsmodellen. Fordi ordningen er *selektiv*, spiller som vi skal se *tidsaspektet* en helt sentral rolle for hvordan innkjøpsordningen virker, sett for seg, og sett i lys av hvordan den virker inn på det øvrige kretsløpet for sakprosa. Et paradoks oppstår nemlig fordi ordningen skaper en bestemt form for treghet i systemet for produksjon og formidling. Selv om ordningen øker incitamentene i produksjonssystemene, oppstår det ikke *raskere*, men *senere og forsinket* formidling av kulturfondbøkene. Dette skyldes ene og alene at man har et vurderingsutvalg som må gjøre en jobb for å skille innkjøpt bok fra ikke innkjøpt bok.

I en automatisk ordning vil det også måtte være utvalg. Men de ville ikke foreta innkjøp etter bestemte kriterier, men bestemme den nedre grensen for hva som skal falle inn under ordningen. Selv om bøker også lukes ut i en "automatisk ordning", kommer bøkene raskere til bibliotekene. Den selektive innkjøpsordningen ser slik ut:

Den indre sirkelen *er* innkjøpsordningen for sakprosa, som kan skisseres i 9 punkter, fra det tidspunktet en bok meldes på ordningen av et forlag ved at de sender en bok direkte til Vurderingsutvalgets medlemmer innen de angitte fristene.

Vurderingsutvalget koordinerer sin lesning, og møtes til vurderingsmøter for å beslutte hvilke bøker som skal kjøpes inn, hvorpå forlagene får bestilling (og må vurdere om de evt. må trykke opp i nye opplag.) Forlagene leverer bøker til Biblioteksentralen, som setter inn bibliotekkort og setter på plastomslag til de som vil ha, for så å klargjøre en pakkeforsendelse med kulturfondbøker (ca. 20 i hver pakke) til folkebibliotekene (og noen andre mottakere av de 1000 eksemplarene av hver sakprosabok). Når posten når frem, pakkes bøkene ut i det enkelte bibliotek og gjøres tilgjengelige for låntakere og bibliotekbrukere rundt om i landet.

Som vi ser, er det mange små ledd og oppgaver som til sammen får ordningen til å fungere. Mellom de 9 leddene er det, som tidligere nevnt, viktige informasjonsrutiner: Kulturrådet gir f.eks. oversikten over påmeldte bøker til Biblioteksentralen slik at de kan legge ut en liste for bibliotekenes innkjøpsansvarlige. Når Vurderingsutvalget har hatt sine møter og bestemt hvilke som kjøpes inn, skjer det tilsvarende en publisering av listen over innkjøpte bøker. Det er også andre ting som dukker opp mellom leddene. Spesielt bør nevnes problemstillingen knyttet til forlagenes opplag: Dersom det må nytt opptrykk til for å dekke Kulturrådets bestilling, vil utsendelse til bibliotekene kunne bli ytterligere forsinket.

Avtalen forutsetter at Kulturrådet er sekretariat og administrativt ansvarlig for ordningen. Kulturrådets øvrige organisasjon er dermed også trukket inn i administrasjonen av ordningen. For sakprosaordningen er følgende organisasjonskart relevant:

Avtalepartene	Norsk kulturråd
Avtalen	Rådet
Drøftingsutvalget	Faglig utvalg for litteratur og tidsskrift
Arbeidsgruppa	Vurderingsutvalget
	Administrasjonen

Den venstre siden viser hvordan avtalepartene seg i mellom har organisert seg i et drøftingsutvalg og en arbeidsgruppe. Avtalepartene for sakprosaordningen møtes én til to ganger i året i et partssammensatt drøftingsutvalg, der også avtalepartene for de fire andre innkjøpsordningene er medlemmer. Drøftingsutvalgets sammensetning er vedtatt av Norsk kulturråd, og utvalgets mandat er å være et rådgivende organ for de prinsipielle og økonomiske sidene ved alle innkjøpsordningene for litteratur.

Drøftingsutvalget har nedsatt en arbeidsgruppe for sakprosaordningen spesielt, for å gjennomgå de tekniske sidene ved økonomien (arkpriser, format, illustrasjonsgrad osv.) og praktiske sider (søknadsfrister og lignende) ved foregående års innkjøp, og se om endringer/justeringer bør foretas i forhold til årets. Referat fra møtene i arbeidsgruppa legges fram for både drøftingsutvalget for innkjøpsordningene og for Kulturrådets fagutvalg for litteratur og allmenne tidsskrift til orientering og evt. for realbehandling.

Norsk kulturråds organisasjonskart vises til høyre. Rådet er politisk oppnevnt av Storting og Regjering, og består av 13 medlemmer. Under rådet finnes en rekke fagutvalg for de ulike kunst- og kulturområdene, bl.a. for litteratur og allmenne tidsskrift, samt spesialiserte underutvalg. For alle innkjøpsordningene oppnevner Kulturrådet såkalte vurderingsutvalg, satt sammen etter forslag fra de berørte partene (bredere representert enn avtalepartene). Administrasjonen i Norsk kulturråd teller ca 50 ansatte, hvorav 2 ½ årsverk utgjør Kulturrådets litteraturseksjon.

Avtalepartene kan når som helst forhandle frem en ny avtale, og gjennom arbeidsgruppen de selv har nedsatt finne frem til retningslinjer og rutiner for vurderingsutvalg og sekretariat som kan forbedre ordningen. Etter bestemte retningslinjer kan avtalepartene også foreslå nye og andre kandidater til å sitte i Vurderingsutvalget, dersom de ønsker endringer i den kompetanse og praksis som forvaltes der (se vedlegg 7). Men det er Kulturrådet som formelt utnevner utvalgene.

I den videre analysen er det særlig avtalepartenes ledelse, arbeidsgruppen, Vurderingsutvalget og administrasjonen som er fokusert. Evalueringen har ikke gått lengre inn på Kulturrådets organisasjon og rolle i norsk kulturpolitikk, og trekker altså ikke Rådet og den politiske konteksten det opererer i, inn i evalueringen. Heller ikke analyseres Kulturrådets organisasjon og administrative rutiner generelt. Kun de funksjoner og rutiner som spesielt angår innkjøpsordningen for sakprosa er analysert i denne rapporten. Når betegnelsen Kulturrådet eller Norsk kulturråd brukes her, er det altså enten fordi Norsk kulturråd formelt er avtalepart i innkjøpsordningen, eller fordi ansatte i litteraturseksjonen i Norsk kulturråd er gitt ansvar med henhold til å administrere ordningen.

2.3. Administrasjon av ordningen

Som vi ser av tabellen under er de budsjetterte kostnadene for innkjøpsordningene totalt på litteraturfeltet de to siste årene på rundt 85 mill. kr, hvorav 10 mill. kr. eller ca 12 % har gått til sakprosafeltet. Budsjettet for sakprosa utgjør ca 28 % av budsjettet for skjønnlitteratur for voksne og 40 % av budsjettet for skjønnlitteratur for barn og unge. Men sakprosaordningen er 31 % større enn innkjøpsordningen for oversatt litteratur, som også er en selektiv ordning. Til tross for et lavere budsjett har innkjøpsordningen for oversatt litteratur et større antall innkjøpte titler (ca 70) enn ordningen for sakprosa (50). Det har den fordi antall innkjøpte eksemplarer er 500 (mot 1000 i ordningen for sakprosa). En av måtene å justere avtalen for sakprosa på, uten å endre budsjettmessige betingelser, er altså å kjøpe inn færre eksemplarer og flere titler. Basert på tallmateriale fra Norsk kulturråd, er det innenfor dagens budsjett på 10 mill. kr mulig å kjøpe ca 95 titler dersom man går ned til 500 eksemplarer. Ved innkjøp av 500 eksemplarer vil utgiftene til innkjøp enkelt halveres, slik at både forfatterne og forlagene får halvparten av det de får i dag. Dette vil spesielt få direkte innvirkning på forfatterens økonomiske incitamenter: Forlagene vil jo kunne få kjøpt inn flere bøker innenfor et år, mens forfattere flest fremdeles bare kan få kjøpt inn én bok. En kombinasjon med at forlagene forplikter seg til en høyere royalti på flere enn de 500 eksemplarene, slik de i dag gjør innenfor essayistikken, vil kunne kompensere for noe av dette. De administrative utgiftene og utgiftene til utsendelse med posten (som i dag føres sammen med utsendelsesutgifter for skjønnlitteratur) vil imidlertid, i følge Kulturrådet, øke ved en dobling av antall innkjøpte sakprosa-titler.

Budsjett for innkjøpsordningene for litteratur 2005 - 2007			
Ordning:	2007	2006	2005
Innkjøpsordningen, voksne	36 300 000	35 300 000	33 500 000
Innkjøpsordningen, barn og unge	24 500 000	23 500 000	22 000 000
Innkjøpsordningen, oversatt	6 900 000	6 100 000	6 100 000
Innkjøpsordningen fagbøker, barn og unge	6 400 000	5 400 000	5 400 000
Innkjøpsordningen, sakprosa	10 000 000	10 000 000	7 000 000

Skal man kjenne til de virkelige kostnadene for ordningene, må vi også ta hensyn til administrasjonsutgifter for Kulturrådets litteraturseksjon. Kulturrådets og innkjøpsordningenes legitimitet og økonomiske effektivitet avhenger av at kostnader for administrasjon holdes relativt lave, men ikke slik at lavere kostnader alltid og nødvendigvis tilsier større effektivitet: Om kostnadene for administrasjon presses for langt ned, kan det gå på bekostning av kvaliteten i de administrative og byråkratiske rutineene som ordningen også er avhengig av.

De administrative kostnadene knytter seg blant annet til honorarutbetalinger til Vurderingsutvalget, møtekostnader og lønn til administrativt ansatte. For Vurderingsutvalget for sakprosa har honorarutbetalinger og møtekostnader til sammen beløpet seg på noe over 500 000 kr per år, noe som er en god del mer enn for de øvrige ordningene. Forskjellen i kostnader mellom skjønnlitterær prosa og sakprosa ligger i at det meldes på ca. 150 skjønnlitterære prosabøker årlig mot ca. 220 sakprosa-bøker, og i at betalingen skjer pr. behandlet tittel. Fordi Vurderingsutvalget for sakprosa skal vurdere for innkjøp, går det også med mer tid og flere lesninger enn i ordningen for

skjønnlitteratur, der man kun avgjør hvilke titler som *ikke* skal få støtte.³ Kulturrådet vil med andre ord få større administrasjonsutgifter dersom f.eks. flere sakprosatitler blir kjøpt inn, samtidig som man opprettholder en selektiv ordning. Dersom man gjør ordningen for sakprosa automatisk, vil kostnadsstrukturen bli annerledes og mer lik den skjønnlitterære, men også større, avhengig av hvilke sjangere som tenkes inn og av hvor mange bøker som da vil bli påmeldt og vurdert.

Til slutt et overordnet perspektiv på statlig pengebruk. Ordningen for innkjøp av ny norsk sakprosa koster i dag det norske samfunnet rundt 10 mill. kr. Dette er omtrent det samme som man ved et helt tilfeldig blick på andre offentlige kulturbudsjetter ser at Speranza Film AS får i produksjonsstøtte til filmen "Engelen" i 2008, ut fra en samlet pott til Norsk Filmfond på 241 631 000 kr. Det kan med andre ord være grunnlag for å si at Innkjøpsordningen for sakprosa er en lite kostbar ordning.

2.4. Kort om avtalepartenes oppfatninger av avtalen

Hvordan avtalen i praksis stimulerer ny norsk sakprosa vil være mulig å forstå *objektivt* kun i den grad det lar seg gjøre å isolere virkninger av innkjøpsordningen overfor "skrivning, utgivelse, spredning og lesning". I intervjuer med representanter for avtalepartene kommer det frem hvordan de ulike partene *subjektivt* oppfatter avtalen, dens effekter og dens virkemåter. Avtalepartenes representanter bygger gjerne sine oppfatninger og vurderinger på bred kontakt med sine respektive organisasjonsmedlemmer og på kontinuerlig innsamlet bransjestatistikk. De forener slik det informerte argument med et strategisk blick.

Det er stilt spesifikke spørsmål til partene om hvordan de ser på innkjøpsordningen som kulturpolitisk virkemiddel, og om hvordan de vurderer ordningens legitimitet og hensiktsmessighet. Det ble også stilt spørsmål om man oppfatter at de øvrige aktørene har fulgt opp avtalen tilfredsstillende, og om selve avtaleteksten er detaljert og spesifikk nok med henhold til å angi de ulike aktørenes forpliktelser, om det burde være andre punkter med, og om det burde være andre parter med i avtalen.

Vurderingene som partene gir av avtalen i mai 2008 er preget av de erfaringene de har gjort seg siden avtalen trådte i kraft. At ordningens økonomiske rammer ble utvidet fra 7 til 10 millioner slik at man fikk rom til å kjøpe inn 50 titler, anses som et riktig steg, og arbeidsgruppas diskusjoner og løpende dialog med Kulturrådets administrasjon ses som riktig i prøveperioden. Ikke overraskende mener avtalepartene at ordningen i utgangspunktet er et legitimt og hensiktsmessig virkemiddel, og samtlige vi har intervjuet ønsker å fortsette ordningen etter prøveordningens avslutning. Det gis uttrykk for at man forstår ordningen som et sammensatt og til tider motsetningsfylt, kulturpolitisk virkemiddel, som tross offentlig diskusjon og kritikk er et vellykket virkemiddel man ønsker å beholde. Den lange virketiden som innkjøpsordningen for skjønnlitteraturen har hatt i Norge anses som en suksess og som et bevis på at innkjøpsordninger generelt virker til det beste for litteraturen, og man tenker seg en tilsvarende, langsomt virkende kraft fra en innkjøpsordning innenfor sakprosa. Man

³ For skjønnlitterær prosa betales vanligvis bare to lesere pr. tittel, hvis disse to er uenige eller i tvil, leser den tredje av medlemmene, noe som bare skjer unntaksvis. I sakprosautvalget er det også to hovedlesere pr. tittel, som får betalt kr 850 pr lest bok. Men de to andre foretar i tillegg også en oversiktslesning av de samme bøkene, og får kr 275 pr tittel, dvs. den statlige satsen pr. time i og utenfor møter.

forventer ikke egentlig klare virkninger ennå, etter bare 3 års virketid, og noe av det gode med ordningen anses å være at den sprer både forpliktelser og fordeler på flere aktører.

Sakprosaen ses som en viktig del av litteraturen, men også som en meget bred og sammensatt del, med bestemte egenskaper. Et kunnskapspolitisk og demokratisk aspekt fremheves som spesielt viktig for den norske sakprosaen, noe som sies å gjøre ordningen for sakprosa annerledes med henhold til den betydningen som faktisk lesning og bibliotekbruk får for ordningens legitimitet og virkemåte. Dette synspunktet fremheves særlig som ledd i et argument om at kriteriene og sjangerkravene for innkjøp, slik de praktiseres i dag, er for snevre. Hos både forlagsorganisasjonene og forfatterforeningen imøteser man en utvidelse av ordningen med tanke på at den skal virke sterkere inn på forfatterne og forlagenes situasjon. Slik ordningen er nå, anses den som for liten, med ingen eller uforutsigbar økonomisk innvirkning på produksjonssiden. Det sentrale begrepet for forleggerorganisasjonene er "forutsigbarheten". Det argumenteres for at ordningen i dag ikke har skapt en klar forventningshorisont for hvilke bøker man ønsker å kjøpe inn, og heller ikke at ordningens økonomiske rammer er store nok til å virke inn på de redaksjonelle vurderingene i forlagene. Selv om ordningen er selektiv, ses det gjerne som en fordel om den "ligner" den automatiske ordningen man har for skjønnlitteratur, der forlagene kan gå ut fra at alle, eller de fleste bøkene, blir kjøpt inn.

Selv om økt royalty betyr noe for den forfatter som får pengene, hersker det også i forfatterorganisasjonen en oppfattelse om at ordningen er for vilkårlig og for liten til å virke inn på forfatterne vilje og evne til å satse på sakprosaforfatterskapet. Ordningen bidrar med andre ord i dag ikke til profesjonsutvikling på samme måte som man har fått det til over tid i det skjønnlitterære feltet. Også i ABM-utvikling tenker man at ordningen bør utvides, men ikke uten at man samtidig ser på hvordan bibliotekene kan utnytte kulturfondbøkene på sakprosa bedre. En trinnvis utvidelse nevnes av flere som en mulighet som kan gi bibliotekene, forlagene og Kulturrådet tid til å omstille seg til en utvidet ordning. Avtalepartene er med andre ord ikke helt enige seg imellom om hvordan en eventuell utvidelse skal foregå eller hvor stor den bør være, og man avventer evalueringens resultater og konklusjoner. Følgende muligheter er formidlet som ønskelige av ulike avtaleparter:

1. Muligheten for automatikk (eller "mer automatikk") i ordningen
2. Muligheten for økning av antall titler og budsjettammer i en selektiv ordning
2. Muligheter for omdefineringer eller omformulering av avtalens kvalitetskriterier og sjangerdefinisjoner
3. Muligheter for endringer i Vurderingsutvalgets sammensetning, rutiner og praksis
4. Muligheter for styrking av bibliotekenes håndtering av kulturfondbøker
5. Muligheter for trinnvis utvidelse

Fra Kulturrådet side fremheves, i sterkere grad enn hos de øvrige partene, de administrative og byråkratiske sidene av ordningen, skjønt også de øvrige partene mener å forstå betydningen av at ordningen forblir enkel å administrere. Det er ikke spesifikke eller klare oppfatninger om Vurderingsutvalgets funksjonstid, som i dag er satt til to år, med mulighet for at medlemmene kan gjenoppnevnes i to perioder. Man forventer jevnlig utskiftning av utvalgets medlemmer, men man ønsker samtidig at det opprettholdes en viss kontinuitet, slik at den administrative og faglige erfaring man har

opparbeidet seg, ikke går tapt.

Forøvrig trekker de enkelte avtalepartene i forskjellig grad frem hensyn som er spesielt viktige for deres organisasjoner, enten det gjelder royaltysatser og forholdet mellom forfatter og forlag, tidsfrister og sjangerdefinisjoner og bibliotekmessige hensyn. Avtalepartene ser også koblingen mellom innkjøpsordningen og andre litteraturpolitiske tiltak, spesielt bibliotekpolitikk, stipendtildelinger, økt støtte til læreboksegmentet og formidlingstiltak gjennom forfattersentrum og private stiftelser. Det anses ikke å være noen fullgode alternativer til dagens ordninger. Det måtte være, sies det iblant, en sterk satsning på stipender, eller også en overføring av øremerkede midler direkte til bibliotekene. Man tviler imidlertid på at slike virkemidler vil ha tilsvarende positive effekter som innkjøpsordningen, som ikke sjelden omtales som genial og særdeles hensiktsmessig.

2.5. Kort om det offentlige ordskiftet om innkjøpsordningen

Vi har sett nærmere på offentlige diskusjoner og debattinnlegg om innkjøpsordningen for sakprosa i utvalgte medier siden 2004, med tanke på hva det er som setter diskusjonene i gang, hva man stort sett enes om, og hva det hersker strid om.⁴ Innleggene vi har studert har således ofte et begrenset tema, men må ses i relasjon til bredere, pågående diskusjoner omkring produksjons- og konsumpsjonsbetingelser i det litterære feltet i Norge. Man har lenge vært opptatt av en rekke problemstillinger og endringer i bokbransjen, som for eksempel sammenslåinger av forlag, endringer i eierforhold og kjededannelser i bokhandlerleddet, endringer i avtaler om prisfastsettelse mellom forlag og bokhandlere, endringer i bokklubbenes stilling, betydningen av litteratur for kultur og dannelse i samfunnet, bokens stilling i skolen, digitale utviklingsprosesser og bibliotekenes rolle og så videre.

Hva er det som setter diskusjonene om innkjøpsordningen i gang i perioden? Ikke overraskende er det de politiske beslutningene og forhandlingene rundt Bokavtalen og beslutningen spesielt om å opprette prøveordningen for sakprosa som kan knyttes til de tidlige innleggene.⁵ Underveis blusser diskusjoner opp rundt enkeltinnlegg fra sentrale organisasjonsrepresentanter eller kritikere. Spesielt kan nevnes debatten som fulgte etter en artikkel av Espen Søybye med tittelen ”Sehested løver lammes” i *Prosa* i 2006. Artikkelen avstedkom en debatt hvor kultur- og kirkeminister Trond Giske kom på banen og ble sitert på at innkjøpsordningen ville bli utvidet. I 2008 er det tydelig at prøveordningen skal avsluttes og evalueringen gjennomføres. Universitetsforlaget har fått mye oppmerksomhet rundt Johan Tønnessons bok *Hva er sakprosa*, som ble sendt til alle medlemmene i NFF. Og i det aller siste har NFF arrangert et seminar om sakprosaen og innkjøpsordningen som igjen har avstedkommet kommentarer og innlegg i aviser.

Hva er man enige om? Vår gjennomgang av riksaviser og sentrale tidsskrifter for sakprosa og bibliotek gir inntrykk av at det er bred enighet i offentligheten om at

⁴ Datagrunnlaget for ordskiftet er artiklene som er tilgjengelig hos Retriever (www.atekst.no) og bransjetidsskriftene ABM-nytt, Bok og Bibliotek, Bok og Samfunn, PROSA og NFF-Bulletin samt debattene og dokumentene det henvises til i artiklene.

⁵ Innkjøpsordningen var bebudet i kulturmeldingen i 2003. Morten A. Meyer og Valgerd Svarstad Haugland lanserte innholdet i den nye bokbransjeavtalen 26.04.05.

innkjøpsordningen for norsk sakprosa er et vellykket, kulturpolitisk virkemiddel. Med unntak av forleggeren Syphilia Morgenstjerne, som i en kronikk foreslår at midlene bør gå direkte til bibliotekene, er det ingen som i perioden tar til orde for å avskaffe ordningene eller som kommer med ensidig kritikk mot ordningen som kulturpolitisk virkemiddel.⁶ Det er også enighet om at sakprosaen har styrket sin stilling innenfor litteraturen og litteraturdebatten. I nyhetsbildet fra 2008 kommer det frem at Gyldendal og Damm styrker redaksjonene for sakprosa, og at Aschehoug skal starte sakprosaforfatterskole med Ivo de Figueiredo som leder.⁷ Det snakkes om "vind i seilene", og Johan Tønnessons bok har allerede avstedkommet flere kritikker og debatter.

Når det gjelder hva man strides om, kan vi skille mellom to diskusjoner med forskjellige tematiske fokus, deltakere og mediearenaer. I den ene finner vi det vi kunne kalle *produksjonssiden i ordningen*, der man først og fremst er opptatt av betingelsene for forfattere og bokproduksjon innenfor sakprosafeltet i Norge. Samtalen domineres av forleggere, forfattere, forfatterforeninger og Norsk kulturråd, og temaene man diskuterer er den norske sakprosaens stilling og særpreg og ulike litteraturpolitiske virkemidler i forhold til bokbransjen. Samtalen har stort sett utelukkende vært ført i riksavisene og i tidsskriftet *Prosa*, med stadig nye innlegg og kommentarer både fra organisasjonene og fra medienes kulturredaksjoner. Brorparten av de som fremmer sine synspunkter i denne diskusjonen mener at innkjøpsordningen for sakprosa ikke er forutsigbar nok, at den er for lite omfattende og går for tregt, at det bør diskuteres hva som bør være ordningens omfang og at innkjøpskriteriene som skal legges til grunn ved en eventuell utvidelse bør vurderes.

Den andre diskusjonen føres med utgangspunkt i bibliotekenes rolle, og representerer *distribusjonssiden og brukersiden* av ordningen. Her er det bibliotekfolk som har ført ordet, og mest i egne tidsskrifter, på seminarer, blogger og på e-postlisten *BibliotekNorge*. Her diskuterer man bibliotekmeldingen og Bibliotekreform 2014, og store tema som digitalisering og nye medier, det flerkulturelle bibliotek og mer konkret; nedlegging av biblioteksfilialer. Her nevnes innkjøpsordningen for sakprosa mer sporadisk og hovedfokuset er bibliotekene og samfunnsutvikling og medieutvikling mer allment. Når innkjøpsordningene diskuteres mer spesifikt, er det ut fra frustrasjon over manglende forutsigbarhet, ønske om kortere leveringstid og økt medbestemmelse på innkjøpene som dukker opp. Bibliotekarene er sjelden med i den offentlige debatten i riksmediene, men høres godt og kommer med klare synspunkter i fagfora. Flere bibliotekarer er mer synlige i lokalmedier gjennom anmeldelser og leseranbefalinger.⁸

I de to diskusjonene har vi lokalisert noen sentrale posisjoner: *Kultur- og kirkedepartementet* med statsråd Trond Giske går i flere intervjuer inn for en satsing på sakprosaen.⁹ Blant *Vurderingsutvalgets* medlemmer har Sindre Hovdenakk offentlig argumentert for at man bør utvikle ordninger for arbeidsstipend heller enn å utvide ordningen, og Aslaug Nytnes mener at hun ikke vil at kvalitetskravet utvalget arbeider etter skal avvikes, og at en eventuell utvidelse bør være ganske beskjeden. *Forfattere*

⁶ Syphilia Morgenstjerne "Raset i bokbransjen" i *Aftenposten* 04.04.08

⁷ Per Christian Opsahl "Bokbransjen ser fremover" i *Aftenposten* 29.03.07

⁸ *Nationen* 13.11.2006

⁹ Se f.eks. *Stavanger Aftenblad* 02.11.05

innenfor sakprosafeltet og NFFs ledelse har argumentert for en større litteraturpolitisk pakke med virkemidler hvor både utvidete muligheter for arbeidsstipend, formidlingsstøtte knyttet til sakprosa og utvidet produksjonsstøtte nevnes. Konkret har man gått ut og ønsket en utvidelse av ordningen til 150 titler, spesielt med tanke på å innlemme mer akademisk orienterte tekster i ordningen. *Forlagene* og Forleggerforeningen v/Per Christian Opsahl påpeker i et innlegg at også de ønsker ytterligere styrking av sakprosasatsingen, og samtidig med at bibliotekene får mer ressurser til å formidle bøkene. *Bibliotekene* etterlyser stadig en mer helhetlig satsing på sitt felt. For bibliotekene er det forutsigbarhet, leveringstid og medbestemmelse som er de kritiske punktene. I sin høringsuttalelse til Bibliotekreform 2014 påpekte Bibliotekarforbundet at bibliotekene måtte komme med som part i innkjøpsordningene, og at en utvidelse også måtte vurderes på bibliotekenes premisser.¹⁰ I *Bibliotekaren* skriver f.eks. Liv Evju at forsinkelsen ved den selektive innkjøpsordningen er et problem da utlån av disse bøkene er knyttet til aktualitet. Mer prinsipielt mener hun at ansvaret for innkjøp burde ligge hos bibliotekaren som kjenner publikumet, noe som også ville gi større anerkjennelse til bibliotekarens kompetanse og faglige ansvar.¹¹ Også *Kommentatorer og forskere* har i noen grad gitt sitt besyv med, også i påvente av denne evalueringen. Til tross for noe ulike syn mener f.eks. både Aftenpostens Ingunn Økland og professor Johan Tønnesson ved Universitetet i Oslo at sakprosa må vurderes etter andre kriterier enn bare litterær kvalitet. Knut Olav Åmås i Aftenposten har spesielt etterlyst satsing på bibliotekene.

Vi har ikke forsøkt å telle, men vi er ikke de første som mener at sakprosaen seiler i offentlighetens medvind: Flere kommentatorer og redaktører i norske medier har før oss uttrykt den klare oppfatning at det skrives, diskuteres og kritiseres mer om sakprosa utgivelser nå enn før. De større kulturredaksjonene har spesielle satsninger og strategier for å markere seg på området. Senest har NRK nylig startet et program om sakprosa med anmeldelser, intervjuer og debatt. Nå skal prøveordningen evalueres, og det blir nok nye innlegg. Den kulturpolitiske konteksten er samtidig mer interessant enn på lenge. Sakprosaens stilling og utvikling angår både bibliotekpolitiske, språkpolitiske og kulturpolitiske spørsmål, og her er det bebudet stortingsmeldinger på løpende bånd.

2.6. Kort om sakprosa og litteraturen i samfunnet

Denne evalueringsrapporten har ikke tatt for seg andre innkjøpsordninger eller gjort systematiske sammenligninger mellom det man kunne kalle delfeltet for sakprosa og andre delfelt innenfor det litterære feltet, som f.eks. det skjønnlitterære feltet eller feltene for barnelitteratur, dramatikk eller poesi. Det er heller ikke opplagt hvor grensene går mellom disse feltene, og hvordan de er relatert til hverandre. Det litterære feltet, de delfeltene det består av og relasjonene dem i mellom, er historisk betingete og, slik sett, sosiale konstruksjoner, påvirket over lang tid av litterære og estetiske strømninger, av endringer i forfatterrollens innhold og samfunnsposisjon, av profesjonaliseringutvikling og industrialisering av forlagsbransjen, og av utviklingstrekk i lesning og bibliotek- og bokkultur.

¹⁰ Gjengitt i *Bibliotekaren* 04/08

¹¹ Liv Evju i *Bibliotekaren* 03/07

I mange tilfeller er det mer meningsfylt å snakke om litteratur generelt og ulike former for litteratur, slik at man unngår å skape rigide forestillinger om at sakprosa og skjønnlitteratur er vesensforskjellige. Forskjellene mellom delfelt og ulike former for litteratur er ikke først og fremst knyttet til mediet, altså boken, eller til entydige forskjeller i språk og tekstlige elementer. Disse finnes opplagt, og kan være lette å få øye på når man sammenligner to bøker, eller to bestemte sjangere. Men de er ofte ikke lette å fastslå allment, en gang for alle. Språk, stil og form forandrer seg, og mange bøker befinner seg i en gråsoner mellom det skjønnlitterære og det faglitterære. Forfattere kan sies å ha mange identiske arbeidsoppgaver, arbeidsfaser, skriveteknikker og stilmessige verktøy, enten de skriver på en skjønnlitterær bok eller en sakprosabok. Først og fremst er forskjellene vi er opptatt av i denne evalueringen knyttet til de ulike institusjoner og praksisformer som omgir bøkene og bokkulturen. Det er her forskjellene skapes og reproduseres: Forlagene har ulike redaksjonelle inndelinger som skiller fakta- og dokumentarlitteratur fra skjønnlitteratur, barnelitteratur og poesi. Bokhandlerne slår opp bokhøsten ut fra at de skjønnlitterære forfatterne kommer med sine bøker da. De som kritiserer og kommenterer sakprosa gjør dette ut fra andre typer kompetanser og lesninger enn de som anmelder skjønnlitteratur. Og måten ulike bøker kan kritiseres og debatteres offentlig på, virker forskjellig. Bøker som på en eller annen måte krever å bli lest som kunst, unndrar seg (i hvert fall delvis) fra lesning og kritikk som først og fremst dømmer etter kriterier om etterrettelighet, sannhet, relevans og metode; kriterier som regnes for helt essensielle for dokumentarbøker, biografier eller samtidskritikker. Det finnes også ulike forfatterforeninger for forskjellige typer litteratur, og innkjøpsordninger fantes først for skjønnlitteratur, så for barnelitteratur og oversatt litteratur, og nå for sakprosa. Fordi de er etablert på ulike tidspunkter og også er ulike med tanke på størrelser, organisering og økonomi, bekrefter og reproduserer altså også de statlige innkjøpsordningene eksisterende ulikheter og grenser mellom de litterære praksisfelt.

Det er ikke meningen her å gå inn på alle problemene som finnes ved å definere hva sakprosa er i forhold til andre typer litteratur eller prosa. Men en av årsakene til at det kan være viktig å minne om at det *er* forskjeller, ligger i den koblingen innkjøpsordninger gjør mellom produksjonssiden og distribusjonssiden i det litterære kretsløpet. Bibliotekene skiller også mellom skjønnlitteratur og sakprosa, både i sine katalogiseringer, sine hyllemonteringer og i sine innkjøpsstrategier og formidlingsstrategier. Men ikke på samme måte som innkjøpsordningen gjør det. Deres kategoriseringer følger et internasjonalt system for katalogisering, og deres preferanser på hvilken sakprosa som er viktig og riktig å ta vare på, skiller seg lett fra det som avtalen og Vurderingsutvalget arbeider ut fra.

Dette skyldes ikke minst at bibliotekene konkurrerer om brukere og lesere, og at de derfor må ta utgangspunkt i lesernes og biblioteksbesøkendes preferanser. Bibliotekene opplever at biblioteksbruk av sakprosa er forskjellig fra annen lesning og låning. Fordi sakprosa gjerne har en kobling til et kunnskapsfelt eller et saksfelt, brukes sakprosa mer i biblioteket enn den lånes ut. Flere sitter i bibliotekene, tar arbeid eller interesser med seg, og leser og noterer ut fra flere bøker. Sakprosaen har derfor et annet internt kretsløp, og er knyttet til andre formidlingslogikker i bibliotekene. Tilsvarende i bokhandlene, hvor betingelser for salg og koblinger mellom forfatterskap, nyhetens interesse og bokens verdi er annerledes for sakprosaen enn for skjønnlitteraturen.

Sakprosa i bibliotek og lokalsamfunn er samtidig mye forskjellig og annerledes enn det som ”teller” i en nasjonal eller urban offentlighet. En stor del av det som skrives av sakprosa er mest av lokal interesse, knyttet til slekter, steder og små historier av kanskje mer privat art. Det finnes hobbybøker, oppslagsverk og leksikon om de rareste ting, og finnes det noe å kunne, finnes det ofte en som vil formidle dette til andre. Sakprosa har derfor en interessant kuriosa-dimensjon som gjerne finner sine lesere, uansett hvordan boken eller informasjonen formidles. Det er et land av samlere, amatørmusikere, fuglekikkere og elvepadlere som stadig skaper et broket fellesskap av forfattere og lesere.

Men noe sakprosa retter seg tydeligere mot en norsk offentlighet gjennom å være en form for ytring som henvender seg til et mer allment publikum, med et bestemt synspunkt, argument eller perspektiv. Her utvikles forfatterposisjoner i et tydeligere, profesjonalisert felt. Man er tettere på nyhetsmediene og tidsskriftenes samtaleemner, hvor de også anmeldes, kommenteres og kritiseres. Slike bøker vil man kunne si har en spesiell verdi både innenfor litteraturen og samfunnet generelt.

En grunn til å trekke frem forskjellene mellom sakprosa og andre former for litteratur er at det innenfor den selektive innkjøpsordningen i dag, anvendes et kvalitetskriterium som vektlegger språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter. Det er *bøker* som vurderes og *tekster* som leses, og slik sett er de kvalitetskriteriene man vurderer ut fra, utpreget tekstlige. Og, hevder flere, det er kriterier som er generelle og ikke spesielt knyttet til sakprosaens egenart. Dermed oppstår det et spørsmål om de kriteriene som anvendes egentlig er i overensstemmelse med utbredte kvalitetsforståelser innenfor det spesialiserte sakprosafeltet. I neste omgang oppstår også spørsmål om hvordan kvalitetsforståelsene i ordningen forholder seg til forståelser og forbruksmønstre blant lesere, bokkjøpere og biblioteksbrukere.

Et utgangspunkt for et mer autonomt kvalitetskriterium innenfor sakprosalitteraturen enn det avtalen rommer i dag, kan være et begrep om “offentlighetsverdi”. Offentligheten er noe vi på norsk er kommet til å forstå som et kollektivt anliggende og et kollektivt gode som tuftes på statlige og juridiske garantier for ytringsfrihet og ytringsmangfold, på gode offentlighetsinstitusjoner i form av frie medier, godt utviklede og selvregulerende offentlighetsprofesjoner (journalister, kritikere, informasjonsarbeidere, bibliotekarer) og på et bevisst og institusjonelt vern av språk og kulturhistorie som gjør det mulig å trekke veksler på en kulturell arv i det man også tar del i utviklingen av samtidens og fremtidens kulturelle refleksjoner og uttrykksformer. At en bok har offentlighetsverdi, betyr at den tilfører noe vesentlig i denne mer varige eller bestandige forståelsen av at det finnes en kulturell utveksling eller et ordskifte, som er en offentlighet. Det betyr ikke det samme som at en bok er rettet mot et allment publikum. Det betyr heller ikke at den er aktuell eller populær. Heller betyr det at en bok står for noe, at den bibringer et syn eller et standpunkt som kan diskuteres eller reflekteres over i offentlighet. Offentlighetsverdi kan altså ses som et annerledes formulert kriterium enn det mer litterært orienterte kvalitetskriterium om form og innhold som i hovedsak anvendes i dag. Men det er ikke naturlig at noe som har offentlighetsverdi ikke også har språklige, formidlingsmessige eller formmessige kvaliteter.

3. Innkjøpsordningen i tall

I dette kapittelet skal vi først og fremst benytte Kulturrådets egne data til å se nærmere på hvilke bøker som er blitt påmeldt og kjøpt inn i de tre årene. Hvert år gis det i følge Den norske bokdatabasen ut rundt 1000 sakprosatitler i Norge. Noe over 200 av disse meldes hvert år på ordningen, og 683 titler har vært påmeldt ordningen siden 2005, i følge Kulturrådets register.¹² Det er for tidlig å trekke konklusjoner med henhold til tendenser, men det fallende tallet for påmeldte bøker kan kanskje tolkes som at ordningen ”har satt seg”, og at forventningene i forlagene til hvilke bøker som har mulighet til å bli kjøpt inn, er blitt mer realistiske. Statistikken viser at det er en viss konsistens i sjangerfordelingen blant de påmeldte og blant de innkjøpte sjangrene over hele prøveperioden, men det finnes også en del variasjon fra år til år.

Antall titler påmeldt og innkjøpt			
	Påmeldt	Innkjøpt	Innkjøpsprosent
2005	225	32	14
2006	248	50	20
2007	210	49	23
Totalt	683	131	19

Sammenlagt for årene 2005-2007 er totalt 19 % av de påmeldte titlene kjøpt inn på ordningen. Men, mer interessant enn gjennomsnittet for alle år, er det økte prosentvise innkjøpet i 2007.

Splitter vi innkjøpene opp på søknadsrunder knyttet til Vurderingsutvalgets rutiner og frister, ser vi at innkjøpsprosentene varierer noe mellom hver gang, og at også antall påmeldinger varierer. Det er ingen klar tendens til at det er færre bøker på enkelte frister, heller et inntrykk at dette varierer på uforutsigbart vis. Innkjøpsprosenten ble gjennomsnittlig en del høyere i 2007 enn årene før, men for ekstrarunden (4.b) var innkjøpsprosenten på bare 12 %, hvilket var lavere enn i 2006 og høyere enn i 2005. Det virker sannsynlig at tallene varierer med mange eksterne faktorer, og at innkjøpsordningen selv ikke gjør det i nevneverdig grad. Derimot *kan* det som nevnt hende at innkjøpsordningen har virket inn på fallet i antall påmeldte i 2007. Tallene for de ulike årene fremgår av tabellene under, hvor det er splittet opp på de ulike "rundene" som Vurderingsutvalget bruker i sitt arbeid.

¹² Tallene fra Kulturrådets registrering av påmeldte bøker er ikke helt overlappende med det utvalg bøker Vurderingsutvalget faktisk får til vurdering (totalt 682), fordi det i følge referatene til Vurderingsutvalget hender at enkelte titler faller bort etter påmelding, for eksempel ved at Kulturrådet får beskjed om at bøker trekkes før de er behandlet, eller fordi de f.eks åpenbart faller utenfor formkravene.

Prosentvis innkjøp gjennom året 2007	Dato	Vurderte titler	Innkjøp	Innkjøpsprosent	Prosent av totalt innkjøp
1. runde	14.06.2007	48	10	21 %	20 %
2. runde	12.10.2007	66	13	22 %	27 %
3. runde	26.11.2007	32	10	27 %	20 %
4a. runde	14.12.2007	65	12	24 %	24 %
4b. runde	18.01.2008	34*	4	12 %	8 %
Året totalt		208	49	23 %	100 %

Prosentvis innkjøp gjennom året 2006	Dato	Vurderte titler	Innkjøp	Innkjøpsprosent	Prosent av totalt innkjøp
1. runde	15.06.2006	50	9	18 %	18 %
2. runde	12.09.2006	35	6	17 %	12 %
3. runde	31.10.2006	64	14	22 %	28 %
4a. runde	15.12.2006	65	13	20 %	26 %
4b. Runde	17.01.2007	36*	8	22 %	16 %
Året totalt		250	50	20 %	100 %

Prosentvis innkjøp gjennom året 2005	Dato	Vurderte titler	Innkjøp	Innkjøpsprosent	Prosent av totalt innkjøp
1. runde	25.08.2005	27	3	11 %	9 %
2. runde	05.10.2005	58	10	17 %	29 %
3. runde	16.11.2005	55	7	13 %	20 %
4a. runde	15.12.2005	47	4	9 %	11 %
4b. runde	16.01.2006	39*	11	15 %	31 %
Året totalt		226	35	14 %	100 %

De ulike rundene er et viktig organisatorisk grep, som reduserer ventetid mellom utgivelsestidspunkt og vurdering. For å fordele tildelingene jevnt ut over året og ikke å ende opp med for mange eller for få titler ved den siste tildelingsrunden, ble det i 2007 gjort et prosentvis innkjøp til hver runde. Enkelte titler, som man utover de 20 % oppfattet som "støtteverdige" fra hver runde, ble satt "på vent" for å se om det var penger til overs ved siste runde.

I tabellen under fremkommer det hvordan Vurderingsutvalget og Kulturrådet har registrert fordeling på sjangere i de tre årene ordningen har virket. Det opereres med fem kategorier: de 4 oppgitte sjangere i avtalens § 3 (dvs. dokumentarlitteratur, essayistikk, biografier og reiseskildringer) og "annen sakprosa". Fordelingen på disse kategoriene for de påmeldte bøkene er som følger:

Sjangerfordeling påmeldte 2005 - 2007								
	2005		2006		2007		Totalt	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Dokumentar	66	29	99	40	82	39	247	36
Annen sakprosa	59	26	69	28	43	20	171	25
Essayistikk	50	22	30	12	43	20	123	18
Biografi	28	12	30	12	35	17	93	14
Reiseskildringer	22	10	20	8	7	3	49	7
Totalt	225	100	248	100	210	100	683	100

Følger vi utviklingen fra år til år, ser vi at påmeldt dokumentarlitteratur øker ganske mye mellom 2005 og 2006, fra 29 til 40 %. Essayistikk derimot har et nokså markant fall i 2006, men er ellers rundt 20 % av de påmeldte. Biografisjangeren er ganske konstant, noe som resulterer i rundt 30 påmeldte biografier i året. Antall reiseskildringer som er påmeldt er falt betydelig fra 2006 til 2007.

Årsakene til endringene kan være flere. I denne evalueringen er det mest interessant å forfølge spørsmålet hvorvidt innkjøpsordningen selv kan leses og forstås som et signal til videre påmelding, f.eks. ved at det som blir, eller ikke blir, påmeldt i 2007 (essayistikk går opp, reiseskildringer går ned), også er det som kjøpes inn/ikke kjøpes inn i 2006 (og 2005). I så fall kan vi si at det er en form for konsistens i innkjøpene langs de oppgitte sjangerdefinisjonene. Enten det er intendert eller ikke, kan en slik konsistens virke selvforsterkende inn på den videre fordelingen for påmeldte bøker. På sikt kan det tenkes at en sjangermessig konsistens også kan virke inn på forlagenes og forfatterens valg og utgivelsesstrategier.

På totaltallene i tabellen kan vi se at forlagenes fordeling av sjangere er svært lik den fordelingen som innkjøpene har, med unntak av kategorien essayistikk som har en forskjell på 4 prosent.¹³ Kategorien "annen sakprosa" faller samtidig mest blant de påmeldte bøkene, noe som tyder på at Vurderingsutvalget finner mesteparten av sine innkjøp i de mer avklarte sjangerne. En læringseffekt og sjangermessig tilpasning mellom forlagenes påmeldinger og de faktiske innkjøpene kan med andre ord ikke utelukkes.

Sjangerfordeling innkjøpte 2005 - 2007								
	2005		2006		2007		Totalt	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Dokumentarer	10	31	19	38	14	29	43	33
Annen sakprosa	7	22	10	20	14	29	31	24
Essayistikk	11	35	10	20	8	16	29	22
Biografier	2	6	7	14	11	22	20	15
Reise	2	6	4	8	2	4	8	6
Totalt	32	100	50	100	49	100	131	100

Men ser vi på endringer i innkjøpsfordelingen fra år til år, merker vi oss at biografier øker jevnt fra 6 til 22 prosent, mens essayistikk faller fra 35 prosent til 16 prosent, altså en halvering i samme periode som antall innkjøp nesten fordobles. Signalet fra statistikken, om man skulle basere neste års påmelding ut fra den, er således at essayistikk ikke prioriteres utover et fast antall titler (ca. 10), at andelen innkjøpte biografier øker jevnt og trutt, og at økningen i antall påmeldte dokumentarbøker var det som ga best utslag da ordningen ble utvidet mellom 2005 og 2006 (fra 10 til 19 bøker). Generelt er imidlertid inntrykket at variasjonene her er vanskelige å tolke som noe klart signal om sjangerpreferanser og at det endelige sammenfallet vi observerer er noe tilfeldig. Variasjonene mellom årene synes heller å kunne gi støtte til en hypotese om at bøker først og fremst kjøpes inn på bakgrunn av andre vurderingskriterier, f.eks. om kvalitet. Det er altså lite mulighet til å "lære av ordningen" ut fra sjangerforståelse.

Disse interne variasjonene på ulike sjangere lar seg heller ikke forstå i forhold til utviklingstrekk i det totale antall sakprosatitler i samme periode, som man kan hente tall for fra Den norske bokdatabasen. Her registreres det mer på tematiske fellestrekk enn på sjanger, men både biografier/memoarer og reiselitteratur er registrert som kategorier.

¹³ At innkjøp av essayistikk ikke øker innenfor ordningen, kan muligens tyde på at den forskjellsbehandling for royalti som avtalen legger opp til, i dag fører til at forlagene ikke prioriterer essayistikk i sine utgivelser. Det vil i så fall være en uintendert konsekvens av avtalens utforming som går på tvers av det generelle formålet om å styrke sakprosaens stilling.

Det totale antall sakprosatitler 2004 - 2007						
	2004	2005	2006	2007	Totalt	% av total
Diverse sakprosa	129	169	112	133	543	14
Kultur, religion, kunst	180	172	165	177	694	18
Samfunn, historie	193	206	208	197	804	20
Kropp og sinn	63	97	79	117	356	9
Natur, friluft, sport	80	108	101	112	401	10
Reise, geografi*	50	62	66	55	233	6
Mat og drikke	83	83	92	68	326	8
Hobby	78	94	64	69	305	8
Teknikk og populærvitenskap	4	6	10	8	28	1
Memoarer, biografier	68	61	55	85	269	7
Totalt	928	1058	952	1021	3959	100

* Titler uten forfatter fjernes fra statistikken, f.eks kart, lommeordbøker, guider, prosjektrapporter osv

Kilde: Den norske bokdatabasen

Vi ser at 2007-tallene skiller seg ut fra årene før med en markant økning i antall memoarer og biografier. Ellers er det markert vekst i antall titler innenfor kategoriene "Kropp og sinn" og "Natur, friluft, sport" mellom 2004 og 2005. Andre kategorier er relativt stabile, med unntak av den upresise kategorien "diverse sakprosa", som varierer så mye at man må regne med betydelige feilkilder i de øvrige kategoriene.

Trekker vi ut de tematiske sjangerne som mest sannsynlig gir forlagene mulighet til å melde inn bøker, ser vi at dette utgjør omtrent halvparten, ca. 500 titler, av hele utvalget.

Antall sakprosatitler innenfor de kategoriene vurderingsutvalgets primært kjøper inn titler fra										
	2004	%	2005	%	2006	%	2007	%	Totalt	% av total
Kultur, Religion, Kunst	180	37	172	34	165	33	177	34	694	35
Memoarer/Biografier	68	14	61	12	55	11	85	17	269	13
Reise/Geografi	50	10	63	13	66	13	55	11	234	12
Samfunn, Historie	193	39	205	41	208	42	197	38	803	40
Totalt	491	100	501	100	494	100	514	100	2000	100

Verken samlet, eller innenfor de ulike kategoriene er det noen markert endring fra 2004 og frem til i dag. Man kan påpeke at kategorien "memoarer/kategorier" har hatt en sterk økning i 2007. Likevel var antallet lavere i 2006 enn 2005 og 2004, så vi kan ikke omtale dette som en trend. Det mest oppsiktsvekkende er egentlig hvor stabilt antallet er fra år til år.

Antall faktisk påmeldte har som vi vet variert mellom 250 og 220 bøker, noe som altså utgjør ca. ¼ del av det opprinnelige sakprosauniverset fra den norske bokdatabasen. Tilsvarende kan vi regne oss frem til at de 50 innkjøpte bøkene utgjør noe rundt 2 % av de rundt 1000 bøkene som blir registrert som sakprosa i bokdatabasen hvert år, men rundt 20 % av de påmeldte. Ordningen kan på denne bakgrunn sies å være svært selektiv og spørsmålet er om den treffer de "riktige" bøkene. Samtidig er det opplagt at en sakprosaordning enten må være selektiv eller på en eller annen måte være klart avgrenset til bestemte former for sakprosa: å kjøpe inn samtlige av de rundt 1000 utgitte sakprosabøker er neppe noen tjent med.

Så mange som 104 av de 131 innkjøpte titlene er registrert i kategoriene samfunn/historie, reise/geografi, memoarer/biografier, kultur/religion/kunst og diverse sakprosa. De 27 innkjøpte titlene som *ikke* er å finne i disse kjernesjangrene fordeler seg på mange, andre kategorier, delvis også utenfor sakprosauniverset i den norske databasen.

Andre bokgrupper i Den norske bokdatabasen hvor innkjøpte titler er registrert	
bokgrupper/tema	antall
Fagbøker. Naturvitenskap	1
Fagbøker. Relig. hist. litt.vit. filos.	1
Lærebøker. Naturvitenskap	1
Lærebøker. Relig. hist. litt.vit. filos.	6
Lærebøker. Samfunnsvit.	4
Lærebøker. Språk estetiske fag	2
Lærebøker. Øk. adm. marked.	1
Norsk sakpr. barn. Ungdom	1
Norsk sakpr. voksne. Mat drikke	1
Norsk sakpr. voksne. Natur friluft sport	2
Norsk sakpr. voksne. Teknikk pop.vit.	2
Norsk skjønn. voksne. Diverse	1
Norsk skjønn. voksne. Noveller	1
Overs. sakpr. voksne.Kultur relig. kunst	2
Verk. Sakpr. voksne	1
Totalt	27

At 16 av de innkjøpte titlene er registrert som fag- eller lærebøker i Den norske bokdatabasen, indikerer at sakprosadefinisjonene som anvendes i innkjøpsordningen ikke har en avklart grense mot fag- og læreboklitteraturen. Også her kan vi si at det skapes uforutsigbarhet i ordningen med henhold til hvilke bøker som skal meldes på fra forlagets side.

Når det gjelder de økonomiske sidene av ordningen, er det først og fremst budsjetttrammen som styrer antall innkjøp. Men fordelingen mellom royalty og innkjøpskostnader reflekterer også hvem, som i følge avtalen, mottar pengene. Som det fremgår av kolonnen for royalty, har denne ikke økt i samme grad som totalbudsjettet, men i stedet gått noe ned.

Kostnader innkjøp og royalty sakprosa 2005 - 2007				
	Innkjøp	Royalty	Innkjøp og royalty	Til overs i f t budsjett
2005 (Budsjett 7 mill.)	5 604 768	1 389 468	6 994 236	5 764
2006 (Budsjett 10 mill.)	8 613 525	1 244 319	9 857 844	142 156
2007 (Budsjett 10 mill.)	8 723 470	1 204 463	9 927 933	72 067

Royaltyandelen var i 2005 hele 19,9 %, men falt til 12,6 % i 2006 og til 12,1 % i 2007. Årsakene til dette ligger som tidligere nevnt i de endringene som ble foretatt i avtalen mellom 2005 og 2006. I 2005 fikk forlagene refundert 16,5 % for bøker i *alle sjangre*, og forpliktet seg samtidig til 20 % royalty for inntil 5000 solgte. Men for 2006 og 2007 gjelder dette kun for essayistikk (se punkt 1.2 om endringer i avtalen mellom 2005 og

2006). De andre sjangrene innenfor sakprosaen har fått en annen honorarstruktur, hvor forlagene kun forplikter seg til 20 % royalty for de 1000 kulturfondbøkene (forlagene måtte imidlertid samtidig godta at refusjonsandelen av royaltyutbetalingen gikk ned fra 16,5 % til 7 %). For øvrig salg faller sakprosaforfattere tilbake på egne avtaler med forlaget, f.eks. til normalkontraktenes bestemmelser om 13 % (15 % - 2 % for alt inntil 5000 eksemplarer). Slik situasjonen er i dag, kan det altså med rette hevdes at forfattere av faglitteratur ikke har den samme incitamentstruktur eller forventningshorisont for royalty som forfattere innenfor essayistikk og skjønnlitteratur.

Gjennomsnittlige kostnader pr. tittel 2005 - 2007			
	2005	2006	2007
Royalty	43 421	24 886	25 130
Innkjøp	175 149	172 271	178 030
Totalt	218 570	197 157	203 160

Som vi ser, er Kulturrådets kostnader pr. bok uansett ganske konstante. Administrasjonskostnader kommer i tillegg, og disse er i følge Kulturrådet forsøkt holdt konstante, selv om ordningen ble utvidet mellom 2005 og 2006. Det som har vært og er et stridstema i avtalen, er den interne fordelingen mellom forlagsrefusjon og royaltyrefusjon. Hvordan ordningens økonomiske incitamenter fordeles mellom forleggere og forfattere er av betydning for hvordan forfattere vil kunne oppfatte at ordningen retter seg mot deres interesser som sakprosaforfattere, heller enn forlagenes interesser for risikoreduksjon og statlige dekningsbidrag for sakprosautgivelser. En måte den nåværende avtalens virkninger kan justeres på er altså ved at avtalepartene ser på dette fordelingsforholdet og betydningen av royaltysatsen på nytt.

4. Kretsløpslogikker: forfatter og forlag

4.1. Forfatterne

Forfatterne holder nøkkelen til å forbedre ordningen, ved å være de som i praksis kan skrive og skriver ny norsk sakprosa av høy kvalitet. Hvordan virker den eksisterende innkjøpsordningen inn på motivasjon og tenkning rundt arbeidet med kvalitetsheving? Hva vil få ordningen til å virke bedre, dersom den endres med tanke på å få forfattere til å skrive bedre og skrive mer i den retning som innkjøpsordningen forsøker å motivere til?

En innkjøpsordning kan gjennom økonomiske incitament (royalty), kulturelle incitament (kunnskapsheving, språklig kvalitetsutvikling, antall lesere, kulturell innflytelse) og symbolske incitament (f.eks. i form av heder og ære i et prestisjefyllt, litterært felt) virke motiverende på forfatterne når det gjelder vilje og evne til å bruke tid og krefter på å utvikle god, ny sakprosa. Under forutsetning av at innkjøpsordningen er av tilstrekkelig størrelse og virker systematisk etter hensiktene, kan med andre ord en innkjøpsordning *over tid* virke inn på

- 1) antall forfattere som velger å skrive ny norsk sakprosa
- 2) i hvor stor grad man vil være forfatter (heltid/deltid)
- 3) forfatternes generelle kunnskaps- og ambisjonsnivåer
- 4) valg av sjangere, form, innhold
- 5) innsatsen forfatteren er villig til å legge inn i form av tid og arbeid for å høyne tekstens kvalitet for om mulig å bli kjøpt inn
- 6) forfatternes opplevelse av egen betydning og kulturelle innflytelse

Når en innkjøpsordning kan sies å ville virke inn på alle disse punktene, rører den samtidig ved det litterære feltets autonomitenkning. En innkjøpsordning er ment å virke stimulerende og mildt strukturerende på forfatteres praksis. Men mange forfattere verken ønsker eller vil la seg påvirke bevisst i bestemte retninger, skjønt det også kunne tenkes de ikke ville eller kunne innse det, om de likevel lot seg påvirke. Spørsmålet om hvordan innkjøpsordninger generelt virker inn på det litterære feltets verdier og posisjoner, er interessant, men utenfor rammene for denne evalueringen. Innkjøpsordningenes legitimitet i det litterære feltet avhenger f.eks. av om kriteriene som anvendes for innkjøp, også anerkjennes i det litterære feltet selv.

Enten man er heltids forfatter av sakprosa, eller befinner seg i et yrke hvor man har anledning til å skrive bøker (f.eks. ved å være journalist eller forsker), kan man ikke regne med at det man skriver vil bli innkjøpt i den selektive ordningen. Ut fra det store medlemstallet i Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening kan man trygt si at det er de færreste forunt å bli innkjøpt. NFF har i dag i underkant av 5000 medlemmer, og de fleste fagbokforfattere er ikke forfattere på heltid, men skriver som en naturlig forlengelse av arbeid og fagfelt. Medlemskap tilkjennes på bakgrunn av en inkluderende definert forfatterrolle, så med det omfanget innkjøpsordningen har i dag, er den potensielt eksklusiv. Spørsmålet er dermed om ordningen virker inn på ”de riktige forfatterne”, f.eks. de som virkelig kan og vil heve kvaliteten på det de skriver. Slik ordningen er utformet i dag er dette ikke mulig å forfølge.

Vi har intervjuet et lite utvalg på 15 sakprosaforfattere i forbindelse med evalueringen. Utvalget er strukturert for å fange opp så mange typer forfatterskap og ulike erfaringer som mulig. De som har vært intervjuet har alle hatt en bok påmeldt, men ikke nødvendigvis blitt innkjøpt i prøveperioden. Vi har spurt om bøkens tilblivelsesprosesser, om forfatterskapene generelt og de arbeidsvilkårene forfatterne har og har hatt, og om incitamentene i innkjøpsordningen har hatt innvirkning på forfatterne. Vi har også bedt om synspunkter på innkjøpsordningen for sakprosa mer generelt, uavhengig av deres egen erfaring og forfattersituasjon.

Det er et generelt inntrykk fra våre intervjuer at det ikke er avgjørende økonomiske incitament i dagens ordning for at en forfatter skal velge å skrive og publisere *for å bli* innkjøpt. Men enkelte forfattere har gitt uttrykk for at innkjøpsordningen har gjort det mulig (eller vil gjøre det mulig for dem, dersom ordningen blir utvidet og mer forutsigbar) å vurdere sakprosaprojekter som like inntektbringende som annen prosa. Sakprosa utgivelser er generelt forbundet med forventninger om lave opplag- og salgstall, slik at 1000 innkjøpte bøker faktisk slår ut på den lønnen man tilslutt sitter igjen med for sin forfattergjerning.

Når opplagene og salgstallene er store, blir betydningen av et eventuelt innkjøp mindre for forfatterens inntjening, og en del forfattere vi har intervjuet har opplevd at det er et stort marked for den sakprosaen de skriver. Incitamentet for å skrive ligger for de fleste ikke i inntjening, men i det å bli publisert og å få en bok ut som man har kompetanse til og interesse for å skrive. Mange faglitterære forfattere er ansatt på høyskoler og universitet, og tenker det som en viktig del av sin jobb å formidle seg til allmennheten gjennom bøker. For disse forfatterne er det snakk om å bruke både arbeidstid og fritid til forfatterarbeid, avhengig av hvorvidt skriveingen er tett forbundet med forskning eller undervisning. "Jeg skriver i ferier og om natta", sier noen. Noen forskere og fagformidlere vi har intervjuet har populærvitenskapelig formidling nærmest som hobby, for eksempel med et historisk eller biografisk tilsnitt. Andre forskere og fagformidlere ser sine bøker som uttrykk for en klar strategi om å virke som intellektuell i en opplyst offentlighet. For dem alle er det slik at valg av tema, sjanger og skrivestil bare i liten grad lar seg påvirke av økonomiske incitament. Man har spesielle kunnskaper, interesser, evner eller innsikter, men først og fremst lyst til å skrive en bok og til å bli lest.

Dette utelukker ikke at man underveis i en redaksjonell prosess kan tenkes å ville forsøke å oppfylle de kvalitetskrav som en innkjøpsordning for sakprosa synes å stille. Men ingen av de vi har intervjuet har svart bekræftende på at innkjøpsordningen har virket på denne måten til nå. Innkjøpsordningen har ikke vært drøftet med forlaget, det har ikke vært en del av diskusjonen om utgivelsen generelt, og heller ikke vært trukket inn som "verdt å kjempe for", f.eks. ved å gå ekstra runder med manus. De fleste forfatterne vi har snakket med tror heller ikke den vil kunne virke særlig på skriveprosessen i fremtiden. For de fleste sakprosaforfattere, som skriver på fritiden eller i deler av arbeidstiden, spiller arbeidsstipender og støtte fra private stiftelser en langt større rolle enn betaling i ettertid. Når eller hvis den kommer, er den som nevnt kjærkommen. Eller som én sier det: "Det gjør kompensasjonen for arbeidet mer anstendig". En annen kommenterer at "det er feil at samfunnet skal få alle disse bøkene uten å betale for det".

Mange forfattere opplever at forlagene ikke står i kø for å utgi den sakprosaen som de selv ønsker å skrive. Ikke så rent få ender derfor opp med å utgi sine tekster på små forlag med lite redaksjonell bistand. Med andre ord stimulerer ikke ordningen i dag systematisk de faglitterære forfatters evner og muligheter til å skrive bedre og mer sakprosa av høy kvalitet. Det er heller ikke sikkert at økte økonomiske incitament er umiddelbart vil endre dette. For mange sakprosaforfattere kan det være mer nødvendig med mer tid. Man må gjøre kontinuerlige avveininger mellom den tid man har til rådighet for å skrive og den kvalitetsheving man tror man kan få til ved å holde på litt lenger. Det betyr at forlagenes evne og vilje til å tilby god redaksjonell støtte i form av rådgiving, konsulentkommentarer og manusvasking kanskje er det som betyr aller mest for kvalitetsheving av sakprosa. En positiv virkning av innkjøpsordningen ville være om flere forfattere anstrengte seg mer for å bringe potensielt gode prosjekter og manus videre innenfor de forlagene som har størst forutsetninger for å gi god redaksjonell støtte.

De forfatterne vi har snakket med som er blitt innkjøpt, gir alle uttrykk for en viss tilfredshet over å bli kjøpt inn på en selektiv ordning. For noen få som er skjønnlitterære forfattere på heltid, har det vært knyttet stor spenning til dette. De som får avslag tilskriver avslaget det vilkårlige i ordningen: Det er så få bøker som blir kjøpt inn, eller man tenker seg at det er sjangermessige avgrensninger som gjør at boken er falt utenfor ordningen. Man får jo ingen begrunnelse og er overlatt til spekulasjoner. Forlagene har noen ganger sagt at de regnet med at en bok måtte bli kjøpt inn, men forfatterne er mer skeptiske og regner i mindre grad med noe som helst. Noen sier de ikke visste at forlaget hadde meldt dem på.

Spesielt for de som også skriver skjønnlitterært er det knyttet risiko til ordningen. Om man ikke blir innkjøpt kan det føles som om det slår tilbake på deres virke som skjønnlitterære forfattere. De mener det å ikke bli kjøpt inn oppleves som en "nulling", til tross for at man vet at det er en selektiv ordning. For andre forfattere er det som nevnt mer uvesentlig. Det er hyggelig om man blir innkjøpt, det kommer som en "ekstra bonus", som noe som kjennes som fortjent. Men man føler seg ikke straffet om man ikke blir innkjøpt.

De kulturelle og symbolske incitamentene knyttet til det å bli kjøpt inn virker som små og lite etablerte, noe som kan ses i lys av at ordningen ikke har virket særlig lenge. Det følger som sagt noe, men ikke noen spesielt stor prestisje med det å bli kjøpt inn. Forfatterne gleder seg imidlertid klart over at bøkene blir tilgjengelige i bibliotekene. Det å bli lest er fortsatt viktigst. Enkelte forfattere legger ikke skjul på at de av og til ser etter sine egne bøker når de besøker bibliotek eller bokhandel. Det gir en god følelse å finne dem i hyllene.

Forfatterne vi har intervjuet har i vekslende grad synspunkter på hva som bør falle inn under ordningen og hvor omfattende ordningen bør være. De er alle entydig positive til ordningen som sådan, og flere mener at det er på tide at ordningen blir sidestilt med innkjøpsordningen for skjønnlitteratur. At det har tatt så lang tid å få en ordning på plass og at ordningen ikke er automatisk, ses som en urettferdig og vilkårlig forskjellsbehandling mellom ulike former for litteratur. Flere virker likevel ikke spesielt interessert eller oppdatert på detaljene i avtalen, og mener at det var hyggelig, men ikke ventet at den ekstra royalti kom. Ingen vil selv si at bøkene de skriver og som *ikke* ble kjøpt inn, ikke holder tilstrekkelige litterære kvaliteter. Heller fremheves

det at man skriver for et publikum av vanlige folk, vanlige lesere, om viktige tema som angår folk flest, og man antar at innkjøpskriteriene ikke belønner dette i tilstrekkelig grad.

Det er interessant å se på fordelinger av påmeldinger og innkjøp i forhold til hva slags forfattere og forfatterskap som er innkjøpt. Det er syv forfattere som til nå er kjøpt inn to ganger, og som velvillig tolket kan ses som innkjøpsordningens foreløpige "profesjonaliseringseffekt".

Forfattere innkjøpt flere ganger	
Forfatter	Antall titler
Alnæs, Karsten	2
de Figueiredo, Ivo	2
Hessen, Dag O.	2
Lund, Thure Erik	2
Storhaug, Hege	2
Strøknes, Morten	2
Vold, Jan Erik	2

Disse syv forfatterne er de eneste som har fått mer enn én bok kjøpt inn, og bortsett fra Jan Erik Vold har de fått uttelling hver gang de har søkt. Blant de forfatterne som er påmeldt flere ganger finner vi andre navn.

Andre forfattere påmeldt flere ganger		
Forfatter	Antall påmeldt	Antall kjøpt inn
Titlestad, Torgrim	2	
Bergesen, Ole Helge	2	
Berntsen, Harald	2	1
Haga, Arnfinn	3	
Harsvik, Oddmund	2	
Havnevik, Ivar	2	
Lauveng, Arnhild	2	1
Lærum, Ole Didrik	2	
Meyer, Siri	3	
Pollestad, Kjell Arild	2	
Rem, Håvard	2	
Vormedal, Tor Inge	2	
Øverenget, Einar	2	

Listen over de mest produktive sakprosaforfatterne fra Den norske bokdatabasen viser en noe annerledes liste:

Forfattere med flest sakprosatitler i perioden 2004 - 2007	
Alnæs, Karsten	10
Møller, Arvid	7
Thuesen, Nils Petter	7
Vormedal, Tor Inge	7
Fossen, Asbjørn	6
Grønvold, Ulf	5
Helle, Knut	5
Hermansen, Pål	5
Ingstad, Helge	5
Johansen, Jahn Otto	5
Kristiansen, Bjørn	5
Langslet, Lars Roar	5
Pedersen, Rune	5

Noe som er spesielt interessant i listen over de syv som er kjøpt inn to ganger, er at de representerer helt forskjellige forfatterroller. Vi kan skille mellom forfatterroller ut fra hvorvidt en forfatter er sakprosaforfatter på heltid (sakprosaforfatteren), eller om vedkommende også arbeider innenfor andre felt og skriver på deltid, det være seg det akademiske (forskeren og historikeren), det journalistiske (journalisten), det litterære (essayisten og kritikeren) eller det politiske felt (debattanten). Inndelingen reflekterer forskjeller med henhold til de incitamentene, kompetansene og ressursene som ulike forfattere har tilgang til når de skriver og er forfattere av sakprosa.

Av de 131 innkjøpte er 53 bøker skrevet av forfattere med tilknytning til en forskningsinstitusjon. De skriver med utgangspunkt i sine respektive fag og ut fra de betingelsene som stillinger ved universitet og høyskoler gir. Disse er som kjent blitt endret de senere årene, og det er ikke gitt at det blir flere norske forskere som i fremtiden vil være forfattere av ny norsk sakprosa. Endringer i incitamentsystemene rundt akademisk publisering har gjort det betydelig mindre viktig for mange forskere i Norge å skrive på norsk, for et allment publikum. Innkjøpsordningen er samtidig heller ikke det viktigste incitamentet, for forskere skriver som nevnt ofte bøker på norsk ut fra engasjement, intellektuelt overskudd og profesjonelle holdninger som vektlegger tradisjonelle formidlingsidealer. Bøkene skrives ikke sjelden utenfor ordinær arbeidstid, eller det benyttes former for frikjøp gjennom forskudd på royalty eller stipend. Det er verdt å legge merke til at det er forskere med bakgrunn i fag som litteratur, medier og språk som så langt oftest er blitt innkjøpt. Dag O. Hessen representerer det matematiske og naturvitenskapelige fagene, et av de mer sjeldent innkjøpte fagfeltene. Incitamentene til å bli forfatter og muligheten til å bli det er forskjellige. Det er ulike formidlingstradisjoner i ulike fag, og ikke alle forskere har en reim av folkeopplysere i seg, selv om kunnskapene og erfaringene de sitter inne med er viktige og interessante nok.

Karsten Alnæs og Ivo de Figueiredo kan regnes som eksempler på profesjonelle sakprosaforfattere som skriver bøker for et allment interessert publikum fra sine posisjoner som profesjonelle forfattere. For de to, som er godt etablerte forfattere som forlagene både satser og tjener penger på, er ikke den økonomiske gevinsten av å bli innkjøpt så stor. Alnæs er også skjønnlitterær forfatter, men har lenge vært en sentral formidler innenfor ny norsk sakprosa, ikke minst som journalist og kulturredaktør. I sine senere utgivelser har han også nærmet seg rollen som historiker, og er med sin

store bredde og store publikum, en utypisk, norsk forfatter. At man har vært skjønnlitterær forfatter før man blir sakprosaforfatter, er ikke uvanlig i Norge. Thure Erik Lund er et annet eksempel på en profesjonell essayist, tett knyttet til det skjønnlitterære feltet, som gir ut romaner, noveller eller poesi, og har flere redaksjonelle kontaktpunkter i forlagene.

Dersom sakprosaordningen blir permanent og utvidet, kan det tenkes at flere forfattere som i dag er skjønnlitterære, også vil skrive innenfor sakprosa i fremtiden. Men frykten for å bli nulltet forfølger kanskje de skjønnlitterære og profesjonelle forfatterne sterkere: Om de ikke skulle bli kjøpt inn, vil det jo kunne fremstå som om boken ble vurdert som av for lav litterær verdi. Det knytter seg mer prestisjemessige vurderinger om symbolsk kapitalavkastning både for forlag og forfatter til det at disse forfatterne faktisk blir kjøpt inn, når de først er påmeldt. For de etablerte er det å bli kjøpt inn først og fremst av symbolsk verdi, som en form for anerkjennelse. Men for andre, mindre etablerte forfattere, som kanskje ønsker å spesialisere seg, blir den økonomiske belønningen i ordningen viktigere. Å bli kjøpt inn vil kanskje kunne gi den økonomiske trygghet som skal til for å satse, for å kunne si opp andre jobber og bli forfatter på heltid.

Historikere er godt representert blant både påmeldte og innkjøpte bøker, noe som gjenspeiler at de sjangerne de skriver innenfor, dokumentarlitteratur og biografi, er trygt definert innenfor ordningen. Av de innkjøpte er 32 bøker skrevet av forfattere med forankring i historikerfeltet. Bøkene er godt dokumenterte og ser tidvis ut til å være skrevet på oppdrag fra forlag eller i tilknytning til en institusjon. Journalister er også viktige sakprosaforfattere, og opp gjennom historien har vi hatt tradisjon i Norge for bokutgivelser om viktige personer i politikk og samfunnsliv, om norsk utenrikspolitikk, overvåking, kald krig og spioner og øyevitneskildringer fra utenriks- og krigskorrespondenter. De 17 innkjøpte bøkene som til nå er skrevet av journalister har oftest hentet sitt stoff utenfor landegrensene, men vi finner også bøker om Norge. Kun to av 17 innkjøpte journalistene er kvinner. Et relativt lite antall debattbøker er så langt kjøpt inn, og som eksempel på forfatterrollen "debattant" er Hege Storhaug utypisk og innkjøpt to ganger. Hun tilhører ikke først og fremst det litterære, men det politiske feltet, i egenskap av å være informasjonssjef i Human Rights Service.

Den personlige beretningen og vitnefortellingen med den selvbiografiske forfatteren er lite representert i listene. Heller ikke lokalhistorikere eller fagbokforfattere som driver veiledning og rådgiving innenfor sjangere som håndbøker og guidebøker.

Det interessante med denne lille gjennomgangen er likevel at så pass mange forskjellige forfatterroller er representert blant de innkjøpte. Det er en indikasjon på at sakprosaforfattere ennå er lite spesialisert i Norge, og at effektene av ordningen først vil vise seg når den har fått virke en stund. Sannsynligvis vil man først se virkninger av innkjøpsordningen i det faglitterære felt av forfattere etter 10 - 15 år. Dersom man undersøkte dette historisk og komparativt med andre land, ville man f.eks. kunne se om innkjøpsordningen har bidratt til at flere norske forfattere skriver innenfor flere sjangere, også sakprosa. En god del skjønnlitterære forfattere i Norge skriver allerede barnebøker og poesi, og tenker muligens nå også på å skrive sakprosa. Og det er allerede en del forfattere som er medlem av to forfatterforeninger, én for sitt virke innen skjønnlitteratur og én for sakprosa. Dette vil ventelig forsterke seg.

Fra NFFs side ønsker man en generell utvidelse av ordningen, og spesielt har man kritisert avtalen for at mange stipendbøker som NFF er med på å utvikle ofte ikke blir verken påmeldt eller vurdert. Man tror de faller utenfor ordningen fordi de rammes av sjangerdefinisjonene som det sies spesifikt at ordningen *ikke* omfatter i § 5: Dette gjelder spesielt punkt b) for kunnskapsverk, punkt d) for lærebøker og punkt e) for vitenskapelige avhandlinger og forskningsrapporter. Og det virker som et godt poeng, at bøker som publiseres som kunnskapsverk likevel kan ha populærvitenskapelig og mer allmenn interesse. Slike bøker, hevdes det, kan dessuten være viktige for biblioteksbrukere. Nyere forskning fra bibliotekene støtter dette. Selv om de ikke har høye utlånstall, er fagbøker noe som nettopp brukes i bibliotekene, spesielt på steder der det er studenter. Biblioteksforskningen fremhever gjerne dette samtidig som et tegn på at bibliotekene fortsatt har en rolle som *sted*, ikke bare som utlån og arkiv.

For øvrig viser statistikken at de innkjøpte bøkene fordeler seg med henhold til målform slik at det er klar overvekt av bokmålsbøker. Men 2007 skiller seg klart fra de foregående årene med 27 % andel for nynorsk sakprosa og det er for tidlig å si om vi står overfor en tendens. Artikkelsamlinger som består av tekster på både nynorsk eller bokmål regnes i en egen kategori. Det er kun fire av disse og alle kom ut i 2005.

Innkjøpte titler etter målform						
	2005		2006		2007	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Nynorsk	2	6 %	3	6 %	13	27 %
Bokmål	28	82 %	47	94 %	36	73 %
Bokmål/nynorsk (artikkelsamlinger)	4	12 %	0	0 %	0	0 %
Totalt	34	100	50	100	49	100

De kategoriene som best samsvarer med innkjøpsordningens utpekte sjangere i Den norske bokdatabasen, har økt de siste to årene fra 6 % prosent i 2005 til 11 % i 2007.

Fordeling målform i sakprosa 2004 - 2007										
	2004	%	2005	%	2006	%	2007	%	Totalt	% Totalt
Bokmål	419	85	437	87	398	81	420	82	1674	84
Nynorsk	38	8	32	6	52	11	57	11	179	9
Annen målform	34	7	32	6	44	9	37	7	147	7
Totalt	491	100	501	100	494	100	514	100	2000	100

Når det gjelder kjønnsfordeling, viser statistikken at innkjøpsordningen ikke privilegerer kvinnelige forfattere, som er representert med 20 % prosent innkjøp som høyeste til nå, i 2007. Andelen av kvinnelige medlemmer i NFF var i 2005 33 %, og er klart økende. Slik sett virker ordningen for tiden reproduserende inn på tradisjonelle kjønnsstrukturer i det litterære felt.

Innkjøpte titler etter kjønn						
	2005		2006		2007	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Kvinner	5	16 %	7	14 %	10	20 %
Menn	25	78 %	43	86 %	39	80 %
Kvinner/menn (artikkelsamlinger)	4	13 %	0	0 %	2	4 %
Totalt	32	100	50	100	49	100

Artikkelsamlinger eller titler med både kvinnelige og mannlige forfattere regnes i en egen kategori. Det er kun fire av disse i 2005 og to i 2007.

Oppsummert virker det ikke som om ordningen til nå har lyktes godt med sine økonomiske incitamentener til forfatterne. Det kan derfor være god grunn til å øke disse. En mulighet er at man heller enn å gjøre ordningen bred og tilnærmet automatisk for et stort antall titler, gir vesentlig større belønning til de utvalgte forfatterne som blir innkjøpt innenfor en kresen, selektiv ordning med et begrenset antall titler. Forlagene har imidlertid så langt villet at ordningen skal handle mer om innkjøp, mindre om royalty. De har andre bekymringer.

4.2. Forlagene

Ut fra Kulturrådets tall kan man se hvordan innkjøpsordningen til nå har gitt uttelling til de ulike forlagenes utgivelser. I de tre årene som er gått til nå, er det de store forlagene som også har fått flest bøker innkjøpt. Men det er ikke alltid de som har hatt flest sakprosa-bøker påmeldt som også får flest innkjøpt.

Innkjøp av sakprosa fordelt på forlag 2005 - 2007	
Forlag	antall
Aschehoug	22
Cappelen	20
Universitetsforlaget	13
Samlaget	13
Gyldendal	12
Pax	9
Spartacus	7
Kagge Forlag AS	6
Vidarforlaget	4
Oktober	3
Damm	2
Humanist	2
Gyldendal Akademisk	2
Abstrakt	1
Communicatio	1
H Press	1
Wigestrand	1
Arneberg	1
Fagbokforlaget	1
Flux	1
Forlaget Press	1
J. M. Stenersen	1
Lettlest	1
Solum	1
Tellus	1
Tiden	1
Transit	1
Bokvennen Forlag	1
Forlaget Manifest	1
Totalt	131

Riktignok kommer Aschehoug høyt på listen over de som har høy andel innkjøpte av antall påmeldte, men andre store forlag som Cappelen og kanskje spesielt Gyldendal, har lav innkjøpsandel i treårsperioden. Vi har ikke forsøkt å lese bøkene og gå Vurderingsutvalget etter i sømmene på de enkelte avgjørelsene.

Som vi ser mottar de 5 første forlagene til sammen refusjon for 80 av de 131 innkjøpte titlene, altså over 60 % av Kulturrådets budsjett. Sett i lys av forlagenes størrelse (omsetningstall eller antall ansatte), er det interessant at mindre og mer spesialiserte forlag som Kagge, Spartacus og Vidarforlaget også når såpass høyt opp i tabellen.

Forlag med høyest innkjøpsandel				
Forlag	Innkjøpte	Ikke-innkjøpte	Totalt	% innkjøpt
Vidarforlaget	4	3	7	57
Universitetsforlaget	13	16	29	45
Aschehoug	22	31	53	42
Kagge	6	9	15	40
Samlaget	13	20	33	39
Spartacus	7	12	19	37
Pax	9	18	27	33
Oktober	3	7	10	30
Cappelen	20	47	67	30
Gyldendal	14	43	57	25

I tabellen over er kun forlag med over 5 påmeldte titler tatt med i beregningen. Vidarforlaget utmerker seg også her ved at fire titler er kjøpt inn av syv påmeldte.

95 % av alle innkjøpene tilkommer ellers medlemsforlag i Den norske Forleggerforening, til tross for at 250 påmeldte bøker kommer fra andre forlag. Det kan tyde på at medlemsforlagene er mer inneforstått med avtalen, eller også at deres utgivelsesstrategier og redaksjonelle valg ligger tettere opp mot avtalens intensjoner. For eksempel kan man anta at den redaksjonelle oppfølging som disse forlagene er i stand til å gi, og det at de tiltrekker seg mer ambisiøse forfattere, faktisk allerede har vært utslagsgivende for innkjøpene.

Fordeling av innkjøpte og påmeldte titler: Medlems- vs. ikke-medlemsforlag				
	Påmeldte		Innkjøpte	
	Antall	%	Antall	%
Medlemsforlag	453	66	124	95
Ikke-medlemsforlag	230	34	7	5
Totalt	683	100	131	100

I forbindelse med evalueringen er redaktører og forlagssjefer med ansvar for sakprosautgivelser i forlagene intervjuet. De store forlagene har egen dokumentaravdeling som arbeider adskilt fra for eksempel fakta- eller lærebokavdelinger, som imidlertid også utgir sakprosa. Flere av redaktørene i de store forlagene opplyser at de i dag satser mer på sakprosautgivelser enn før. Men i følge

våre informanter har dette lite med innkjøpsordningen å gjøre. Riktignok innrømmes det at innkjøpsordningen og diskusjonen rundt den har skapt bevissthet og større forståelse for sakprosaens betydning, både kulturpolitisk og innad i forlagene. Men de nevner helt andre ting som avgjørende for deres redaksjonelle strategier. Det sies å være noe som ligger i tiden, og at alle forlagene gjør det samme tyder på at man har sett et større inntjeningspotensiale enn tidligere. Man har fått større tro på bestselgeren også her; en Anthony Beevor-effekt oppgis av mange som utslagsgivende, og ellers gjør forlag som forlag alltid har gjort; forsøker å finne bøker som kan selge. Beevor-effekten har gjort at man følger det internasjonale sakprosamarkedet med større oppmerksomhet enn før, og enkelte forlag spesialiserte seg på å taue flere internasjonale bestselgere inn på det norske bokmarkedet. Det er altså en positiv tendens i markedet, slik mange oppfatter det, men den gjelder for noen bøker og noen forfatterskap, ikke for alle.

For samtidig påpeker mange de negative tendensene i kjølvannet av den nye bokavtalen i 2004. Den har endret omsetningssystemet for bøker i Norge, noe som sies å ha fått spesielt store konsekvenser for sakrosafeltet.

Først og fremst nevnes det at bokhandlernes evne og mulighet til å påvirke hvilke bøker som skal satses på er sterkere nå enn før. Sakprosa-bøker møter, i følge redaktørene, mye mer motstand enn før i de årlige møtene med de store bokhandlerkjedenes innkjøpsråd. Det stilles stadig sterkere forventninger til at bøkene må passe kjedenes planlagte markedsføringsstrategier og kampanjetemaer. Dersom de ikke gjør det, skal det mye til å få markedsføring gjennom butikkenes annonser, vinduseksponeringer og gode hylleplasseringer. Forlagene må i så fall betale mer, og butikkenes evne og vilje til å opprettholde et bredt og oppdatert sortiment av ny, norsk sakprosa oppfattes som nedadgående.

Også bokklubbenes endrete posisjon oppfattes som en svekkelse av mulighetene for nye norske sakprosautgivelser. Før kunne bokklubbene tenkes å løfte salg og distribusjon av gode sakprosa-bøker, men dette skjer i følge våre informanter nesten ikke lenger. For det tredje nevnes pågående endringer i Mammut-salget, et koordinert kampanjesalg som i årenes løp har vært en viktig avsetningskanal for restopplag av viktige, men smale titler innenfor sakprosa. Det er på en måte blitt Mammut-salg hele tiden, sies det: I bokhandlerkjedene har man nå varierte tilbud hele året og de ønsker bare mer og mer kontroll med tilbudsstrukturen. Salget av sakprosa konkurrerer dermed mer og mer på aktualitet og oppmerksomhet, noe som ikke passer for mange sakprosautgivelser, som har langsomme tidshorisonter og langsiktig salg ("long tail") som forutsetning for inntjening.

Fra denne erfaringshorisonten ser det ut til at mange redaktører og forlagssjefer mener at en bred innkjøpsordning er avgjørende for at man i det hele tatt kan opprettholde et anstendig antall utgivelser av ny norsk sakprosa i fremtiden. Som en redaktør formulerer det "Om ikke innkjøpsordningen har bidratt til flere utgivelser enn tidligere, har den i hvert fall bidratt til at det opprettholdes". Og det er som vi så i kapittel 3 et kvantifiserbart faktum at antall registrerte sakprosatitler i Den norske bokdatabasen verken er gått opp eller ned. Det man selvsagt ikke vet noe om, er om kvaliteten på de ca. 1000 sakprosa-bøkene som utkommer hvert år, er på vei ned eller opp.

Men til tross for at de generelt er positive til ordningen, fremhever alle forlagsansatte vi har snakket med at ordningen er for uforutsigbar. De mener at de ikke kan regne med at en bok blir innkjøpt, og de kan derfor ikke gjøre redaksjonelle valg på dette grunnlag. For de prosjekter som blir satset på i forlagene, kan de da heller ikke regne med innkjøpet i budsjettmessige sammenhenger, for eksempel i forbindelse med hvor stort førsteopplaget skal være. Når innkjøpet kommer, føles det som man har vunnet i lotto eller at bingoloddet går inn, sies det. Det er hyggelig med offentlig støtte, men det kan ikke regnes med.

Innkjøpsordningens innretning mot utvalgte sjangere eller bestemte kvalitetskriterier har, i følge våre informanter, ikke fått forlagene til å ville påvirke norske forfattere til å skrive slik at de med større sannsynlighet vil bli innkjøpt. Forfatterne vi intervjuet oppga også i overraskende liten grad at forlaget hadde kommet med ideen til boken. Bokutgivelser blir planlagt i samarbeid, men fortsatt oppgir både forlag og forfattere at det oftest er forfatterne som har ideene.

Som tidligere nevnt er flere redaktører og forlagssjefer bekymret for den utviklingen som markedskreftene har tatt i den norske bokbransjen, og enkelte gir uttrykk for et ønske om at innkjøpsordningen hadde et sterkere element av "motkonjunktur"-tenkning. Da kunne den også forsvare sjangere og temaer som er svakt representert eller direkte utrydningstruet. Eksempler på sjangere som nevnes i denne forbindelse er debattbøker og fagbasert litteratur med tematisk innretning på naturvitenskap og realfag, eller også etikk og livssyn.

Vi har ut fra kataloger og direkte henvendelser til forlagene forsøkt å kartlegge hvor mange av de registrerte utgivelsene innenfor sakprosa som kunne eller burde være utgangspunkt for en evt. utvidet ordning. Forlagene plasserer seg forskjellig i forhold til størrelse og hvordan sakprosa utgjør en sentral eller liten del av forlagets generelle profilering og inntjening. For alle forlagene er sakprosaen og innkjøpsordningen generelt viktig, men det er stor forskjell på hvordan forlagene er berørt av dagens innkjøpsordning.

Den nedenstående tabellen viser hvordan forlagenes sakprosautgivelser dukker opp i Den norske bokdatabasen. Den viser også at sakprosa er så mangt.

Antall sakprosatitler fordelt på forlag					
	2004	2005	2006	2007	Totalt
Aschehoug	32	32	17	32	113
Cappelen	25	29	21	21	96
Lunde	31	26	14	15	86
Samlaget	20	18	20	23	81
Pax	24	13	19	23	79
Damm	13	23	17	20	73
Gyldendal	21	14	14	23	72
Kagge	15	12	12	18	57
Kolofon	10	14	13	17	54
Verbum	13	13	11	9	46
Vigmostad & Bjørke	10	13	12	4	39
Schibsted forlagene	6	15	10	6	37
Forlaget Press	8	11	12	5	36
Kunnskapsforl.	8	10	8	8	34
Orion	13	6	10	4	33

Tabellen indikerer at mange forlag har relativt store fluktuasjoner i antall utgivelser. Opplysninger vi har fått tyder også på at mange sakprosautgivelser har beskjedne opplag.

Opplaget er nøkkelen til følgende problemstilling: For flere bøker som er blitt kjøpt inn har det hendt at man har hatt for lite førsteopplag. De kan derfor ikke leveres når bestillingen på 1000 bøker kommer, og må trykkes opp på nytt. Avhengig av avtale med trykkeri og hva slags bok det er snakk om, vil det kunne bli nye oppstartsutgifter som reduserer gevinsten av salget. Forlagene som trykker opp stort med en gang, og som blir kjøpt inn, vil ha størst glede av innkjøpet, mens forlag som har trykket opp lite opplag eller som har solgt ut det de hadde på kort tid, vil måtte gjøre en ny kalkyle på andre opplag.

Som tidligere nevnt har vi forsøkt å forstå om innkjøpsordningen selv kan ha virket inn på fallet i antall påmeldte i 2007, altså om det har vært en systematisk læringseffekt og tilpasning. Men i intervjuer med forlagenes redaksjonelt ansvarlige fremheves egentlig det motsatte syn. De mener at 1) de ikke fullt ut forstår hvordan Vurderingsutvalget arbeider og vurderer bøker, 2) de ikke forstår hvorfor enkelte av deres påmeldte bøker ikke blir valgt inn (kanskje spesielt når andre, lignende bøker ble det), og 3) antall utgivelser også følger andre logikker, som for eksempel at det kanskje ikke *var* like mange gode bøker i 2007 som tidligere år. Men enkelte redaktører mener i ettertid at de kanskje burde tatt flere sjanser — kanskje var de *for* forsiktige; de burde ha tenkt at flere bøker lå i grenselandet og kunne blitt kjøpt inn. Ettetanker melder seg når listene over de bøkene som Vurderingsutvalget faktisk valgte å kjøpe inn, blir offentliggjort.

Ordningen har hatt små økonomiske rammer, men kan likevel ha gitt forlagene kjærkommen inntjening, fordi grensekostnader ved bokproduksjon gjerne faller raskt ved økende opplag. Dersom ordningen var preget av mer forutsigbarhet, ville den sannsynligvis føre til større førsteopplag og enda større økonomisk sikkerhet rundt redaksjonelle valg. Kulturelt og symbolsk har innkjøpsordningen allerede gitt både interne og eksterne belønninger, f.eks. som følge av at forlaget kan komme med "blant vinnerne" i den selektive innkjøpsordningen. I neste omgang har innkjøpsordningen

kunnet styrke sakprosa som del av forlagenes profil utad og høynet de redaksjonelle medarbeidernes anseelse internt.

Men evalueringen har funnet klare indikasjoner på at forlagene så langt ikke har gjort redaksjonelle valg med tanke på å ville påvirke forfatterne i tråd med ordningens intensjoner. Dette er betenkelig, i og med at det å gi en sakprosaforfatter profesjonell, redaksjonell støtte og oppfølging sannsynligvis er en av de viktigste faktorene for å utvikle "språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter" i ny norsk sakprosa. Gitt dagens konkurransesituasjon og kontinuerlige press på å redusere kostnader i forlagene, kan man heller ikke forvente at alle forlag automatisk vil gjøre dette, så lenge ordningen er så lite forutsigbar og gir så lite økonomisk uttelling.

Innkjøpsordningen kunne med andre ord bli styrket av at kriteriene for innkjøp ble kombinert med en forpliktelse om forlagenes redaksjonelle arbeid. Ved påmelding av bøker kunne man bli pålagt å dokumentere det redaksjonelle arbeidet som er nedlagt, eller også støttes av en redegjørelse fra forfattere om tilfredsstillende samarbeid. Det ville øke de administrative kostnadene, og forlagenes redaktører måtte til gjengjeld få vite med større sikkerhet at en bok blir kjøpt inn. Man bør også vurdere om ikke forlagene bør pålegges krav om sterkere oppfølging og informasjonsrutiner overfor forfattere. Generelt bør de pålegges å følge opp salget til Kulturrådet umiddelbart.

Skal slike forpliktelser trekkes inn i avtalen, må imidlertid altså forutsigbarheten bli større. Det er i denne forbindelse en klar ulempe at det ikke gis begrunnelser i forbindelse med Vurderingsutvalgets arbeid, og det bør gjøres mer for å skape større samforståelse mellom vurderingsutvalg, forlag og forfattere om hvilke kriterier som gjelder for innkjøp. Skal man få til kvalitetsheving er det imidlertid samtidig viktig for ordningen at forutsigbarheten ikke blir absolutt, noe som kan tenkes over tid å heller svekke enn å styrke kvaliteten på forlegger- og forfattervirksomheten innenfor sakprosafeltet.

5. Kretsløpslogikker: Sakprosaen og Vurderingsutvalget

En innkjøpsordning bringer litteraturen inn i det kulturpolitiske feltet, og gir mulighet til kritisk refleksjon over boken, litteraturen og samfunnet. Vi mener å kunne se at antall kritikker og omtale av sakprosa har økt de senere årene, og at dette har vært forbundet med innføringen av innkjøpsordningen. Det finnes et sjikt av spesialiserte lesere som følger med på utgivelser og leser mye, både ut fra profesjonelle og faglige interesser. Med mer omtale og kritikk følger det at flere kan bry seg om forlagenes utgivelsesporteføljer, avtalens utforming og Vurderingsutvalgets innkjøp av bøker til norske folkebibliotek. Vurderingsutvalgets posisjon og rolle er et opplagt gravitasjonsobjekt for meningsytringer om kvalitetsforståelser og sjangerdefinisjoner. Forlagene vil ha felles interesse av å følge hverandres utgivelser, påmeldinger og innkjøp bedre, og av å diskutere kvalitetskriterier og vurderingskriterier.

For hva er sakprosa? Og hvilken sakprosa er det ordningen bør gjelde for? Tidligere har vi redegjort for noen grunnleggende synspunkter på forholdet mellom sakprosa og litteraturen i samfunnet (se 2.6). Vi har konkret i forbindelse med evalueringen bedt forlagene om opplysninger om deres sakprosautgivelser og forsøkt å få et overblikk over de ulike sjangerne som utgjør "ny norsk sakprosa". Vi var også innom dette allerede i kapittel 4, der vi brukte tabellen fra Den norske bokdatabasen til å fastslå at antall sakprosautgivelser var på rundt 1000 bøker i året.

Spørsmålene bringer oss over i avtalens innkjøpskriterier og ordningen med Vurderingsutvalget. Til forskjell fra andre typer innkjøpsordninger, har en selektiv ordning tre elementer som er særdeles avgjørende for ordningens virkemåter:

- 1) Avtalens beskrivelser av innkjøpskriterier
- 2) Vurderingsutvalgets tolkning og praktisering av de samme innkjøpskriteriene
- 3) De organisasjonsmessige rutinene for vurdering

Spørsmålet om det er de "riktige bøkene" som blir kjøpt inn er koblet til flere diskusjoner omkring ordningens virkemåter. Innkjøpsordningens krav om å gjelde for bøker som "henvender seg til et bredt publikum" er f.eks. et kriterium som for tiden stort sett sammenfaller med forleggenes interesser. Forlag kan vel egentlig tenkes å overfokusere på betydningen av å skrive "populært" heller enn smalt, og dersom ordningen var ment å virke bevarende på deler av boksegmentet som reelt sett er truet, treffer den ikke målet. Formålet med ordningen er jo ikke egentlig å kjøpe inn bøker, men "å stimulere til skrijving, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa". Her er det derfor mulighet for en del paradokser: Det kan f.eks. tenkes at det ikke er de beste bøkene som bør kjøpes inn, men bøker av de forfatterne som trenger stimulering, som best ville gjøre ordningen effektiv. Tilsvarende kan man tenke seg at man ville stimulere mer til spredning om man spesielt kjøpte inn bøker som ellers ikke ville bli spredt og lest, og ikke kjøpte inn bøker av etablerte forfattere med antatt store opplagstall. Kanskje burde man kontinuerlig utforme innkjøpskriterier i motkonjunktur til det som bokhandlene (og stadig oftere også bibliotekene) ønsker og klarer å distribuere, slik at ordningen virket kompensatorisk inn på den totale spredningen av sakprosa.

Avtalen slik den er i dag, overser slike spenninger og motsetninger mellom formål og virkemiddel. Den angir noen sjangere og sier at ordningen skal gjelde "sakprosa-bøker med språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter som henvender seg til et allment publikum". Siden de fleste bøker nok har *noen kvaliteter*, blir det Vurderingsutvalgets oppgave å finne de bøkene med *de riktige kvalitetene*, og innenfor dette igjen, siden antall titler som kan kjøpes inn er så lite, de med *mest kvalitet på de rette kriteriene*. Avtalens ordlyd setter ikke språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter opp mot hverandre og prioriterer ikke. Avtalen gir heller ikke mer spesifikke retningslinjer for hvordan for eksempel litterær kvalitet skal operasjonaliseres i konkrete vurderinger. Ganske mye står derfor igjen til Vurderingsutvalget.

Vi har intervjuet Vurderingsutvalget og deltatt som observatører på et utvalgsmøte. Vurderingsutvalget består i dag av 4 medlemmer som møtes til vurderingsmøter 5 ganger i året. Til grunn for sitt arbeid oppgir utvalgets medlemmer at de tar utgangspunkt i avtalens formuleringer. De har et oppdrag å utføre, og synes jobben er både interessant og meningsfull. De anser den også som gjennomførbar. Det er fullt mulig, i følge utvalgets medlemmer, å velge de 50 riktige bøkene innenfor ordningen.

Forut for møtene har medlemmene av utvalget fått tilsendt bøker fra forlagene etter hvert som de er blitt meldt på ordningen, og lederen av utvalget har fordelt ansvar for lesing på medlemmene etter en ordning med første- og andreleser. Slik utvalget i dag praktiserer det, skal hele utvalget ha sett/lest i alle bøkene. En førsteleser har ansvar for presentasjon (og første vurdering) av boken i utvalget, før andreleser gir sin vurdering og boken diskuteres i plenum.

Vurderingsutvalgets medlemmer mener de på mange måter har overkommet de eventuelle problemene som kunne ligge i tolkning og praktiseringen av avtalen og retningslinjene ved at de vurderer hver enkelt bok *ut fra sine egne premisser*. Hver bok er et prosjekt, sies det, og i stedet for å se på om bestemte sjangerkrav er innfridd eller ikke, ser utvalget først og fremst på hvordan en bok oppfyller sin egen oppgave, sitt eget prosjekt. Dette oppfattes som en måte å arbeide på og tenke på som fungerer. Det *er* mulig og det gir mening å diskutere kvalitet ut fra en slik tenkemåte, mener utvalget, som er intervjuet samlet.

Vurderingsutvalget er pålagt å foreta en samlet vurdering innen tre måneder etter påmeldingsfristenes utløp. Det betyr at de må foreta fortløpende vurderinger og beslutninger om innkjøp flere ganger i året, og utvalget mener selv de trenger minst 6 uker før hver frist. For tiden er det fire frister. Det er mye å lese, men det anses også som et privilegium å på denne måten få et overblikk over det som utgis. Det krever kompetente lesere, og utvalget utvikler også en kollektiv kompetanse som utvalg underveis. Arbeidet anses f.eks. å gå fortere nå som utvalget har holdt på en stund og har funnet frem til en arbeidsform. Tiden blir likevel en begrensning. Det er f.eks. bestemt at alt arbeid med hele publiseringsåret skal være fullført innen 15. januar, hvilket gir utvalget knappere tid på den siste fristen. For utvalgets medlemmer gjelder at det leses overalt, til alle tider.

Det sittende utvalget er oppnevnt av Norsk kulturråd 21.02.07 for perioden 2007-08, og består av Sindre Hovdenakk med vara Camilla Stoltenberg, begge foreslått av Den norske Forleggerforening og Norsk Forleggersamband i fellesskap, Stig Sæterbakken

med vara Thure Erik Lund, foreslått av Den norske Forfatterforening og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, Aslaug Nytnes, foreslått av Nasjonalt fagråd for de nordiske instituttene og Eli Randmo med vara Morten Haugen, foreslått av Norsk Bibliotekforening. Dette er de organisasjonene som har forslagsrett i følge retningslinjene for Vurderingsutvalget (se vedlegg 7).

Avgjørelser om innkjøp tas etter hvert møte, hvilket vil si at man hver gang må sikte mot en antatt riktig andel av budsjettet. I 2007 brukte man 20 % av antall påmeldinger som utgangspunkt for hver runde. Men utvalget kjenner ikke til hvilke bøker som kan komme senere på året, og det medfører at noen bøker kan bli meldt på tidlig, men innkjøpt først i siste runde. Ved hvert møte har man dermed både et blikk bakover og fremover i tid: Budsjettet er beregnet til å rekke 50 titler, og ved å sette noen avgjørelser på "vent", får man mulighet for revurdering av enkelte titler ved årets slutt. I verste fall kan det dermed gå 10-11 måneder mellom en utgivelse og et innkjøpsvedtak. For Vurderingsutvalget fikk det fallende tallet av påmeldte titler i 2007 en akkumuleringseffekt. I følge referat fra Arbeidsgruppa 18.01.2008 heter det:

Problemet er imidlertid at Vurderingsutvalget har kjøpt inn titler i hver runde prosentvis med utgangspunkt i fjorårets (2006) antall påmeldinger. Dette tallet har falt med hele 40 titler i 2007, og innkjøpet har derfor vært for lavt i rundene 1-3. I runde 1-3 har det blitt kjøpt inn 30 titler. Dersom man kjøper inn 20 titler i siste runde, vil man ende opp med å ha kjøpt inn 40 % av det totale antallet i siste runde. Dette er ikke en heldig situasjon. Det naturlige ville være å kjøpe inn bøker som ikke nådde opp i første omgang i de tre første rundene, for å kompensere for denne skjeve fordelingen. Det er imidlertid to negative sider ved dette: For det første vil disse bøkene bli sendt ut til bibliotekene på et meget sent tidspunkt i forhold til utgivelsesdato. For det andre har Vurderingsutvalget tidligere meldt at de er skeptisk til å kjøpe inn bøker som de tidligere har avslått.

Dersom man bare brukte kalkulatoren og lot Vurderingsutvalget velge ut fra det forventede forholdstallet på 20 % av påmeldte bøker, ville bare 8 titler bli kjøpt inn i desember. Om man forsøkte å komme opp i 50 titler, risikerte man at opptil 40 % av bøkene kom fra siste vurderingsrunde. For siste innkjøp i 2007 ble Vurderingsutvalget derfor bedt om å først bruke sine vanlige kriterier på det utvalget de hadde til vurdering fra desember, og så lage en liste av tidligere avslåtte bøker som *kunne bli kjøpt inn*, dersom man åpnet for å gå tilbake på tidligere vurderinger. Vurderingsutvalget valgte imidlertid å kjøpe inn 12 bøker i siste runde (35 %), og "underskuddet" ble noe mindre enn det i verste fall kunne blitt (50-42=8 bøker). Likevel ba man Vurderingsutvalget vurdere tidligere avslåtte bøker, slik at budsjetttrammen på 50 bøker kunne bli oppfylt. Man ba dog Vurderingsutvalget si fra "dersom det mener at denne løsningen fører til at titler som er betydelige svakere enn resten av de innkjøpte blir kjøpt inn". Det totale innkjøpet ble til slutt 49 titler.

Vurderingsutvalget mener selv at sammensetning av kompetanse og erfaring i utvalget er viktig og har betydning. Man bør ha forskjellig bakgrunn og representere ulike sider av bokkulturen, og det nevnes som en styrke at bibliotekperspektivet er representert. Et typisk godt prosjekt oppgis å være et prosjekt som er "tydelig i sitt prosjekt", hvor "form står i et godt forhold til innhold", og der det er "språklige kvaliteter". Vurderingsutvalget ønsker å presisere at språklige kvaliteter her ikke nødvendigvis betyr litterær kvalitet. Ut fra bokens prosjekt kan for eksempel litterær form også virke påtatt i noen tilfeller. I et godt prosjekt er "innholdet godt formidlet", og også journalistisk form kan være god eller dårlig. De åpenbart dårlige bøkene mener utvalget utgjør rundt 20 % av de påmeldte. De kjennetegnes av amatørisme, lite

redaksjonell behandling, og er ofte en jeg-persons vitneberetning og utlevering av egne opplevelser. Et eksempel som nevnes på hvordan et svakt prosjekt kan dukke opp, er hvis noe som tidligere er formidlet i fjernsyn eller på film, reproduseres som bok, uten at man er bevisst at boken er et eget medium, som krever en annen formidlingsform.

Ofte får de også "referanseverk" til vurdering, det vil si bøker som nok kan være viktig innenfor et begrenset, gjerne akademisk felt, men som faller utenfor ordningens mer allmenne orientering. Her ser de tidvis litteratur som med noe annen bearbeiding kunne komme sterkere i betraktning. De ser også at aktualitetskriterier kan komme i motsetning til kvalitetskriterier, og forventer at det vil komme flere debattbøker i fremtiden.

Vurderingsutvalget forholder seg kun til de bøkene som blir påmeldt. Det har derfor hendt at man ser bøker i bokhandelen man skulle ønske var påmeldt. Det kan gjelde bøker med mer faglig innretning, men ofte støter man der på det problemet at bøker ikke er skrevet for et "allment publikum". Vurderingsutvalget er imidlertid samtidig av den oppfattelse at "det allmenne publikum skal man ha respekt for", og mener at de kanskje ikke er blitt utfordret nok på en del grensetilfeller. De mener å være oppmerksomme på at fagfelt har ulike formidlingstradisjoner, og er opptatt av at de har frihet til å kjøpe inn "om de får gull mellom hendene". Særlig sjangerdefinisjonene kan da ses mer bort fra, sies det. Kvalitetskriteriet ligger mer fast, men når en bok ikke helt opp på kvalitet, kan andre kriterier komme inn. Det kan være en bok som tar opp noe nytt, noe man ikke vet noe om, eller at brukerperspektivet blir viktig. Bøkene kan ses som viktige supplement til bibliotekenes samlinger. Andre bøker er man helt sikre på at "man ikke trenger flere av", verken på bokmarkedet eller i bibliotekene.

Statistikken vi gikk igjennom i kapittel 3 støtter som tidligere nevnt inntrykket av at Vurderingsutvalget bruker kvalitetskriterier heller enn sjangerkrav. En del av våre intervjuer med forlagsredaktører og forfattere tyder på at man der tenker motsatt. De tror bøkene deres stort sett er kvalitetsmessig *gode nok*, men at det er sjangerkravet som gjør at de faller utenfor. Uansett gjelder det at den økonomiske begrensningen er på 50 titler. Flere påmeldte bøker vil gi Vurderingsutvalget større mulighet til å diskutere flere innkjøpskriterier opp mot hverandre. Samtidig er det en grense for hvor mange bøker et utvalg på 4 medlemmer kan takle. Blir det flere bøker, må man vurdere flere utvalg, høsten er allerede "intens", sier dagens medlemmer av Vurderingsutvalget. De ser en fordel i at det er ett utvalg som foretar en samlet vurdering.

I møtene gjør man en grovsortering. Det blir "ja-bøker" og "nei-bøker", og en del bøker som åpenbart faller utenfor ordningen. Vurderingene er ikke alt for vanskelige, mener utvalget. Det er mest bøker med "terningkast 4", og det er ikke mange avgjørelser de har angret på. Så godt som ingen, kanskje én, sies det. Men Vurderingsutvalgets medlemmer mener i løpet av samtalen at de ikke er helt fornøyd med måten de har kunnet gi signaleffekter til forlag og forfattere om hvordan de arbeider og hvilke bøker de "ønsker seg". Her er også avtalen både til hjelp og til hinder: Avtalens § 11 sier at avslag alltid vil bli begrunnet ut fra budsjettmessige hensyn. Dette betyr at utvalget er rettslig og byråkratisk beskyttet fra å komme i diskusjoner som trekker deres "faglige kunstneriske skjønn" i tvil. Men samtidig er de hindret fra å kunne veilede tydeligere. Det har imidlertid vært gjennomført møter med forlagene for å komme nærmere en felles forståelse.

Dette siste kan bli forbedret ettersom ordningen får virket over lengre tid. Vurderingsutvalget uttrykker allmenn støtte til ordningen. Den oppfattes å være svært viktig for bibliotekene, selv om de kanskje ikke alltid uttrykker begeistring over bøkene de får. For forfattere og sakprosaen generelt gjelder det at man ikke får kvalitet uten at man også har bredde, sies det. Man ser også at ordningen virker sammen med andre virkemidler, og tenker da særlig på forfatterstipender og ulike formidlingstiltak. Alternativet, som av og til nevnes, med å overlate et større ansvar for innkjøp til bibliotekene, ses ikke som et godt alternativ. Det ligger en egenverdi i den kompetanseoppbygging som utvalgets medlemmer får gjennom å være et sammensatt utvalg som skal tenke kvalitet, uavhengig av lokale interesser og preferanser.

I den grad evalueringen har kunnet se, har Vurderingsutvalget så langt gjort en profesjonell og organisatorisk sett god utvalgsjobb ut fra det mandatet og de retningslinjene de har hatt. Det ligger i ordningen at det er påmeldte bøker de vurderer, og at de har et begrenset budsjett og et bestemt antall bøker de maksimalt kan kjøpe inn. Det man kan diskutere er hvorvidt det innkjøpskriteriet som i praksis realiseres innenfor ordningen er det mest hensiktsmessige for ordningen som helhet. Det at det er *bøkene* som vurderes, gjør at andre sider av det litterære kretsløpet som kan ha betydning for "stimulering til skrivning, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa" ikke vurderes. Slike ting som forfatterens økonomiske situasjon, bokens faktiske opplag og salg, forlagets evne og vilje til å yte redaksjonell støtte, eller den faktiske etterspørselen på bibliotekene, blir ikke vektlagt i vurderingene. Innenfor avtalens brede formuleringer er det imidlertid mulig å tenke seg at andre utvalg ville praktisere avtalen annerledes.

Man kan altså påvirke ordningen ved å foreslå andre medlemmer til utvalget, og det kan alltid stilles spørsmål om utvalgets medlemmer representerer "den riktige" kompetansesammensetningen. To av medlemmene i dagens utvalg har tidligere vært med i utvalget som vurderte innkjøp av essayistikk innenfor den skjønnlitterære ordningen, og tilhører av faglig orientering mer det skjønnlitterære feltet enn det faglitterære. Dette kan ha bidratt til at utvalgets arbeidsmetoder er formet over samme lest som den tidligere ordningen. Det kan også ha ført til at det er språklige og litterære kvaliteter som oftest settes høyest i utvalgets arbeid. Det er også en god del bøker blant de innkjøpte som omhandler litteratur som saksfelt, noe som kan tyde på at en fagbok fra det litterære feltet mer automatisk ses som å ha allmenn interesse enn andre felt. Det kan med andre ord være noe i den kritikken som av og til reises mot Vurderingsutvalget, at det anvender et alt for "litterært" kvalitetskriterium. Utvalget mener imidlertid de er bevisst denne kritikken, og fremhever i samtaler at også andre kriterier blir brukt. Det kan også argumenteres for at det er vanskelig å se for seg en selektiv ordning som *ikke* bygger på kvalitetskriterier, sies det, og det vil bety å svekke ordningen generelt om man garanterte innkjøp fordi rene sjangermessige eller temamessige kriterier er oppfylt.

Det er fortsatt *bokens* kvaliteter som først og fremst vurderes, ikke bibliotekets eller bokhandelens erfaringer med tilbud og etterspørsel, forfatterens posisjon eller lesernes erfaringer. Det er "produksjonssiden" og de forståelser og verdier som ligger her som først og fremst blir styrket gjennom Vurderingsutvalgets praksis. I Vurderingsutvalget er riktignok bibliotekskompetansen representert i dag, noe utvalget kollektivt fremhever som viktig og verdifullt. Men som vi skal se i neste kapittel, er

distribusjonssiden preget av nokså annerledes forståelser og verdier, spesielt med tanke på hva som skal vektlegges som "formidlingsmessige kvaliteter".

Et forhold som bør kommenteres i sammenheng med sakprosautgivelser er forholdet mellom tekst og bilder. Avtalen, slik den er i dag, gir klar prioritet til bøker med språklige kvaliteter, og kan nesten oppfattes som billedfiendtlig. Dette er noe paradoksalt, da de produksjonsmessige betingelsene for gjengivelse av fotografi og illustrasjoner er blitt betydelig forbedret, og mange bøker i dag kan tenkes på bli formidlingsmessig mer tilgjengelige og interessante dersom de hadde et større innslag av dette. I dagens visuelt orienterte mediekultur kan det ikke utelukkes at slike bøker vil styrke boken som medium. For noen typer bøker, f.eks. bøker som omhandler kunst, design eller arkitektur, er det uansett nødvendig med spesielt gode gjengivelser, noe som gjør slike bøker ekstra kostbare å gi ut. Slik avtalen er utformet i dag, kan den virke tilbakeskuende og ensidig orientert mot å styrke skriftkulturen.

Evalueringen har gitt inntrykk av at Vurderingsutvalgets tolkning av avtalen er rimelig og profesjonelt anvendt, men også at den er vesentlig mer detaljert og konsekvent enn man skulle forvente, ut fra de generelle kriteriene avtalen angir. Det er dermed uheldig at det ikke er mer offentlighet rundt Vurderingsutvalgets beslutninger. At det heller ikke gis begrunnelser på innkjøpene, gjør forlagene og forfatterne "læringsprosess" forsinket og forvansket. Det kan derfor være mye å vinne på å gjøre avtalens formuleringer mer i tråd med den praksis som Vurderingsutvalget har utviklet. Vårt inntrykk er at denne praksis er nær ved å være i tråd med en forestilling om sakprosaens spesielle rolle i offentligheten, og ikke så ensidig "litterær" som mange vil ha den til. Heller er dette uttrykk for en misforståelse mellom partene i dagens ordning.

Det har vært diskutert om Vurderingsutvalget bør gjøre sine lesninger på trykkeklare manus. Dette ville kunne løse noen problemer med henhold til forutsigbarhet i forlagene, og samtidig være til stor fordel for bibliotekene, som gjerne mener at bøkene kommer for sent til dem. Men dagens produksjonsbetingelser for bøker gjør dette vanskelig å praktisere. Igjen peker løsningen med klarere kriterier og større sammenfall i forståelser og forventninger mellom vurderingsutvalg og forlag/forfattere seg ut som den viktigste.

6. Kretsløpslogikker: Distribusjon og bibliotekbruk

Formålet, slik det er beskrevet i avtalen, er å stimulere til spredning og lesning av ny norsk sakprosa. Det heter derfor allerede i § 1 at "Bøkene som kjøpes inn, stilles til rådighet for leserne gjennom utlån i norske folkebibliotek".

Ordningen kunne derfor sies å virke i den grad bøkene ble "stilt til rådighet for leserne". Da ville det være liten tvil om at ordningen virker: De innkjøpte bøkene kommer frem til de norske folkebibliotekene, og blir på ulikt vis "stilt til rådighet". Men straks man begynner å se nærmere på folkebibliotekenes rolle i ordningen, ser man at mellom "spredning" på den ene siden og "lesning" på den andre siden er det et motsetningsfylt og problemspektet tomrom. Det skyldes blant annet at folkebibliotekene er et sammensatt og mangfoldig medium, hvor spørsmål om kapasitet og interesse for lagring og formidling av sakprosa varierer fra bibliotek til bibliotek. Det skyldes også at lokale brukere og lesere av sakprosa, det vil si folkebibliotekenes publikum og brukere, i stor grad etterspør andre typer sakprosa enn den ordningen gjelder for.

Innkjøpsordningen aktualiserer en motsetning i bibliotekene selv: Bibliotekene håndterer både lagring og formidling av sakprosa. Tilgjengelighet betyr derfor to ting: På den ene siden betyr det at biblioteket kan ha noe lagret, arkivert og tilgjengelig for en som måtte søke etter den. Til dette har man magasiner, lagre og fjernlånsordninger som gjør at alle bibliotek i prinsippet kan skaffe en bestemt sakprosa til en leser, hvor enn i landet leseren måtte befinne seg. På den annen side betyr tilgjengelighet at biblioteket har sakprosa som brukere etterspør straks de blir utgitt, og som de bruker og etterspør med tanke på å holde seg informert og oppdatert på bestemte saker, områder eller fagfelt. Forskjellen mellom de to tilgjengelighetsforståelsene er knyttet til ulike brukergrupper og formidlingslogikker. I det første tilfellet er den ideale biblioteksbruker en låntaker med klare interesser og god tid. For henne representerer biblioteket en helt spesiell ressurs og garantist for at bøker kan gjenfinnes og brukes i et langt tidsperspektiv. I det andre tilfellet er den ideale biblioteksbruker en som ønsker en bok rimelig raskt og billig, som et alternativ til bokhandelen.

Det hører med til utviklingstrekkene i vår tid at forskjellene mellom de to logikkene øker. Bibliotekene er mer på vei mot et aktualitetsperspektiv enn før, og bibliotekenes posisjon er åpenbart endret av nye medietilbud og av at bøker og informasjon som de før var alene om å kunne formidle, i dag også finnes andre steder. Det gjelder kanskje særlig for sakprosa, hvor både kilder og kommentarmateriale som går sakprosa bøkene i næringen kan finnes på Internett, som dokumentarfilm og DVD, eller i nyhetsartikler og kommentarer i aviser, tidsskrifter og magasiner. Generell velstandsøking og høyere utdanningsnivåer i befolkningen samt billigere bøker i bokhandler og bokklubber, gjør også at flere tar seg råd til å kjøpe bøker, heller enn å låne dem i bibliotekene. Bibliotekenes strategier for å trekke til seg nye brukere og øke utlån innenfor kommunale budsjettammer, fører derfor til at sakprosa blir underlagt lagrings- og formidlingslogikker som er mer kommersielle og aktualitetspregete enn de innkjøpsordningen for sakprosa er tenkt ut fra.

Avtalen har som tidligere nevnt fokus på produksjonssiden i det litterære kretsløpet, og mangler mer eller mindre fullstendig et brukerperspektiv. Bibliotekene er *mottakere* av

bøkene, men alt for lite er gjort for å forplikte avtalepartnere eller Vurderingsutvalget i forhold til bibliotekenes og de lokale bibliotekbrukernes og lesernes situasjon og interesser. Bøkene som kjøpes inn skal "stilles til rådighet for leserne gjennom utlån i norske folkebibliotek", og er de først er innkjøpt og sendt, er tilsynelatende avtalen oppfylt. Bibliotekene står tilbake med en rekke utfordringer med tanke på lagringskapasitet og formidling.

La oss se nærmere på hva som egentlig skjer innenfor ordningen i dag. Bøkene som er besluttet innkjøpt av Vurderingsutvalget blir fordelt til landets biblioteker gjennom Biblioteksentralen, som gjennom en avtale med Norsk kulturråd mottar bøkene fra forlagene. Det er de som forestår alt det praktiske med pakking og utsendelse av kulturfondbøkene til de enkelte bibliotekene. Og skal man "forstå" hva en innkjøpsordning er, kan man møte opp på lageret i Biblioteksentralen. Her blir innkjøpsordningen for norsk sakprosa gjort om fra å være en form for produksjonsstøtte til forfattere og forlag til å bli et offentlig tilgjengelig gode for bibliotekbrukere og lesere, hva enten de befinner seg på Lindesnes eller Skjervøy, i Bergen eller i Oslo. Bøkene blir distribuert som postsendte pakker. Mellom 12 og 15 pakker med sakprosabøker sendes ut fra Biblioteksentralen hvert år, sammen med bøker som er kjøpt inn under innkjøpsordningen for voksen skjønnlitteratur. Biblioteksentralen, eller den som ellers måtte ha kontrakt med Kulturrådet om distribusjon, spiller dermed en åpenbart viktig rolle i administrasjonen av ordningen.

Biblioteksentralen regner seg for å være et serviceorgan overfor folkebibliotekene og er et aksjeselskap eid av norske kommuner og Kommunenes Sentralforbund. De formidler og selger bibliotek tjenester og bibliotekutstyr, og selger også bøker direkte fra forlagene. Av nyere ting er at de også tilbyr bibliotekene å abonnere på bestemte innkjøpspakker, som settes sammen av bedriftens konsulenter med tanke på å garantere bibliotekene et bredt og aktuelt boktilskudd. Å være formidlingsentral for kulturfondbøkene er derfor noe som passer organisasjonens øvrige arbeid, og i anbudsrunder for sakprosaordningen var de den eneste tilbyder. Men selskapet har ikke alltid hatt monopol på formidlingstjenesten av kulturfondbøker. Biblioteksentralen kan sies å ha et klart incitament i å overholde kontraktsforhold med Kulturrådet om distribusjon og informasjon, men kan ellers forvente å ville gjøre egne rutiner så kostnadseffektive som mulig. Innkjøpsordningen kan med andre ord forbedres også ved at det formuleres formidlingskrav og distribusjonskriterier som kan trekkes inn i kontraktsforholdet mellom Kulturrådet og Biblioteksentralen.

Til tross for at de spiller en viktig rolle, er det lite Biblioteksentralen på egenhånd kan gjøre for å effektivisere eller forbedre ordningen, utover å bidra til at kommunikasjonsrutiner mellom Kulturrådet og bibliotekene fungerer raskt og effektivt. I så måte er det nettsidene til Biblioteksentralen som er deres største aktivum, for med disse mener man å nå de fleste bibliotekene i Norge med oppdatert informasjon. Når fristene for påmeldinger til innkjøpsordningen går ut, sendes lister fra Kulturrådet til Biblioteksentralens nettansvarlige, som så legger informasjon om dette ut på sine sider. Det samme skjer når Vurderingsutvalget har hatt sine møter og innkjøpslistene er bestemt. Da registreres det på lagerets datafiler at 1000 eksemplarer kan ventes fra forlaget. Når pallene med bøker kommer fra trykkeriene til lageret i Biblioteksentralens bygninger, registreres de "inn", og når de går ut med posten som del av en "pakke", adressert til bibliotekene, registreres de "ut". I det bøkene er

registrert ”inn” på lageret går det også samtidig beskjed til Kulturrådet som setter i gang utbetaling av innkjøp og refusjon.

Vi har spurt et utvalg biblioteker om deres erfaringer med innkjøpsordningen for sakprosa.¹⁴ 48 bibliotek fikk tilsendt spørsmål på e-post om hvor stor del av innkjøpsbudsjettet deres som gikk til sakprosa, om generell innkjøpspraksis på sakprosafeltet, om det forelå bestemte formidlingsstrategier for kulturfondbøker generelt og sakprosa spesielt, om registrerte tall for utlån av sakprosa, og om konkrete erfaringer med bruk av sakprosa i bibliotekene. Av de 27 bibliotekene vi så langt har vært i kontakt med, fremkommer det at erfaringene varierer med bibliotekenes størrelser. Sakprosabøkene fordeles til bibliotek over hele landet, og de har helt ulike størrelser og posisjoner i sine respektive lokalsamfunn, som selv er av ulike størrelser og sosiodemografiske sammensetninger. De samme bøkene mottas, registreres og formidles derfor av ansatte med store og små innkjøpsbudsjett, ulik bibliotekfaglig bakgrunn, lange og korte åpningstider, gamle og nye bygg. Boksamlingene de innlemmes i, er av varierende størrelser og innretninger.

Disse faktorene gjør at innkjøpsordningen for sakprosa fortøner seg svært forskjellig for ulike bibliotek. Vi har noe løselig inndelt de i tre kategorier – store, mellomstore og små bibliotek. De største bibliotekene kjøper så godt som alle bøkene som de senere også får gjennom innkjøpsordningen i det de kommer på markedet. Innkjøpsordningen oppleves derfor både som ”lite relevant” og ”bortkastet”, og likevel som et ”nyttig supplement”. Grunnen til denne tvetydige holdningen er at de får stor nytte av *noen* av bøkene: når de endelig kommer, reduserer de ventelistene på svært populære bøker, og fungerer som reservebøker når bøkene blir ”brukt opp”. De kan også brukes som tilskudd til filialene. Men skal innkjøpsordningen virkelig monne for disse bibliotekene, måtte de få bøkene ved utgivelse, slik at de heller ikke kjøpte inn mer enn det de trengte. Om de ikke fikk bøkene med en gang, ville det uansett hjelpe å få tidlig informasjon om hvilke titler som ville bli kjøpt. Da kunne biblioteket kjøpe færre eksemplarer, og bruke disse midlene på andre bøker.

De mellomstore bibliotekene rapporterer gjerne at de kjøper ”en del” av bøkene. Noen svarer ”halvparten”, mens andre bruker mer upresise ord som ”ofte” eller ”en god del”.¹⁵ Her oppleves de innkjøpte titlene dels som ”bidrag til å styrke bredden i tilbudet”, dels som ”totalt irrelevant”. Svarene synes å ha sammenheng med antall innbyggere på stedet. I hovedsak synker opplevelsen av relevans med antall innbyggere biblioteket betjener, men ikke alltid. Mellomstore bibliotek føler i likhet med de store bibliotekene at de må kjøpe de viktige bøkene når de kommer ut og er aktuelle. Et eksempel som går igjen hos respondentene er Magnus Marsdals *FrP-koden*, som de mente de måtte kjøpe med én gang. Å få en dublett i form av denne tittelen senere er også greit, siden akkurat denne boken har stor etterspørsel og lange ventelister. Men på mindre populære titler oppleves det å få dubletter mest som en irriterende påminnelse om at de kanskje kunne ha spart penger om de hadde fått boka før. Og selv på en populær tittel kan den store etterspørselen ha lagt seg når kulturfondboken kommer. De mellomstore bibliotekene ønsker derfor også en raskere ordning som gjør at de får bøkene ved utgivelse.

¹⁴ Vi har henvendt oss til 48 bibliotek, hvorav 27 hittil har svart. Vi har fulgt opp med telefonsamtaler hvor vi har bedt om utfyllende opplysninger og beskrivelser av erfaringer og synspunkter på ordningen.

¹⁵ Først fra desember 2007 har bibliotekene registrert hvilke bøker som kom fra innkjøpsordningen.

For de små bibliotekene utgjør innkjøpsordningens bøker en betydelig andel av tilveksten. De opplever ordningen dels som nyttig for å sikre ”større bredde i tilbudet”, dels som bortkastet da mange titler ikke blir utlånt. En svarer at ordningen er viktig fordi ”folk får jo bøker de ikke ville fått ellers.” En annen svarer at den er uviktig fordi ”en bok er en god bibliotekbok om den blir brukt og har mening i et lokalmiljø.” Men alle de små bibliotekene opplever dobbeltkjøp som *svært* frustrerende, og de har ikke en krone å miste. Små bibliotek har begrensede budsjettmidler, og ventelister er kun vanlig på spesielt aktuelle og populære bøker. De kommenterer oftere enn de mellomstore bibliotekene at bøkene ikke er relevante i lokalmiljøet deres, og at de gjerne ville sett at innkjøpsordningen inkluderte mer ”populære biografier”, ”håndbøker” og ”temabøker”. For å unngå at de bruker sitt begrensede budsjett på titler som likevel kommer, ønsker de raskest mulig informasjon om hvilke titler som blir kjøpt inn. Selv om boken først kom noe senere, kunne det å opprette tittelen som en post i databasen gjøre det mulig å ta opp reserverasjoner fra låntakere.

I både de store og mellomstore bibliotekene er det altså ganske vanlig at de allerede har kjøpt inn ny, norsk sakprosa av høy kvalitet. Og selv for titler det er garantert etterspørsel etter og ventelister på, kan kulturfondbøkene komme for sent. Så når for eksempel Frank Rossaviks biografi om Einar Førde kommer som kulturfondbok et halvt år etter at den er utgitt, er biblioteket på en måte "litt ferdig" med den. Ventelistene er falt, og presset er borte. Flere av våre informanter påpeker derfor at mange av kulturfondbøkene blir såkalte "hyllevarmere".

Generelt hevdes det at brukerne av bibliotekene bryr seg mindre om hvilken litterær kvalitet eller sjanger en bok befinner seg innenfor. Enten det er biografier, dokumentarlitteratur eller essayistikk er det *aktualitet, lokal tilhørighet, omtale og debatt i media* som styrer bibliotekbrukernes etterspørsel. Spesielt det siste kriteriet dukker opp som viktigst i vår undersøkelse, og en kjent forfatter får ekstra oppmerksomhet. Lånere og brukere følger gjerne en forfatter, uavhengig av om kritikere og andre ”forståsegpåere” kan mene at kvaliteten veksler i forfatterskapet. Spesielt interessant i vår undersøkelse er det at kriteriet "litterær kvalitet" kommer nederst på prioriteringslisten. Dette viser i et nøtteskall hvor stor avstand det er mellom produksjonssiden og distribusjonssiden i ordningen. Det er nesten motsatte oppfatninger av hvilke sakprosabøker som er viktige å lese. De sjangermessige prioriteringene og de uklarheter og spenninger som forøvrig finnes i ordningens vage formålsformuleringer, rammer altså først og fremst bibliotekene. Der forfattere og forlag får penger, får bibliotekene mest utfordringer og uønskede problemer.

Så og si alle bibliotekene vi har snakket med oppgir at de gjør alle bøkene *tilgjengelig* for brukerne. Men hva det betyr i praksis er forskjellig. Som et minimum betyr det at de registrerer, katalogiserer og setter bøkene i hyllene. Nye bøker frontstilles eller settes i egne nyhetshyller eller stativ, og dette er i følge biblioteksjefene den viktigste formidlingsjobben i et bibliotek. Ikke alle bibliotekene har imidlertid kapasitet til å gjøre dette, og det er vel ingen hemmelighet at bokpakker enkelte steder blir stående uåpnet eller regelrett kastet.

Men flere av våre informanter påpeker at faglitteratur, til forskjell fra skjønnlitteratur, faktisk blir brukt på biblioteket. Brukerne søker opplysning, finner frem til og bruker bibliotekets sakprosa, men gjerne uten å låne den. Det hevdes derfor at utlånstall av

sakprosa gir et skjevt bilde av den *egentlige* bruken.¹⁶ Bibliotekbrukerne av sakprosa, slik bibliotekene ser dem, søker ikke nødvendigvis en bestemt tittel. De er ofte det bibliotekarene kaller ”gressere”, som kikker rundt og bruker det de finner. Da blir det viktig hva som står i hyllene. Andre bibliotekbrukere søker etter bøker innefor et bestemt emne, og kan tenkes å ville låne mange bøker om det samme. Her spiller gjerne bibliotekaren en viktig rolle som veileder, og brukeren går gjerne ut med flere titler enn hun søkte.

Hvilken formidlingsinnsats som gjøres varierer mellom bibliotekene og avhenger av bibliotekansattes ressurser i forhold til arbeidsmengde, arbeidstid og kompetanse. Det finnes gode eksempler der biblioteker får til samarbeid med andre i kommunen hvor formidling står i fokus. Søgne bibliotek har for eksempel noe de kaller ”Litterært forum” i samarbeid med skole, privatpersoner og bokhandel. Her arrangeres forfatterkvelder og skrivekurs. Sandnes bibliotek forteller at de aktivt tenker nyhetsvinklinger for å være synlige i mediebildet. Eksempler kan være forfatterjubileum og debattstoff om lesevansker. Ås bibliotek mottok ett år prosjektmidler fra Kulturrådet for å skrive anmeldelser i lokalavisene. De rapporterer om god effekt, men påpeker samtidig at dette var ressurskrevende og umulig uten tilførsel av eksterne midler. Et annet bibliotek forteller at de nå har søkt midler fra stiftelsen Fritt Ord for å formidle sakprosa.

Vi har hentet inn tall over utlån i bibliotekene fra Biblioteksystemer AS. Gjennom sitt digitale biblioteksystem *Bibliofil* dekker de omtrent 60 prosent av folkebibliotekene, i tillegg til at ca 60,5 prosent av Norges befolkning bor i en kommune hvor det lokale biblioteket bruker Bibliofil. Biblioteksystemer opererer med en toppliste over de hundre mest utlånte bøker det siste halvåret (innenfor det samme utvalget). Listen domineres fullstendig av skjønnlitteratur, og 2. mai 2008 er det kun åtte sakprosa-bøker på topp-100-listen. Den første sakprosa-boken kommer først som nr 38 og er Trond Kirkvaags bok *Kom ikke nærmere: jeg og far*, som har vært lånt ut 1664 ganger. Til sammenligning er den mest utlånte boken, Anne B. Ragdes *Ligge i grønne enger*, lånt ut 10 929 ganger. Listen viser ellers at det er biografier som er den mest populære sakprosajanger blant biblioteklånere. Av de åtte sakprosaittlene på listen er fem biografier. De resterende tre er to titler av Åsne Seierstad og Dagfinn Moes *Veien til førerkortet*.¹⁷

Ser vi på de 131 titlene som er kjøpt inn på sakprosaordningen, er disse samlet lånt ut 284 199 ganger i årene 2005-2007.¹⁸ Ved å se på dette som et gjennomsnitt, og så veie opp for de resterende bibliotekene som ikke er med i beregningen, kan vi estimere et anslag for totalt utlånstall på landsbasis. For alle titlene til sammen er de 131 titlene da lånt ut i noe over 400 000 ganger i denne perioden.¹⁹ Av tydelig populære titler kan vi

¹⁶ Disse funnene støttes av undersøkelsen *Hvem er de og hvor går de – brukeratferd i norske storbybibliotek*. Undersøkelsen viser at kun halvparten av bibliotekbrukerne leverer eller låner bøker i løpet av bibliotekbesøket (ABM-skrift nr. 46, 2008).

¹⁷ De metodiske problemene forbundet med bruk av data fra Bibliofil er spesielt diskutert av Cecilie Naper ved Høgskolen i Oslo.

¹⁸ I tillegg er det fire titler vi ikke har utlånstall på siden de ble kjøpt inn sent i 2007.

¹⁹ Det er til sammen 120 biblioteker som danner grunnlaget for beregningen og innenfor dette utvalget av bibliotek kan man få et utlånstall for hver og en av titlene. Men som også andre har påpekt når disse tallene benyttes, er de heftet med store metodiske problemer. For de innkjøpte bøkene gjelder også at utlånstallene er summert gjennom perioden. En bok som ble kjøpt inn i første runde i 2005 har med andre ord vært til utlån i tre år, i motsetning til de bøkene som ble kjøpt inn siste runde i 2007.

nevne noen: Arnhild Lauvengs *I morgen var jeg alltid en løve* har vært i bibliotekene siden 2005, og har i denne perioden vært lånt ut 19 602 ganger. Andre hyppig lånte titler er Torbjørn Færøviks *Buddhas barn* (kjøpt inn 2006), som er lånt ut 10 166 ganger, Asbjørn Jaklins *Nordfronten: Hitlers skjebneområde* (kjøpt inn 2006) 9174 ganger og Tom Kristiansens (kjøpt inn 2006) *Afrika – en vakker dag*. Av bøker som er kjøpt inn i 2007 er Frank Rossaviks *Stikk i strid: ein biografi om Einar Førde* mest lånt ut så langt (6438 ganger).

Utlånstallene bekreftes av intervjuene våre, hvor det fremheves at biografier og lokalhistoriske og krigshistoriske bøker er populære. Enkelte forfattere får stor oppmerksomhet, andre liten. Bare mellom 5 og 10 av de innkjøpte bøkene anses hvert år egentlig som interessante for bibliotekenes brukere.

Det er mulig å se etter fylkesvise forskjeller i de registrerte utlånene i Bibliofil, men det er altså kun et utvalg på 60 prosent av det totale antall biblioteker som er med i datagrunnlaget. For å se etter fylkesvise forskjeller i lån av de innkjøpte sakprosatitlene, har vi brukt innbyggertallet i de kommunene som de 120 bibliotekene betjener opp mot det totale innbyggertallet i fylket, og dermed skapt oss et mål på "antall utlån per 1000 innbygger" av de 131 titlene totalt. Det viser seg da at det er visse fylkesvise forskjeller, og at utlånet pr. 1000 innbygger ligger et sted mellom 8 - 15 ganger.

Utlån av innkjøpte titler							
Fylke	Totalt utlån	Folketall	Antall bibl. med i beregningen	Samlet innbyggertall*	% av totalt innbyggertall i fylket	Utlån per bibliotek i beregningen	Utlån per 1000 innbygger
Sogn og Fjordane	5 165	106 194	7	34 942	33	738	14,8
Hedmark	15 614	188 692	11	112 216	59	1 419	13,9
Vest-Agder	3 477	163 702	3	26 497	16	1 159	13,1
Finnmark	4 598	72 665	5	36 008	50	920	12,8
Sør-Trøndelag	21 010	278 836	2	174 052	62	10 505	12,1
Rogaland	12 406	404 566	10	109 681	27	1 241	11,3
Vestfold	17 831	223 804	6	160 552	72	2 972	11,1
Nordland	17 182	235 436	20	159 084	68	859	10,8
Oppland	10 724	183 037	15	104 172	57	715	10,3
Aust-Agder	4 813	104 759	2	46 930	45	2 407	10,3
Akershus	37 840	509 177	15	380 750	75	2 523	9,9
Hordaland	32 729	456 711	9	334 569	73	3 637	9,8
Telemark	10 773	166 170	4	110 955	67	2 693	9,7
Buskerud	15 674	247 655	7	163 739	66	2 239	9,6
Østfold	7 562	262 523	6	81 044	31	1 260	9,3
Oslo	50 381	548 617	1	548 617	100	50 381	9,2
Troms	8 053	154 136	3	90 636	59	2 684	8,9
Nord-Trøndelag	4 522	129 069	3	52 759	41	1 507	8,6
Møre og Romsdal	3 845	245 385	2	49 706	20	1 923	7,7
Totalt	284 199	4 681 134	123**	2 776 909	59***	2 311	10,2

Kilde: Biblioteksystemer AS. Tallene er hentet fra 120 folke- og fylkesbibliotek som bruker det digitale bibliotekssystemet Bibliofil

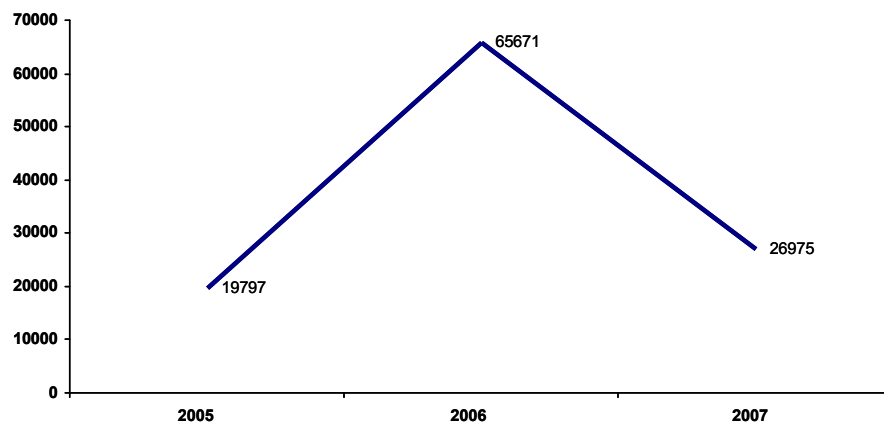
* Viser til det samlede innbyggertallet i de kommunene som har sitt bibliotek med i beregningen

** Enkelte biblioteker dekker flere kommuner (eks. "Biblioteka i Vindafjord og Etne") som forklarer at tallet er 123 - ikke 120

*** Beregningen tar utgangspunkt i utlån hos ca 60 % av den norske befolkning

En rangering av "utlån per tusen innbyggere" (se tabell over), viser at bibliotekbrukere i Sogn og Fjordane og Hedmark låner flest av de 131 titlene, med henholdsvis ca 15 og 14 lån. Nord-Trøndelag og Møre og Romsdal ligger lavest med henholdsvis ca 8 og 9 lån. Som tabellen viser har imidlertid disse fylkene henholdsvis bare 3 og 2 biblioteker med i beregningen, noe som gjør tallene usikre. Likevel kan vi se av tabellen at landsgjennomsnittet ligger på rundt ti lån per tusen innbyggere, noe som vil si at én prosent av Norges befolkning har lånt én av de 131 innkjøpte titlene i løpet av perioden 2005 til 2007.

Det er litt tidlig å se etter utviklingstrekk i materialet, siden innkjøpsordningen bare har eksistert i tre år. Titlene har dessuten kommet til bibliotekene forskjellige år og på forskjellige tidspunkter innenfor et år. Det er derfor vanskelig å sammenligne utlån titlene i mellom eller måle forskjeller fra år til år. Ikke desto mindre kan vi bruke de 32 titlene fra 2005 som case for å spore utviklingstendenser. Ved å sammenligne det samlede utlånstallet for 2005-titlene fra 2005 til 2007 ser vi at utlånskurven bruker ca. ett år på å nå toppen, før den igjen daler.

Når man ser på hver enkelt tittel, ser man også at *ingen* bøker har økende utlån etter 2006. Det vil si at selv i bibliotekene, der bøkene antas å lagres fordi de har "varig verdi", faller bruken fort. Når aktualitet og medieomtalen oppmerksomhetseffekt er borte og bøkene er flyttet til andre hyller i bibliotekene, faller utlånet raskt. Men det kan også hende at sakprosaen som vurderes og kjøpes faktisk fortsatt brukes, og at utlånstall i denne korte perioden ikke gir gode mål på det som har "varig verdi". De som har høye tall (f.eks. over 1000) og som faller minst (f.eks. mindre enn 50 %), kan gi en pekepinn på hvilke av de innkjøpte bøkene som får det lengste livet i bibliotekenes utlån.

Utvikling i utlånstall for bøker på innkjøpsordningen. Kun bøker kjøpt inn 2005						
Forfatter	Tittel	2005	2006	2007	Totalt	Fall % 2006-2007
Lauveng, Arnhild	I morgen var jeg alltid en løve	1509	10311	7782	19602	25 %
Moen, Ole O.	USA : annerledeslandet i vest	381	4004	2600	6985	35 %
Hessen, Dag Olav	Hva er biologi	376	1177	739	2292	37 %
Einevoll, Gaute T.	Naturens kode : har fysikken avslørt	764	2313	1395	4472	40 %
Johansen, Anders	Virksomme ord : politiske taler 1814-	29	638	310	977	51 %
Lund, Thure Erik	Språk og natur	311	468	214	993	54 %
Alnæs, Karsten	Historien om Europa 3 : 1800-1900 :	1431	1940	870	4241	55 %
Lundberg, Liv	Tekstens etiske øyeblikk og andre e	27	597	239	863	60 %
Espeland, Velle	Helgener : mirakelmakere og idoler	709	1082	412	2203	62 %
Strøksnes, Morten A.	Automobil : gjennom Europas bakgå	2105	1599	582	4286	64 %
Mandt, Gro	Bergkunst : helleristninger i Noreg	496	1190	422	2108	65 %
Ryvarden, Leif	Norges nasjonalparker	448	2386	817	3651	66 %
Førde, Einar	Innsyn : artikkel : 2002-2004	1612	1713	549	3874	68 %
Rasch, Bjørn Erik	Islamistisk terrorisme	837	1646	467	2950	72 %
Johannesen, Georg	Eksil : om klosterlasse og andre eks	91	1125	310	1526	72 %
Andersen, Roy	1905 : spillet bak kulissene	2299	1321	359	3979	73 %
Eriksen, Trond Berg	Jødehat : antisemittismens historie f	325	4452	1183	5960	73 %
Næss, Inga Elisabeth	Rytteren : en biografi om Bjarne Nes	770	561	145	1476	74 %
Petersen, Sandra	Kaleidoskop : Israel og Palestina fra	333	1565	386	2284	75 %
Holen, Øyvind	Goruddalen : en reiseskildring	311	1870	460	2641	75 %
Sejersted, Francis	Sosialdemokratiets tidsalder : Norge	409	955	218	1582	77 %
Skarstein, Karl Jakob	Krigen mot siouxene : nordmenn mo	1012	3201	705	4918	78 %
Vold, Jan Erik	God jul med Gertrude Stein : og and	87	835	177	1099	79 %
Sandemose, Jørgen	Biografi og metode : en pamflett til fil	105	541	113	759	79 %
Ericsson, Kjersti	Krigsbarn i fredstid	692	1938	402	3032	79 %
Sveen, Karin	Frokost med fremmede : ei bok om t	127	3109	591	3827	81 %
Sjøli, Hans Petter	Mao, min Mao : historien om AKPs v	912	2511	469	3892	81 %
Salemonsens, Helge	Under kunnskapens tre : om selvbev	18	1235	229	1482	81 %
Tønseth, Jan Jakob	Dikteren på terskelen : essays	35	571	102	708	82 %
Tveit, Odd Karsten	Krig og diplomati : Oslo - Jerusalem	1038	3383	484	4905	86 %
Borgen, Trond	Et indre eksil : et essay om Lars Her	36	899	108	1043	88 %
Sundnes, Hans Morten	Biter av Norge - smak av verden : jo	159	827	84	1070	90 %
Totalt		19797	61963	23923	105683	

Dokumentarlitteratur er den sakprosasjangeren som er mest lånt ut i bibliotekene. 37 % av utlånene gjelder en dokumentarbok. Av tabellen under kan vi imidlertid se at biografiene og reiseskildringene av de innkjøpte er *forholdsmessig* mest populære hos sakprosalånere. Det er 43 dokumentarer blant de innkjøpte, som i gjennomsnitt er lånt ut 2456 ganger per tittel. Tilsvarende er det 20 biografier og 8 reiseskildringer som begge i snitt er lånt ut ca 3600 ganger per tittel. Essayistikk er minst populært med 1245 utlån per tittel i gjennomsnitt.

Utlån fordelt på genre fordelt etter popularitet				
Genre	Utlånstall	Antall titler	% av totalt utlån	Utlån per tittel
Reiseskildringer	28805	8	10	3 601
Biografi	71987	20	25	3 599
Dokumentar	105616	43	37	2 456
Annen Sakprosa	49119	31	17	1 584
Essayistikk	36113	29	13	1 245
Totalt	284 199	131	100	2 169

Biblioteksjefenes og biblioteksansattes måter å tenke rundt sakprosa er en ganske annen tenkemåte enn de som innkjøpsordningens avtaletekst og Vurderingsutvalgets innkjøpskriterier er tuftet på. Her fremheves lånernes behov for aktualitet, den lokalt forankrede etterspørsel og spesielle interesser for enkelte temaer, spesielt de lokale og stedsspesifikke. Det at ordningen er selektiv og at det tar tid å få bøkene, gjør det vanskelig, spesielt for mellomstore og små bibliotek, å egentlig ha noen glede av ordningen. Dersom sakprosa bøker etterspørres i biblioteket, må de uansett kjøpes inn, og de fleste bøkene som kommer til samlingene, har liten eller ingen interesse for brukerne. Til tross at det som kommer av kulturfondbøker til bibliotekene i utgangspunktet ikke medfører anskaffelseskostnader, og slikt sett kunne ses som et ubetinget gode, er dermed innkjøpsordningen for sakprosa omgitt av negative og til

tider lite produktive holdninger og synspunkter. Selv om informasjonsrutinene er forbedret gjennom raskere publisering av lister over påmeldte og innkjøpte bøker, gir mange av våre informanter uttrykk for at de ikke har denne informasjonen i tide.

Av dette kan man konkludere at det selektive elementet i sakprosaordningen og den tidsbruken det forutsetter, skaper uforutsette problemer for bibliotekene. Ut fra bibliotekenes behov og ønsker om aktualitet, bør ordningen gjøres mer automatisk. Om bøkene kunne komme før og om man ytterligere kunne redusere all unødig tidsbruk rundt vurderingen og forlagenes levering og distribusjon, ville også en selektiv ordning kunne virke bedre. Andre ting som ville kunne hjelpe bibliotekene innenfor den eksisterende ordningen, var om man kunne refundere eller på annen måte unngå økonomisk tap ved dobbeltkjøp.

Det bør også tenkes igjennom om ikke avtalen kan styrkes gjennom offentlig formidlingsstøtte og kollektivt tilgjengelige formidlingsstrategier. Det viktigste synes imidlertid å være større forutsigbarhet med henhold til at bøkene ville bli kjøpt inn, samt mer automatikk, slik at bøkene kom med en gang. En utvidelse og innkjøp av flere titler kan altså her bare bøte på noen av problemene. Samtidig vil en utvidelse skape nye problemer med tanke på kapasitet, spesielt for de små bibliotekene. Det er åpenbart slik at ikke alle bibliotek verken er interessert i, eller har kapasitet til, å motta alle kulturfondbøkene. For folkebibliotekene vil det samlet sett være en fordel om antall innkjøpte eksemplarer ble redusert.

Det man vanskelig får bukt med i en selektiv ordning, er den mer grunnleggende motsetningen mellom brukerperspektivet og produksjonsperspektivet med henhold til hva som er viktig og litterært verdifull sakprosa. Her er vi tilbake til problemer knyttet til formålet for hele ordningen. At det er vagt formulert som "stimulering" og at det knytter seg til både skriving, utgivelse, spredning og lesning, gjør at ordningen kan sies å virke, selv om det er mange interne motsetninger, uklarheter og problemer.

7. Helhetlige betraktninger: Muligheter for forbedringer og justering av ordningen

Evalueringsrapporten har så langt dokumentert og analysert hvordan innkjøpsordningen for sakprosa *virker*, hvilke aktører, incitament og organisatoriske elementer den består av, og hvilke kulturpolitiske og organisatoriske dilemmaer, spenninger og utfordringer den støter på.

Vi har vist hvor lite ordningen i dag koster, men også påvist at ordningen ikke gir økonomiske incitament som virker tilstrekkelig eller målrettet nok inn på sakprosaforfatteres situasjon. Vi har vist at ordningen virker forskjellig inn på ulike forlag, og sannsynliggjort at ordningen har en viss betydning for forlagenes utgivelser og evne til å satse på sakprosa. Men forventningshorisontene i den eksisterende ordningen er for utydelig, og det er andre forhold knyttet bl.a. til bokhandlernes styrkede stilling i salgs- og formidlingsleddet, et generelt mer konkurranseutsatt bokmarked samt internasjonale utviklingstrekk innen sakprosafeltet generelt, som avgjør de redaksjonelle strategiene. Vi har vist at det selektive elementet i avtalen skaper problemer og utfordringer for bibliotekene og gått igjennom avtalens definisjoner og kvalitetskriterier for å diskutere hvordan Vurderingsutvalgets sammensetning, arbeidsform og rutiner gir føringer for ordningen. Vi har sannsynliggjort at Vurderingsutvalgets faktiske innkjøpskriterier ikke fullt ut er forstått, og at dersom man fortsatt ønsker en selektiv, men utvidet ordning, må innkjøpskriteriene som brukes tydeliggjøres. Vi har skissert opp de administrative og kommunikasjonsmessige rutinene, og vist betydningen av at disse fungerer raskt og effektivt, fordi tid spiller en spesielt viktig rolle i en selektiv ordning. Vi har dokumentert utlånstall og analysert bruk av sakprosa i bibliotekene, og vist at mange bibliotek ikke fullt ut klarer å nyttiggjøre seg kulturfondbøkene på en måte som bidrar til at sakprosaens stilling i det norske samfunn heves. En konklusjon er at ordningen har mange gode intensjoner og mange gode muligheter, at den kan endres og forbedres, men at det også er en kompleks ordning som gjør den vanskelig å forvalte og kontrollere, og vanskelig å forstå ut fra en enkel input/output-analyse.

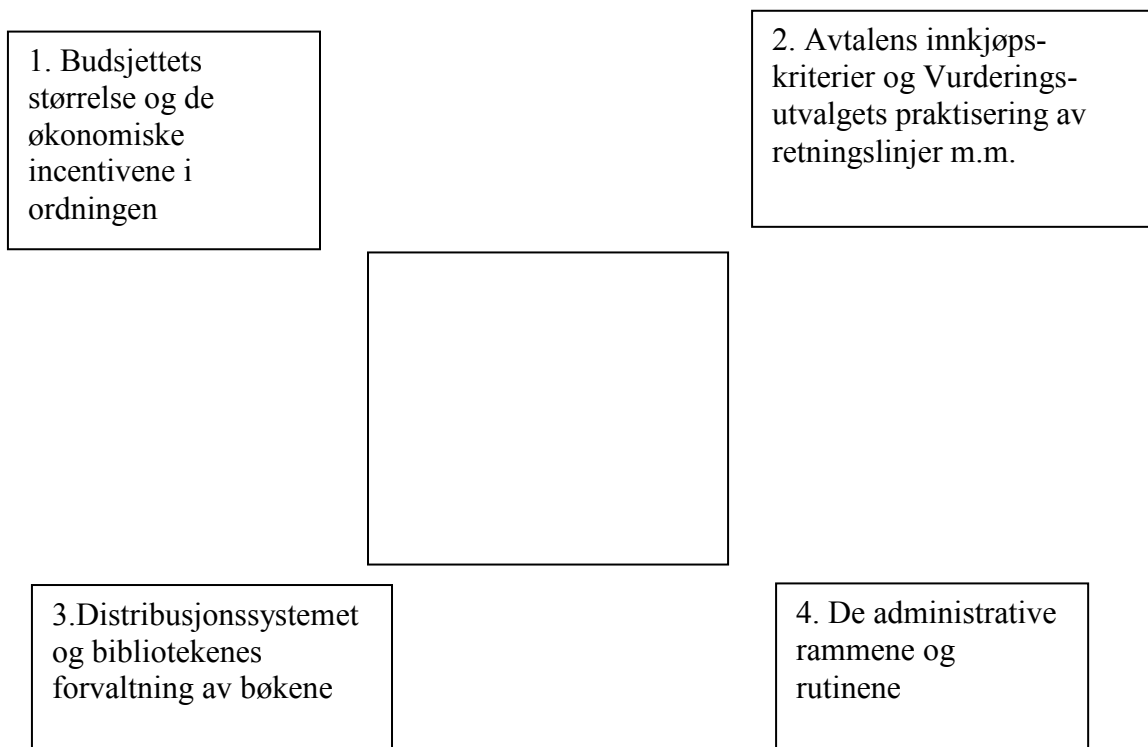
7.1 Fra evaluering til analyse av et kulturpolitisk virkemiddel

Sett ut fra evalueringens mange analyser er det riktig å forstå dagens innkjøpsordning for sakprosa som et kulturpolitisk virkemiddel som fungerer suboptimalt på en systematisk måte. De fleste har å gjøre med at ordningen er selektiv og begrenset: Den uforutsigbarhet som er avdekket både hos forfattere, forlag og bibliotek kan reduseres dersom ordningen blir automatisert eller gjøres mest mulig automatisk innenfor et klart avgrenset univers av sakprosa. Men dette er selvsagt ikke så enkelt som det høres ut, for det endrer samtidig de organisatoriske rammene, og skaper behov for nye og bedre avgrensninger av hvilken del av sakprosaen det skal være (evt. mer eller mindre) automatikk for.

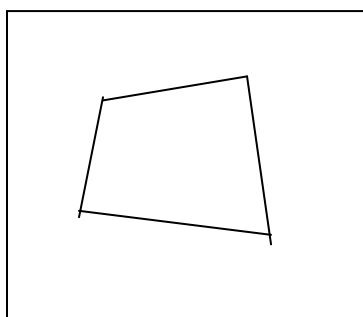
Fire dimensjoner bestemmer i våre øyne rammene for den selektive ordningen; 1) Budsjetts størrelse og de økonomiske incentivene i ordningen, 2) Avtalens innkjøpskriterier og Vurderingsutvalgets praktisering av retningslinjer m.m., 3)

Distribusjonssystemet og bibliotekenes forvaltning av bøkene og 4) De administrative rammene og rutinene for ordningen. Det følgende er en modell der de fire dimensjonene utgjør hjørner i en firkant som kan ses som en balansert, effektiv og optimal ordning.

Den selektive ordningens 4 dimensjoner og rammer, optimal modell

Ser vi dagens ordning opp mot den optimale modellen, kan vi tenke oss at det ser omtrent slik ut, og at den eksisterende ordningen er den indre, mindre perfekte, litt skjeve firkanten innenfor den optimale.

Poenget med å illustrere ordningen som en firkantet ramme, er at de fire dimensjonene er koblet til hverandre. Forsøker man å forbedre og øke optimalitet på en dimensjon, risikerer man samtidig å redusere optimalitet på et annet punkt. For eksempel vil en ensidig økning av antall titler endre premissene for administrasjonen av ordningen. En

automatisk ordning vil forandre kostnadsstrukturen og avtalelogikkene mer radikalt, og stille større utfordringer til avgrensninger, sjangerdefinisjoner, unntaksbestemmelser og angivelse av kvalitetskriterier. En av gevinstene ved dagens selektive ordning er at den er ubyråkratisk og relativt enkel å administrere, noe som er spesielt viktig for Kulturrådets langsiktige legitimitet. En generell og stor utvidelse kan også redusere den redaksjonelle risiko som må være tilstede som markedsbetingelse, slik at det satses redaksjonelle ressurser på å utvikle kvaliteten i ny norsk sakprosa. For mange eksemplarer og titler vil dessuten skape enda større problemer enn i dag med henhold til distribusjon og formidling i bibliotekene. Endring av sjangerbestemmelser og innkjøpskriterier i forbindelse med en utvidelse vil dermed heller ikke fungere uten at man samtidig tar hensyn til bibliotekenes ulike størrelser, behov og interesser, og gjør noe generelt for å styrke bibliotekenes formidlingsmuligheter.

7.2 Budsjettets størrelse og de økonomiske incitamentene i ordningen

Ordningen virker i dag underdimensjonert på produksjonssiden og overdimensjonert på distribusjonssiden. Som nevnt i kapittel 4 vil ordningen ha større effekt på forlagenes redaksjonelle tenkning og evne til kvalitetsheving dersom forutsigbarheten i de økonomiske incitamentene ble større. Dette kan oppnås enten ved at ordningen gjøres automatisk, eller så godt som automatisk, eller ved at en selektiv ordning blir gitt videre, økonomiske rammer samtidig med at kriteriene for innkjøp blir klarere formulert og bedre forstått. En utvidelse innenfor en selektiv ordning vil kun øke forutsigbarhet dersom en øking i antall titler skjer innenfor et klart, definert og avgrenset univers av sakprosabøker. I dag er gjennomsnittlig utgift rundt 200 000 kr. pr. bok, og utgiftene fordeler seg på innkjøp og royalty. Vi har ikke regnet på hva det vil koste om man for eksempel reduserer antall eksemplarer i innkjøpet eller forandrer fordelingen mellom forlagenes pris og forfatterens royalty. Vi vet imidlertid at 1000 eksemplarer er for mange til et effektivt bibliotekmottak, og at forlagenes og forfatterens incitament endres med en halvering av antall innkjøpte eksemplarer. En annen faktor for lønnsomhet i en selektiv ordning er også knyttet til spørsmålet om det må trykkes opp nye opplag, og kanskje kan det være lettere å ta høyde for 500, heller enn 1000, i førsteopplaget. Avtalepartene er imidlertid de som har best forutsetninger til å forhandle frem løsninger her.

Dersom man finner frem til gode løsninger på administrasjonen av ordningen, og utvikler gode tiltak på formidlings- og bibliotekssiden, vil avtalen fremstå bedre som et tiltak som virker i hele kretsløpet, og ikke bare i produksjonsleddet. Da kan også de økonomiske kostnadene forbundet med å øke antall innkjøpte titler ses i et utvidet perspektiv, ikke bare som et rent litteraturpolitisk, men også som et bibliotekspolitisk, kunnskapspolitisk og språkpolitisk tiltak.

7.3 Avtalens innkjøpskriterier og Vurderingsutvalgets retningslinjer

Utvidelse av ordningen bør ikke skje uten at man samtidig ser nærmere på hvilke typer bøker som bør støttes. Evalueringen har sannsynliggjort at det er bøker som faller utenfor ordningen gjennom ordlyden i § 5, men som av gode grunner burde komme inn under ordningen. Det gjelder særlig en del bøker som i dag defineres som

kunnskapsbøker, verk og lærebøker. Avtalepartene kan om de ønsker det, motvirke dette på to måter. For det første kan ordlyden i avtalen og retningslinjene for utvalget endres. For det andre kan det utnevnes nye personer til utvalget med en annen type erfaring og bakgrunn.

Avtalen i dag fremhever litterære eller tekstlige kvaliteter framfor kriterier som mer spesifikt angår sakprosaen. Men evalueringen har indikasjoner på at Vurderingsutvalgets arbeid faktisk er mer i tråd med en spesifikk forståelse av offentlighetsverdi som kvalitetskriterium innenfor sakprosafeltet enn deres kritikere tror. Det er likevel riktig at det formidlingsmessige kriteriet som er angitt i avtalen retter seg mot bokens tekstlige kvaliteter, og at dette har lite eller ingenting å gjøre med måten boken blir kommentert, kritisert, etterspurt eller brukt på.

I stedet for å definere nye sjangere positivt inn i § 3 og ut av § 5, har vi argumentert for at det kan være en bedre løsning at avtalepartene i en revidert avtale tydeliggjør kriterier som springer mer ut av sakprosafeltets egenart. Man kunne tenke seg at et kriterium om "aktualitet" kunne gis større betydning og åpne mer for f.eks. debattbøker som egen sjanger. Men egentlig er aktualitetskriteriet i våre øyne ikke presist eller verdifullt nok, for det forstås ofte som noe med kortsiktig verdi, noe som strider mot vår forståelse av "verdifull sakprosa". Det samme gjelder kriteriet som pålegger de påmeldte bøkene å være skrevet for "et allment publikum". Dette kriteriet kan, om det tolkes for strengt eller for snevert, bli sammenfallende med kommersielle tendenser som tenderer mot å sette likhetstegn mellom kvalitet, høye opplag og "det populære". Dette er i så fall en utvikling som på sikt ikke synes å gå sammen med en generell styrking av sakprosaens stilling. I en revidering av avtalen bør man vurdere å dempe dette kravet.

Et bedre grep for å fange det utvalg av bøker som ordningen bør virke til beste for, er å knytte an til et begrep om "offentlighetsverdi". Offentligheten er noe vi på norsk er kommet til å forstå som et kollektivt anliggende og et kollektivt gode som tuftes på statlige og juridiske garantier for ytringsfrihet og ytringsmangfold, på gode offentlighetsinstitusjoner i form av frie medier, godt utviklede og selvregulerende offentlighetsprofesjoner (journalister, kritikere, informasjonsarbeidere) og på et bevisst og institusjonelt vern av språk og kulturhistorie som gjør det mulig å trekke veksler på en kulturell arv i det man også tar del i utviklingen av samtidens og fremtidens kulturelle refleksjoner og uttrykksformer. At en bok har offentlighetsverdi, vil måtte bety at den tilfører noe vesentlig i denne mer varige eller bestandige forståelsen av at det finnes en kulturell utveksling eller et ordskifte, som er en offentlighet. Offentlighetsverdi betyr ikke det samme som at en bok er rettet mot et allment publikum. Det betyr heller at en bok står for noe, at den bibringer et syn eller et standpunkt som kan diskuteres eller reflekteres over i offentlighet. Offentlighetsverdi skal spesielt ses som et annerledes formulert kriterium enn det mer litterært orienterte kvalitetskriterium om form og innhold som nok i hovedsak anvendes i dag, men det er ikke naturlig at noe som har offentlighetsverdi ikke også har språklige, formidlingsmessige eller formmessige kvaliteter. Et argument *mot* generell utvidelse kobler gjerne kvalitetsbegrepet til behovet for at bøker i bibliotek skal ha verdi over tid. Nettopp ved å knytte an til dette argumentet synes det riktig å argumentere for at også offentlighetshensyn gir bøker verdi over tid, når de går dypere og mer analytisk til verks enn det som er mulig i nyhetsmedienes formater.

Vi tror det er mulig å meningsfullt tilskrive litteratur som i dag anses som kunnskapsverk og referanseverk som verdifull i et offentlighetsperspektiv. Også debattbøker som tematisk har en faglig forankring, og som angår et debattfelt eller et fagfelts grunnleggende virkelighetsforståelser og verditradisjoner, bør kunne vurderes innenfor ordningen. Det bør uansett være mer offentlighet og diskusjon rundt innkjøpskriteriene. Mangelen på begrunnelser hindrer forlagene og forfatterne i å lære av avtalens seleksjon. Også bibliotekene kan få bedre forståelser for avtalen ved slike tiltak. Avtalepartene bør i lys av en varslet utvidelse komme sammen for å omformulere avtalen på enkelte punkter.

Vi foreslår at forlagene igjen får anledning til å foreslå bøker som kan falle inn under en selektiv ordning hvor et offentlighetskriterium fremheves, på samme måte som man i 2004 fant bøker til den nåværende ordning.

Når det gjelder avtalepartenes mulighet til å foreslå andre medlemmer i utvalget, har vi bemerket at Vurderingsutvalgets nåværende sammensetning synes å styrke forbindelsene mellom sakprosa og skjønnlitteratur. Det er derfor ikke umulig, dersom en selektiv ordning opprettholdes, at personer med andre kompetanser kan tenkes å vektlegge andre kriterier. Men mer effektivt for å skape forutsigbarhet i avtaleverket vil det være å presisere innkjøpskriteriene i avtalen.

Vi har ellers luftet forslag om å tydeliggjøre forlagenes forpliktelser i forhold til veiledning og redaksjonell støtte i avtalen. Her vil det avhenge av avtalepartene hvor langt det er mulig å gå med tanke på detaljerte forpliktelser og administrative rutiner.

7.4 Distribusjonssystemet og bibliotekenes forvaltning av bøkene

Avtalen er todelt i det den angir et stimuleringsmål for både produksjon og distribusjon av ny norsk sakprosa. Men både avtalens tekst og ordningen slik den fungerer i dag er mest orientert mot å regulere forholdet mellom forfatter og forlag. I mindre grad er avtalen og dens institusjonelle elementer rettet inn på bibliotek og lesere. Det er vår oppfatning at avtalen både kan utvides og detaljeres mer på det bibliotekfaglige feltet, og at det ut fra et helhetlig kulturpolitisk perspektiv på ordningen er mye å hente når det gjelder å få ordningen til å fungere bedre enn i dag. Sakprosaens stilling i det norske samfunnet vil kunne bedres betraktelig dersom det ble mer bruk av sakprosa i folkebibliotekene og mer oppmerksomhet rundt kulturfondbøkernes rolle og betydning i det norske samfunnet.

Vi mener at det bibliotekfaglige og formidlingsmessige er undervurdert i forhold til den betydningen det har for at ordningen skal virke. Den raskeste og mest effektive forbedring av dagens ordning oppnås ved at man klargjør avtalens innkjøpskriterier og korter ned tidsbruken og demper usikkerheten rundt Vurderingsutvalgets innkjøp, slik at kulturfondbøkene kommer raskere og får virke inn på bibliotekenes innkjøps- og formidlingsstrategier. I tillegg vil man bedre sakprosaens stilling ved bibliotekene gjennom å gi tilskudd til ulike formidlingsprosjekter for sakprosa, både i og utenfor bibliotekene.

Det er åpenbart at bibliotekenes størrelser og innkjøpsrutiner spiller en vesentlig rolle for hvordan kulturfondbøkene har virkninger for spredning og lesning. De mindre bibliotekene bør ikke nødvendigvis motta alle bøkene, mens for de store bibliotekene

er det i og for seg greit om bøkene kommer som erstatning for eller supplement til noen som de selv har kjøpt og lånt ut mye. Det kan være viktig for ordningens langsiktige legitimitet og effektivitet at man differensierer klarere mellom ulike bibliotek og tenker ut enda bedre rutiner for distribusjon og kommunikasjon, og mer ut fra bibliotekenes egendefinerte behov og interesser.

Innenfor en selektiv ordning kan det fortsatt være tid å spare ved bedre kommunikasjonsrutiner. Vi har sett at Biblioteksentralen spiller en sentral rolle i dag, i samarbeid med Kulturrådets administrasjon. Men mer direkte interaksjon mellom sekretariat og biblioteker vil kunne forbedre ordningen ytterligere.

Avtalepartene bør vurdere om ikke bibliotekers formidlingsforpliktelser og bibliotekenes tilknytning til avtalen kan avtales bedre, muligens også ved at også Norsk Bibliotekforening inviteres inn som avtalepartner. For slik vi ser det ut fra et helhetlig, kulturpolitisk perspektiv, er det vel så mye bibliotekenes rolle og muligheter som formidlere av sakprosa i lokalsamfunnet, som forfatterens og forlagens usikre forventningshorisont, som synliggjør ordningens underliggende normative grunnlag.

Med tanke på bedre utnyttelse av sakprosabøkene i bibliotekene foreslår vi konkret at det opprettes en stilling ved ABM-utvikling som har som oppgave å ha ansvar for bedre utnyttelse av kulturfondbøker generelt, og sakprosa og tidsskrifter spesielt. Vi mener også at det bør vurderes å øremerke faste prosjektmidler til informasjonstiltak og formidlingstiltak om sakprosa i biblioteksektoren. Et forfattersentrum for sakprosaforfattere, gjerne i samarbeid med det som allerede eksisterer for skjønnlitterære forfattere, bør opprettes med spesiell tanke på at bibliotekenes formidlingsmuligheter i ordningen dermed styrkes.

7.5 De administrative rammene og rutinene

Det er vårt inntrykk at de administrative rammene og rutinene rundt ordningen fungerer godt. De ansatte i Kulturrådet har god kontroll på den eksisterende ordningen, og er godt trent til oppgaven som sekretariat for innkjøpsordningene. Det har imidlertid løpende vært behov for justeringer i avtalen, og ordningen med et arbeidsutvalg som diskuterer ordningen fortløpende bør gjøres permanent.

De administrative kostnadene ved den selektive ordningen er større enn ved en automatisk ordning. Om ordningen ble utvidet med tanke på å skape mer automatikk, ville kostnadene for Vurderingsutvalget kunne gå ned, selv om antall titler økte. Men på kort sikt må man anta at enhver endring i avtalen vil medføre noe mer administrasjon og nye kostnader.

Dette bør man ikke la seg avskrekke av. Innkjøpsordningen har i dag et budsjett på 10 mill. kr, hvilket i sammenligning med mange andre kulturpolitiske bevilgninger er svært lite. Forventningene og interessene i ordningen er samtidig nesten enormt store. Mange har åpenbart stor tro på hva en innkjøpsordning kan utrette, og ser bort fra kompleksiteten og balansen i ordningen. For avtalepartene kan det være en fordel at avtalen er upresis og uklar, slik at mange interesser kan gjenfinnes og tolkes inn i vage formuleringer. Men for måloppnåelse og effektivitet er dette ødeleggende.

Innkjøpsordninger har lenge hatt høy legitimitet blant partene, og har eksistert siden 1965. Det kan være grunn god nok til at virkemiddelet også benyttes videre. Men det er opplagt betingelser som er endret, og som gjør at ordningene ikke lenger virker som de var tenkt. Spesielt gjelder dette bibliotekene og forståelsen av hva det betyr å gjøre kulturfondbøkene tilgjengelige. I dagens mediesituasjon er det heller ikke hverken naturlig eller rasjonelt at man har offentlige støtteordninger for å trykke opp bøker som åpenbart ikke blir brukt eller lest, og som i noen tilfeller blir stuet bort eller kastet. Da vil overgangen til digitale bibliotek og bøker gjøre ordningene utdaterte, uansett. I mellomtiden vil kanskje ordningen ha hjulpet forlagene i en omstillingsperiode, eller også ha forsinket forlagenes arbeid med å finne frem til gode digitale løsninger på publisering av nye norske sakprosaetekster. Boken vil fortsatt ha mange fortrinn i forhold til andre medier for formidling av sakprosa, kanskje nettopp av den vi forventer skal være av høy kvalitet.

8 Vedlegg:

1. Avtalen
2. Mandat for evaluering
3. Evalueringsplan
4. Liste over informanter
5. Liste over datakilder og bruk av data
6. Liste over innkjøpte bøker 2005-2007
7. Retningslinjer for Vurderingsutvalget
8. Retningslinjer for utbetaling av forlagsrefusjon

VEDLEGG 1: AVTALEN

NORSK KULTURRÅD

· juni 2008

AVTALE MELLOM NORSK KULTURRÅD, DEN NORSKE FORLEGGERFORENING, NORSK FORLEGGERSAMBAND, NORSK FAGLITTERÆR FORFATTER- OG OVERSETTERFORENING OG ABM-UTVIKLING OM REGLER FOR EN SELEKTIV PRØVEORDNING MED STATLIG INNKJØP AV NY NORSK SAKPROSA 2008

Del 1

PRØVEORDNINGENS FORMÅL, VARIGHET OG OMFANG

§ 1

Ordningen har som formål å stimulere til skriving, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa. Bøkene som kjøpes inn, stilles til rådighet for leserne gjennom utlån i norske folkebibliotek.

§ 2

Avtalen gjelder som en prøveordning i 2006-2008. Før prøveordningen er avsluttet, skal Norsk kulturråd gjennomføre en evaluering som grunnlag for eventuelle justeringer av ordningen.

§ 3

Ordningen gjelder sakprosabøker i en essayistisk, fortellende eller resonnerende form, skrevet av én eller flere forfattere og for et allment publikum. Aktuelle sjangrer kan være essayistikk, biografi, reiseskildring og dokumentarlitteratur.

Forlagene søker om innkjøp av bøker utgitt innenfor det aktuelle kalenderåret. Det vil bli innkjøpt inntil 50 titler i 1 000 eksemplar til fordeling til folkebibliotekene.

§ 4

Ordningen gjelder sakprosabøker med språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter som henvender seg til et allment publikum.

Som ny sakprosa regnes bøker som tidligere ikke har vært utgitt i bokform. Tekstene i samlinger av essay, artikler, foredrag m.m. kan være trykt eller publisert tidligere.

Som norsk sakprosa regnes i denne sammenheng bøker skrevet på bokmål, nynorsk eller dialekt og bøker oversatt til norsk fra samisk og andre språk når originalutgaven er utgitt i Norge.

§ 5

Ordningen omfatter ikke:

- a) hobbybøker, vitsebøker, spørrebøker, håndbøker, reiseguides, kokebøker, vinbøker o.l.
- b) oppslagsbøker, kunnskapsverk, referanseverk
- c) årbøker, lokalhistoriske årbøker eller andre bøker beregnet på et lokalt publikum
- d) lærebøker for videregående skole, høyskole eller universitet
- e) vitenskapelige avhandlinger og forskningsrapporter
- f) profesjons- eller bransjeorienterte bøker

Bøker under disse kategoriene kan komme inn under avtalen hvis de anses som spesielt språklig og litterært verdifulle og samtidig henvender seg til et bredt publikum.

Bøker som det er sjangermessig tvil om hører hjemme under denne ordningen eller innkjøpsordningen for skjønnlitteratur for voksne, skal også behandles i Vurderingsutvalget for skjønnlitterær prosa.

§ 6

Ordningen er som hovedregel begrenset til én bok pr forfatter pr år.

§ 7

Norsk kulturråd kan dispensere fra reglene i § 3-6 over dersom særlige grunner foreligger.

§ 8

Ordningen gjelder bare enkelttitler, men disse kan være deler av en bokserie.

Del 2

PRAKTISERINGEN AV INNKJØPSORDNINGEN

§ 9

For å kunne søke om innkjøp, skal det foreligge ferdig bok. Fristene for å søke er:

- 1. mai for bøker utgitt pr. 1. mai
- 1. september for bøker utgitt i perioden 1. mai – 1. september
- 15. oktober for bøker utgitt i perioden 1. september til 15. oktober

1. desember for bøker utgitt i tidsrommet 15. oktober – 31. desember (se under).

- 3 -

Forlaget skal for egen regning sende ett eksemplar til hvert av de fire faste medlemmene i Vurderingsutvalget (se § 10). Bøkene sendes fortløpende og senest innen søknadsfristen. For bøker som blir ferdige i desember, leveres ombrukket korrektur innen søknadsfristen 1. desember, med ettersending av ferdige bøker innen 31. desember.

Forlaget søker på eget skjema, som sendes i kopi til forfatteren(e).

Det er forlagets ansvar å levere bøker i tide. Bøker som det er søkt om, men som ikke er levert innen 31. desember, vil ikke bli behandlet og forlaget vil ikke bli purret.

§ 10

Til å vurdere de innsendte bøkene oppnevner Norsk kulturråd i samråd med de øvrige avtalepartene et vurderingsutvalg på fire medlemmer. Et nyoppnevnt utvalg arbeider i perioden 2007-08. Spørsmålet om funksjonstid og sammensetning opp i evalueringen, jf § 2. Utvalget har anledning til å suppleres med to varamedlemmer og å benytte eksterne konsulenter for å gi råd i tilfeller der det er tvil om bøkens innholdsmessige sider. Det er utarbeidet egne retningslinjer for sammensetningen av Vurderingsutvalget og arbeidet i dette.

Vurderingsutvalget skal normalt innen tre måneder etter hver søknadsfrist ha foretatt en samlet vurdering av de innsendte bøkene. Arbeidet med vurderingene skal være avsluttet innen 15. januar året etter siste søknadsfrist 1. desember. Utvalget anbefaler med alminnelig stemmeflertall om en bok skal kjøpes inn eller ikke. Ved stemmelikhet har leder dobbeltstemme.

Innkjøpsordningen er selektiv, og hvor stor prosentandel av bøkene som kan kjøpes inn til hver runde vites ikke før året er omme. Vurderingsutvalget kan derfor sette opp inntil 2 titler fra hver runde på en venteliste. Titlene på ventelisten vil bli vurdert opp mot hverandre på årets siste møte dersom det er rom for å kjøpe inn flere titler. De impliserte forlag blir orientert om prosessen fram til endelig vedtak foreligger.

§ 11

Avslag vil bli begrunnet ut fra budsjettmessige hensyn. Det kan klages på feil i saksbehandlingen og anvendelsen av regelverket, men ikke på det faglige kunstneriske skjønn (Norsk kulturråd er unntatt fra klagerett ved kgl.res. av 20.11.87).

Vurderingsutvalget kan på eget initiativ ta opp på nytt en bok som er avslått innkjøpt i en tidligere innkjøpsrunde, dersom det er økonomisk rom for det.

§ 12

Senest to - 2 - måneder etter at forlagene har mottatt melding om at en bok er innkjøpt, skal 1 000 eksemplarer av boka leveres for egen regning direkte til A/L Biblioteksentralen. Bøkene leveres slik de leveres til bokhandelen.

Biblioteksentralen klargjør bøkene med det utstyret hvert enkelt bibliotek har bestilt. Bøkene distribueres til folkebibliotekene i samarbeid med ABM-utvikling.

§ 13

Med mindre annet er avtalt skal forlagene levere de sist vedtatte innkjøpene innen 15. februar året etter utgivelsesåret, jf § 10 over. Med leveringen skal følge elektronisk informasjon om boka og forfatteren til A/L Biblioteksentralens hjemmesider. Fakturaen skal sendes til Norsk kulturråd v/Regnskapsavdelingen. Når informasjonen om boka er mottatt, betaler Norsk kulturråd ut den aktuelle summen pr 30 dager.

Betalingen fastsettes med utgangspunkt i faste netto arkpriser for utgivelser i romanformat, med påslag for format utover standard romanformat. Arkprisen revideres hvert år. Nærmere detaljer finnes i eget rundskriv ("Orientering til søkerne") som fås ved henvendelse til Den norske Forleggerforening eller Norsk kulturråd.

Ved salg av bøkene utenom Kulturrådet kan det kreves både høyere og lavere priser. Selges bøkene til lavere utsalgspris enn den faste arkprisen, er det den laveste prisen som danner basis for det vederlaget Kulturrådet skal betale.

Forlaget har ansvaret for at fakturaen får riktig pris.

DEL 3

BESTEMMELSER OM HONORAR

§ 14

Norsk kulturråd betaler en del av forfatterhonoraret for de sakprosabøkene som kjøpes inn innenfor kategoriene biografier, reiseskildringer og dokumentarbøker, på følgende vilkår:

1. Forfatters royalty for de innkjøpte bøkene i 1000 eksemplarer er 20 % av hefteprisen (utsalgspris minus 15 % for innbundne bøker)
2. Når boka er vedtatt innkjøpt, betaler forlaget fullt honorar til forfatteren for de 1 000 eksemplarene som Kulturrådet kjøper.
3. For bøker med illustrasjonsgrad på over 20 % og der det er foretatt en avkorting i honoraret til forfatteren, skal hele refusjonsbeløpet tilfalle forfatteren.
4. Av honoraret refunderer Norsk kulturråd til forlaget 7 % for de innkjøpte 1 000 eksemplarene

Norsk kulturråd betaler en del av forfatterhonoraret for innkjøpte essaysamlinger på følgende vilkår:

1. Forfatters royalty for de innkjøpte bøkene er 20 % av hefteprisen (utsalgspris minus

15 % for innbundne bøker).

2. Når boka blir utgitt, betaler forlaget fullt honorar til forfatteren for de 1 000 eksemplarene som Kulturrådet kjøper. Det forutsettes at forlaget betaler vanlig forfatterforskudd for 1/3 av resten av førsteopplaget.
3. Av honoraret refunderer Norsk kulturråd til forlaget 16,5 % for de 1 000 innkjøpte eksemplarene.
For alt salg utover dette betaler forlaget hele royalty på 20 % inntil 5 000 solgte eksemplar i utgivelsesåret og påfølgende kalenderår.

VEDLEGG 2: MANDAT FOR EVALUERINGEN

MANDAT FOR EVALUERING

AV INNKJØPSORDNINGEN FOR NY NORSK SAKPROSA

I revidert statsbudsjett våren 2005 satte Bondevik II-regjeringen av 7 millioner kroner til å etablere en innkjøpsordning for ny norsk sakprosa, og Stortinget ga sin tilslutning til dette. I reglene som ble etablert for ordningen heter det i § 2 at innen avtalens utløp ”skal Norsk kulturråd gjennomføre en evaluering som grunnlag for eventuelle justeringer av ordningen”. Denne evalueringen søkes nå utført.

Et sentralt mål for evalueringen er at den skal fungere som et godt kunnskapsgrunnlag for den videre forvaltningen av innkjøpsordningen for ny norsk sakprosa.

BAKGRUNN

Før innkjøpsordningen for sakprosa ble etablert i 2005, hadde det vært en lang prosess i bok-Norge for å få etablert en slik ordning. Allt i 1986 leverte Kjølvs Egeland og Kristian Ottosen på oppdrag fra Kulturrådet sin *Utredning om faglitteraturens stilling i Norge*. Utredningens mange og kostbare forslag gjorde at den ble lagt til side, inntil rådet på nytt ba om en oversikt over hvordan det sto til med faglitteraturen eller sakprosaen. Edvard Beyer fikk oppdraget og leverte i 1994 utredningen *Norsk kulturråd – norsk faglitteratur* (upublisert). På bakgrunn av Beyers utredning ba Kulturrådet i budsjettsøknaden om midler til å sikre etablering og finansiering av bl.a. en egen selektiv ordning for essayistikk og resonnerende litteratur. I rapporten *Den edle hensikt – helliger den midlene?* (Norsk kulturråd, 2001) – som var en del av et større utredningsprosjekt om bokbransjen ved årtusenskiftet – foreslo Halfdan Friehow at eksisterende innkjøpsordning for skjønnlitteratur burde utvides til å omfatte den delen av sakprosa som kunne kalles ”litterært verdifull prosa”. Kulturrådet holdt imidlertid fast ved sitt gamle forslag om en egen, selektiv innkjøpsordning for sakprosa, oppfordret departementet til å opprette en slik og mente at de berørte partene måtte selv engasjere seg i arbeidet for en slik ordning. Slik ble ”Aksjon Utvid innkjøpsordningen” opprettet i 2002, der alle skribentorganisasjonene, Norsk Bibliotekforening, Den norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband og Den

norske Bokhandlerforening deltok. I *St.meld. nr. 48 (2002–2003) Kulturpolitikk fram mot 2014* ble behovet for en ordning for innkjøp av sakprosa slått fast, og det ble presisert at denne saken ville man ”koma attende til ... i budsjettsamanheng”.

Stortinget sluttet seg til dette. Med avsetningen i revidert budsjett for 2005 ble en innkjøpsordning for ny norsk sakprosa realisert.

Avtalen om regler for en selektiv prøveordning for ny norsk sakprosa ble inngått sommeren 2005. Avtaleparter er Norsk kulturråd, Den Norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband, Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening og ABM-utvikling. Etter forslag fra partene oppnevnte Norsk kulturråd et vurderingsutvalg for sakprosa med fire faste medlemmer og to varamedlemmer (senere utvidet til tre varamedlemmer). Utvalget fikk i oppdrag å sørge for at de beste bøkene i henhold til retningslinjene ble kjøpt inn. På bakgrunn av budsjetttrimmen på 7 mill. kr i 2005 ble det etablert en selektiv innkjøpsordning. Første året ble det kjøpt inn 1000 eksemplarer av 32 titler. I 2006 og 2007 ble budsjettene økt til 10 mill. kr pr. år til ordningen, og målet var å kjøpe inn minst 50 titler. I 2006 ble ordningen i første omgang avgrenset til tre år, til og med 2008. I tilknytning til ordningen ble det også opprettet en arbeidsgruppe med representanter fra Norsk kulturråd, Den Norske Forleggerforening og Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening. Gruppen har hatt jevnlig møter for å følge opp og justere de praktiske og økonomiske sidene ved avtalen, men har samtidig lagt vekt på at ordningen praktiseres slik at det gir mening å sammenlikne fra ett år til neste.

INNHALDET I AVTALEN

Avtalen består av tre deler, og målene for innkjøpsordningen er definert i avtalens del 1, § 1: ”*Ordningen har som formål å stimulere til skriving, utgivelse, spredning og lesning av ny norsk sakprosa.*” I 2005 hadde § 1 også med et punkt om at avtalepartene skulle ”prøve ut forskjellige former for formidling av bøker og forfattere”. Dette punktet er ikke med i reglene for 2006 og 2007.

Om begrepet ”sakprosa” heter det i avtaletekstens § 3 at ”ordningen gjelder sakprosabøker i en essayistisk, fortellende eller resonnerende form”, og at ”aktuelle sjangrer kan være essayistikk, biografi, reiseskildring og dokumentarlitteratur”. Avtalepartene bestemte seg for innkjøp skulle vurderes ut fra sjanger og skrivemåte, ikke faglig innhold. I § 5 listes det derfor opp hvilke bøker ordningen ikke omfatter, deriblant årbøker, lærebøker og forskningsrapporter. Slike bøker kan likevel tas med

”hvis de anses som spesielt språklig og litterært verdifulle og samtidig henvender seg til et bredt publikum”.

Del 2 av avtalen fastslår hvordan innkjøpsordningen skal praktiseres. Fra og med 2006 ble det innført fire søknadsfrister, både for å sikre raskere behandling av påmeldte bøker og for å stimulere til jevnere bokutgivelse gjennom året. Videre heter det at Vurderingsutvalget avgjør hvilke bøker som skal kjøpes inn, og at disse skal leveres til og sendes ut til bibliotekene gjennom A/L Biblioteksentralen. En vesentlig forskjell fra Innkjøpsordningen for skjønnlitteratur er at søkerne på sakprosaordningen ikke har adgang til å klage på det faglig-kunstneriske skjønn. Alle avslag ”vil bli begrunnet ut fra budsjettmessige hensyn”.

I tredje og siste del av avtalen defineres honorarsatsene for innkjøpte bøker. I avtalen som gjaldt for 2005, ble alle bøker behandlet likt, men dette ble forandret fra og med 2006. Da innkjøpsordningen for sakprosa ble opprettet, bestemte man at essayistikk, som med et begrenset titteltall tidligere var blitt innkjøpt på innkjøpsordningen for skjønnlitteratur, skulle flyttes over til sakprosaordningen. I de årene essayistikk lå inn under innkjøpsordningen for skjønnlitteratur, innebar vilkårene at Kulturrådet refunderte 16,5 % av forlagenes 20 % i royaltyutgifter, og forlagene hadde forpliktet seg til å betale 20 % royalty til forfatteren for inntil 5000 solgte eksemplarer. For å bevare disse vilkårene og dermed også fortsette med å stimulere til skrivning og utgivelse av essayistikk, er disse vilkårene videreført for essayistikk også i sakprosaordningen. For sjangrene dokumentar, reiseskildring og biografi refunderer derimot Kulturrådet til forlagene 7 % av en royalty på 20 % for de 1000 eksemplarene som blir kjøpt inn.

EVALUERINGENS FORMÅL OG PRIORITERINGER

Målet med evalueringen er a) å vurdere hvilken rolle innkjøpsordningen spiller i arbeidet med å styrke norsk sakprosa, og b) å skaffe innsikt i hvorvidt innkjøpsordningen for sakprosa fungerer hensiktsmessig i henhold til målene for ordningen.

Evalueringen bør ta utgangspunkt i avtalens tre deler, slik at både organisatoriske og litteraturfaglige problemstillinger blir belyst. Det er likevel ønskelig at evalueringen legger hovedvekt på avtalens del 1 og særlig på å belyse hvorvidt ordningen har bidratt til å heve kvaliteten på ny norsk sakprosa.

Kvalitet

Å vurdere kvalitet i denne sammenheng vil være en kompleks og mangfoldig utfordring. Evalueringen skal bidra til å *belyse og drøfte forholdet mellom ordningen slik den har vært praktisert siden opprettelsen, og kvaliteten på norsk sakprosa*. Særlig to innfallsvinkler blir da aktuelle. Den ene er å gi et bilde av Vurderingsutvalgets vurderinger av spørsmål knyttet til kvalitet på norsk sakprosa, og den andre er å gi et bilde av hvordan den offentlige kritikken vurderer utgivelsene av norsk sakprosa i perioden. Også en vurdering av forlagenes redaksjonelle praksis og eventuelle økte satsing på utvikling av ny norsk sakprosa av høy kvalitet kan bidra til å belyse dette forholdet. Det blir imidlertid ikke ventet at evaluator selv skal nylese de innkjøpte verkene som grunnlag for drøftingen av kvalitet.

På bakgrunn av ordningens korte virketid er det rimelig å anta at det vil være vanskelig å gi entydige konklusjoner vedrørende eventuelle sammenhenger mellom kvaliteten på sakprosa og innkjøpsordningen. Det er likefullt et ønske at dette forholdet drøftes og at drøftingene gjøres i lys av fremtidige utfordringer for arbeidet med ny norsk sakprosa.

Produksjon

For å belyse hvorvidt ordningen har bidratt til å stimulere til skriving og utgivelse må evalueringen fokusere på forfatterens og forlagenes erfaringer. Som grunnlag må evalueringen gjøre rede for de kvantitative hovedtrekkene i den samlede produksjonen av ny norsk sakprosa 2005–2007 fra de forlagene som kan melde på bøker til ordningen, og i en tilsvarende treårsperiode som det er relevant å jamføre med. I tillegg til sjangerfordeling er målform i bøkene og forfatters kjønn viktige faktorer som skal belyses. Evaluator vurderer selv om andre faktorer bør trekkes inn. Tilsvarende forhold utredes for de bøkene som er blitt påmeldt og/eller kjøpt inn.

Særlig viktig er det å drøfte hvorvidt innkjøpsordningen for sakprosa har bidratt til mer langsiktighet og forutsigbarhet i sakprosaforfatteres arbeidssituasjon. I avtalen representerer Forleggerforeningen og Forleggersambandet sine medlemmer som utgivere av bøker. Innkjøpsordningen skulle gjøre det økonomisk forsvarlig å satse på sakprosa og å bygge redaksjonell kompetanse i sjangrene som ordningen omfatter. Et sentralt spørsmål vil være hvilken rolle innkjøpsordningen spiller i forlagenes utgivelsespolitikk. Er det mulig å spore noen endringer i forlagenes utgivelsespolitikk i perioden fra 2005 til i dag? Finner det sted en mer offensiv satsning

på sakprosa fra forlagenes side? Er det mulig å se en styrking av forlagenes redaksjonelle kompetanse på sakprosa i perioden?

Formidling

En viktig problemstilling vil være hvorvidt ordningen har bidratt til økt tilgjengelighet og oppmerksomhet omkring norsk sakprosa. For å realisere disse målsettingene spiller selvsagt bibliotekene en viktig rolle i tillegg til forlag, forfattere og Kulturrådet selv. Som i innkjøpsordningen for skjønnlitteratur er bibliotekene en viktig aktør og samarbeidspartner i innkjøpsordningen for sakprosa. I avtalen heter det at ”bøkene som kjøpes inn stilles til rådighet for leserne gjennom utlån i norske folkebibliotek.” Evalueringen må gi en vurdering av de ulike aktørenes arbeid med formidling i den perioden ordningen har eksistert. I lys av disse vurderingene vil det være aktuelt å drøfte hvorvidt formidlingsmål igjen bør inngå som en del av avtaleverket.

Massemedienes journalistiske og litteraturkritiske dekning av ny norsk sakprosa kan ikke styres, heller ikke gjennom en avtale om en innkjøpsordning. Å analysere denne mediedekningen blir for omfattende til å inngå i mandatet. Det er imidlertid ønskelig at evalueringen peker på mediemessige faktorer som avtalepartene bør være særlig oppmerksomme på.

Organisering og iverksetting

For å få et bilde av hvorvidt ordningen fungerer etter hensikten, må evalueringen også innholde en vurdering av organisatoriske forhold. Særlig viktig er det å få frem de ulike partenes/aktørenes erfaringer med praktiseringen av ordningen. Her må både avtalepartenes rolle i arbeidet med å følge opp ordningen i sitt arbeid, Vurderingsutvalgets praksis og erfaringer, samt bibliotekenes synspunkter på ordningen og dens organisatoriske sider bli belyst. For bibliotekene står blant annet spørsmål om forutsigbarhet sentralt. Selv om innkjøpene for hvert utgivelsesår gjøres kontinuerlig fra juni til januar, synes mange bibliotekarere at de er altfor sent ute med å tilby sine brukere nye bøker, eller at bøker de selv har kjøpt inn, også kommer til bibliotekene via innkjøpsordningen noen måneder senere. Finnes det alternative løsninger som i bedre grad enn i dag kan sikre bibliotekbrukernes interesser?

GJENNOMFØRING OG METODE

Ut over det som er nevnt om kvantitativ grunnlagsinformasjon, bør evalueringen basere seg på kvalitative metoder. Det mest aktuelle er å ta i bruk systematiske dybdeintervjuer med involverte aktører. Eksempler på intervjuobjekter er forfattere, forlagsredaktører, bibliotekarer, ansvarlige i Kulturrådets administrasjon og faglige utvalg for litteratur, ansvarlige for logistikk og informasjon hos Biblioteksentralen, medlemmer av Vurderingsutvalget, representanter for Aksjon Utvid innkjøpsordningen, og medlemmer av arbeidsgruppa.

I tillegg til intervjuer er også debatter og skriftlige bidrag om ordningen i ulike tidsskrift og aviser et vesentlig datagrunnlag for evalueringen. Som datagrunnlag for kvalitetsvurderingen vil anmeldelser av sakprosa-bøker i aviser og tidsskrifter være av vesentlig betydning.

Møtereferater og relevante saksdokument fra arbeidsgruppa og drøftingsutvalget blir stilt til disposisjon for evaluator.

10.12.
Norsk kulturråd
OG/EA

VEDLEGG 3: EVALUERINGSPLAN

Tore Slaatta
Institutt for medier og kommunikasjon
Universitetet i Oslo
pb. 1093 Blindern
0317 Oslo

Oslo, 01.02.2008

Til Norsk kulturråd
v/ Ellen Aslaksen

Ang. evaluering av innkjøpsordningen for sakprosa (Vedlegg til kontrakt mellom Universitetet i Oslo og Norsk kulturråd)

På vegne av Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo takker jeg for oppdraget om å evaluere innkjøpsordningen for sakprosa. På instituttet har vi både kompetanser og ressurser til å gjennomføre en evaluering innenfor de rammer som er skissert av Norsk kulturråd gjennom mandatet. Instituttet har over en del år nå satset på å bygge opp kompetanse på bokmediet og har senest i høst tilbudt undervisning både på Bachelor og Master i medie- og litteraturpolitikk. Som den som har vært mest personlig involvert og ansvarlig for denne virksomheten på IMK, ser jeg frem til å lede den evalueringsprosessen vi med dette notatet forplikter å ta på oss for Norsk kulturråd.

Vi har tatt utgangspunkt i mandatet vi har fått tilsendt. Vi mener det er et godt avklart og gjennomtenkt notat som vil fungere godt i det videre arbeidet. Vi vil anse det naturlig at mandatet og dette notatet legges ved når kontrakten inngås.

I tillegg til det som fremkommer direkte i notatet har vi oppfattet følgende premisser som sentrale i vår planlegging av evalueringsarbeidet:

1. Norsk kulturråd ønsker tilbakemelding på evalueringens hovedfunn innen utgangen av mai, gjerne i form av en midlertidig rapportering som kan benyttes i informasjonsarbeid. Dette betyr at mesteparten av arbeidet må være gjennomført innen medio mai. Forøvrig bør evalueringsrapporten foreligge i løpet av sommeren, og ikke senere enn 1. september 2008.
2. Evalueringen skal ledes og i hovedsak gjennomføres av en seniorforsker med professorkompetanse som kan garantere for evalueringens gjennomføring og presentasjon av evalueringens resultater.
3. Det er likevel rom for at deler av evalueringen, særlig mer avgrensede oppgaver med klart definerte mål og metoder, kan gjennomføres av kompetente medarbeidere under veiledning av den faglig ansvarlige.

4. Evalueringsmandatet angir overordnet mål å kunne gi “ et godt kunnskapsgrunnlag” for “eventuelle justeringer av ordningen” og med dette som utgangspunkt svare på to spørsmål: a) vurdere hvilken rolle innkjøpsordningen spiller i arbeidet med å styrke norsk sakprosa, og b) skaffe innsikt i hvorvidt innkjøpsordningen for sakprosa fungerer hensiktsmessig i henhold til målene for ordningen. Mandatet angir videre i relativt stor detalj hvordan evalueringen bør gjennomføres, og dette notatet er således først og fremst et forsøk på å konkretisere og operasjonalisere mandatets opplegg.

Gitt disse premissene vil vi å foreslå følgende plan for evaluering av Innkjøpsordningen for sakprosa (heretter IOSP). Vi ser for oss 6 etapper i arbeidet, fra det innledende forarbeidet til den endelige sluttrapportering. Etappene er

1. Forarbeid
2. Kvantitativ beskrivelse
3. Kvalitative informantintervjuer
4. Effektanalyse; kvalitet, produksjon, formidling
5. Medie- og samfunnsutvikling
6. Sammenfattende analyse og sluttrapportering

1 Forarbeid

Mye er klarlagt gjennom mandatets avsnitt om innkjøpsordningens bakgrunn, men evalueringen baserer seg på bred innsikt i litteraturpolitiske dokumenter. Det skal derfor brukes tid innledningsvis på generell oppdatering på relevante kulturpolitiske dokumenter. Ellers er evalueringens fokus først og fremst på Avtalen, og spesielt (i følge mandatet) Avtalens del 1. Forarbeidet blir dermed:

a) Gjennomgang av de sentrale politiske dokumenter.

b) Gjennomgang av Avtalen: Innledende avklaring av hvordan de overordnede kulturpolitiske målformuleringer er nedfelt i ordningens organisering og konkrete avtaleformuleringer. Avklaring av hva det er som kan justeres innenfor ordningen, f.eks. budsjettets størrelse, avtaleverkets formuleringer (spesielt om formidlingsmål), Vurderingsutvalgets organisasjon, kompetanser og arbeidsrutiner, antall bøker som kjøpes inn, tidspunkt for innkjøp, organisering vs bibliotek og skole/utdanning, formidling forøvrig (forfattere forlag, kritikere, allmennhet), forlagskontakt/ rutiner, praksis, m.m.

2 Sakprosa og innkjøpsordningen i tall

Mandatet forutsetter en kvantitativ beskrivelse av ordningens faktiske praktisering og resultater som fordrer oversikt over støttede bøker, vurdering opp mot totalt utgitt sakprosa 2005-2007, fordeling på sjangere, tema, forlag, forfatterkarakteristika, m.m. (spesielt nevnt er kjønn). De kvalitative analysene vil basere seg på diverse tallmateriale som i følge mandatet i stor grad kan stilles til rådighet for oss. Denne delen av evalueringen kan påbegynnes tidlig, og vil ventelig kunne ferdigstilles innen

utgangen av april. Vi vil underveis vurdere hvordan vi evt. også kan skaffe tallmateriale fra forlag og bibliotek, forfattere osv. i denne delen.

3 Kvalitative evalueringer av organisering, erfaring og praksis, m.m.

Den største delen av evalueringsarbeidet er knyttet til intervjuer av følgende aktørgrupper:

- a) avtalepartnere/arbeidsgruppe
- b) medlemmer i Vurderingsutvalget
- c) forlagsredaktører og redaksjonsmedarbeidere for sakprosa
- d) forfattere
- e) innkjøpsansvarlig ledelse ved biblioteker
- f) formidlere, spesielt kritikere og tidsskriftredaktører

Siden det ikke kan forventes at kvantitative data gir endelige svar mht sakprosaens utvikling etter IOSP, vil de kvalitative vurderinger fra disse aktørene være viktige for evalueringens konklusjoner. Vi vil følge et systematisk oppsett for intervjuer, som gjør det mulig å vurdere utsagn ulike utsagn opp mot hverandre i forhold til ordningens ulike elementer (f.eks. rettet mot avtalen, organisasjon, praktisk gjennomføring, virkninger, muligheter for forbedringer)

a) kvalitativ evalueringsdel: avtalepartnere/arbeidsgruppe

Vi tror det er riktig å begynne med Avtalepartene for å kartlegge hvordan de oppfatter intensjoner og rammer for ordningen nå. Avtalepartnere er Norsk kulturråd, Den Norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband, Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening og ABM-utvikling.

Anslag av antall intervjuer: 5- 10

b) kvalitativ evalueringsdel: vurderingskomiteen

Andre kvalitative evalueringsdel bør fokusere på vurderingskomiteens erfaringer og egenvurdering. I tillegg til intervjuer kan det bli aktuelt å se på møterreferater og skriftlig dokumentasjon fra komiteens arbeid.

Anslag antall intervjuer: 4 - 6

c) og d) kvalitativ evalueringsdel: Forlag og forfattere

Det er ventelig en del sammenfall mellom det forlag og forfattere mener individuelt og det deres kollektive representanter mener. Men det er gode grunner for å se etter ulike erfaringer og oppfatninger blant ulike forlag og forfattere, f.eks. når det gjelder forlag, basert på størrelse, redaksjonell prioritering av sakprosa, m.m., og når det gjelder forfattere, etablerte vs. debuterende forfattere, stipendsøkere vs. forlagsstøttede forfattere, kjønn, m.m..

Anslag intervjuer, forlag: 15, fortrinnsvis personlig intervju/samtale, men mulighet for telefonsamtaler.

Anslag intervjuer, forfattere 10-15. Sannsynligvis telefonbasert delundersøkelse, utvalg av forfattere i samarbeid med NFF.

e) kvalitativ evalueringsdel: Bibliotek

Her foreslås å gjennomføre en telefonundersøkelse til et utvalg biblioteker og deres innkjøpsansvarlige på sakprosa. Denne delen kan gjennomføres separat og kan gjennomføres av kompetent forsker eller assistenter under veiledning.

f) kvalitativ evalueringsdel: Formidling

Vi foreslår intervjuer av offentlighetsarbeidere (kritikere og redaktører) heller enn å gjennomføre en analyse av antall kritikker. Her mener vi det kvalitative materiale vil være vel så troverdig som en tellemetode, som uansett vil kunne ha mange metodiske problemer knyttet til seg.

Anslag antall intervjuer: 5-10

4. Analyse av effekter for ny norsk sakprosa

Vi vil benytte prosessen underveis til å vurdere hvordan effektmål kan operasjonaliseres. Mandatet angir tre områder hvor effekter skal søkes:

- a) Kvalitet
- b) Produksjon
- c) Formidling

a) Operasjonalisering av effekter på kvalitet: Generelt er vi som tidligere nevnt avhengig av subjektive vurderinger som vil fremkomme i intervjuene. Mht andre, objektive kriterier: Avhengig av hvordan Vurderingsutvalgets materiale kan kategoriseres, evt. også om kritikker i utvalgte deler av mediene kan vurderes ut fra høy/lav eller negativ/positiv distinksjon, kan det muligens være mulig å se utvikling siden 2005 ut fra følgende:

antall positive kritikker for sakprosa, delt på antall utgivelser totalt
antall utgivelser med høy kvalitet/ antall utgivelser totalt
(evt. sammenligning med tidligere periode)

Da det er relativt arbeidskrevende å samle inn og kategorisere denne type data, ønsker vi ikke å forplikte oss til å gjennomføre fullverdige analyser på dette. Men muligheter for forenklete opplegg vil bli vurdert.

b) Operasjonalisering av effektmål for produksjon

evt. økning i antall SP-utgivelser totalt, pr. sjanger m.m.
økt redaksjonell satsning, økt antall utgivelsesplaner på SP
øking i tilsendte manus, refusjoner/antakelser
(øking av forfattere/prosjektsøknader NFF med avslagsbegrunnelser)

Disse effektene vil kunne trekkes ut av det kvantitative materiale i del 2. I tillegg vil vi forsøke å kartlegge forlagenes ressursallokeringer og redaksjonelle prioriteringer.

c) Operasjonalisering av effektmål for formidling

- økt tillitt/sammenfall mellom bibliotek og IOSP om aktuelle titler
- økt utlån av bestemte titler
- økning i kritikker og omtale generelt
- øket markedsføringsbudsjett, oppfølgingsaktivitet i forlag
- økt salg, økt lesning, m.m.
- økt salg av norske titler internasjonalt, m.m.

Her er det flere målemuligheter, men å få sikre data kan være problematisk og vi vet ikke i utgangspunktet hva som finnes av brukbare data f.eks. i bibliotekenes registrere for utlån m.m..

5 Analyse av medieutvikling, langsiktige endringstrekk i samfunnet med sannsynlige konsekvenser for endringer i stilling og rolle for ny norsk sakprosa

I denne delen vil vi benytte den brede kompetansen på medieutvikling og samfunnsendring nasjonalt og internasjonalt, som finnes ved IMK, samt hente inspirasjon og inntrykk fra informantintervjuene.

6. Sammenfatning og rapportskriving

Den endelige sluttrapport vil bli publisert i Kulturrådets bokserie innen 2008. Forøvrig skal innsamling av data og analysearbeidet være avsluttet slik at prosjektet kan rapporteres til allmennheten i form av en midlertidig sluttrapport innen 25. mai.

Evalueringsprosessen forøvrig

Vi vil kunne starte med oppdraget senest 1. mars. De ovennevnte delene vil bli gjennomført etter tur av Tore Slaatta, med unntak av de deler som kan utføres av forsker Salve Jortveit (biblioteksanalyse, kvantitativ analyse) som vil kunne bli påbegynt straks kontrakt er tegnet. Salve Jortveit er utdannet ved IMK og har siden arbeidet i eierskapstilsynet med lignende tallmateriale, og er godt kvalifisert til denne type arbeid.

Til gjennomføring mener vi følgende personalressurser er nødvendige:

Tore Slaatta, seniorforsker, 4 måneder 50 %, til sammen 2 måneder lønn + overhead

Personlig assistent for Tore Slaatta, 2- 4 uker timebasert lønn + overhead

Salve Jortveit, engasjert forsker (underleverandør)

Da kulturrådet siden mandatet ble gitt har bedt om strammere tidsfrister, må vi ta et visst forbehold mht den interne fordelingen på postene.

Vedlagt budsjett på avtalt beløp totalt kr. 300.000,- inklusive moms.

med vennlig hilsen

Tore Slaatta
Professor
Institutt for medier og kommunikasjon

VEDLEGG 4: LISTE OVER INFORMANTER

Totalt 75 informanter

<i>Navn</i>	<i>Reprenterer/ stilling</i>	<i>Dato</i>
Avtalepartene		
Andreassen, Trond	Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (Generalsekretær)	13.03.08
Finess, Mari	Norsk kulturråd (Seksjonssjef)	11.03.08
Indergaard, Leikny Haga	ABM-utvikling (Direktør)	28.03.08
Opsahl, Per Christian	Den norske forleggerforening (Direktør)	28.03.08
Vestbø, Arne	Norsk kulturråd (Rådgiver)	09.05.08 og 20.06.08
Drøftingsutvalget		
<i>Avtalepartene samt:</i>		
Andersen, Tore Kr.	Bibliotekforeningen (Generalsekretær)	17.04.08
Rokkan, Hilde	Rana folkebibliotek (Biblioteksjef)	28.04.08
Vevle, Kjartan	Biblioteksentralen (Direktør)	11.04.08
Vurderingsutvalget		
<i>Intervjuet samlet 23.04.08 og observert under arbeid 20.06.08.</i>		
Hovdenakk, Sindre (Medlem)	Forfatter og kritiker	23.04.08 og 20.06.08
Nyrnes, Aslaug (Medlem)	Høgskolen i Bergen (Professor)	23.04.08 og 20.06.08
Randmo, Eli (Leder)	Bergen offentlige bibliotek (Ass. leder)	23.08.08 og 20.06.08
Sæterbakken, Stig (Medlem)	Forfatter og rådgiver	23.04.08 og 20.06.08
Stoltenberg, Camilla (Vara)	Folkehelseinstituttet (Ass. direktør)	20.06.08
Forleggere		
Berntsen, Ida	Cappelen Damm (Forlagsjef)	04.04.08
de Vibe, Astrid	Pax (Forlagsjef)	25.04.08
Engelstad, Harald	Aschehoug forlag (Sjefredaktør)	13.03.08
Gulliksen, Geir	Oktober (Sjefredaktør)	09.05.08
Harket, Håkon	Press (Daglig leder)	25.04.08
Kolmannskog, Håkon	Manifest red. (Sjefredaktør)	18.04.08
Nordanger, Per	Spartacus (Redaktør)	09.04.08
Swensson, Jan	Gyldendal (Leder i dokumentaravd.)	09.05.08
Totland, Gunnar	Vidarforlaget (Forlagsjef)	24.04.08
Tusvik, Sverre	Samlaget (Forlagsjef)	14.03.08
Ugelvik, Ingrid	Universitetsforlaget (Forlagredaktør)	17.04.08

Forfattere

<i>Navn</i>	<i>Forlaget hvor forfatterens påmeldte bøker er publisert</i>	<i>Dato</i>
Eggen, Torgrim	Cappelen	03.06.08
Eriksen, Anne	Pax	04.06.08
Haagensen, Nils-Øivind	CappelenDamm	04.06.08
Lauveng, Arnhild	CappelenDamm	06.06.08
Sundnes, Hans Morten	Spartacus	06.06.08
Havnevik, Ivar	Engelstad	06.06.08
Ingulstad, Frid	Damm	10.06.08
Jaklin, Asbjørn	Gyldendal	09.06.08
Lærum, Ole Didrik	Fagbokforlaget. Vigmostad og Bjørke	06.06.08
Marsdal, Magnus E.	Manifest	06.06.08
Røislien, Hanne Eggen	Pax	12.06.08
Tønseth, Jan Jakob	Oktober	06.06.08
Vøgt, Kari	Universitetsforlaget	12.06.08
Vormedal, Tor Inge	Vormedal	06.06.08
Walton, Stephen	Samlaget	10.06.08

Bibliotek

<i>Navn</i>	<i>Representerer</i>	<i>Dato</i>
Abrahamsen, Jarle	Biblioteksentralen (Distribusjonsansvarlig)	11.04.08
Baustad, Synnøve,	Tromsø bibliotek	09.06.08
Bergli, Rolf Steinar	Lindesnes bibliotek	30.04.08
Berntzen, Trine	Deichmanske bibliotek	16.05.08
Bjerke, Vivi-Ann T.	Trøgstad bibliotek	06.06.08
Børke, Toril	Hamar bibliotek	
Furulund, Kirsten A	Ski bibliotek	15.05.08
Grimstveit, Aud	Tysvær bibliotek	05.05.08
Hellum, Torvald	Søgne bibliotek	15.05.08
Henschien, Lasse	Lier bibliotek	07.05.08
Johansen, Ingfrid	Bodø bibliotek	22.05.08
Kalvik, Ingunn	Sauda bibliotek	19.05.08
Knappen, Håkon Vikør	Buskerud fylkesbibliotek	20.05.08
Langøien, Anne O	Røros bibliotek	28.04.08
Lillelien, Bodil	Averøy bibliotek	06.06.08
Lund, Grethe	Skjervøy bibliotek	05.05.08
Nguyien, Trung	Biblioteksentralen (Webmaster)	17.04.08
Nøkland, Anne Turid	Hægebostad og Eiken bibliotek	05.06.08
Monsen, Kjetil	Askøy bibliotek	09.05.08
Persen, Ørjan	Bergen bibliotek	06.05.08
Sandstad Torunn Næss	Inderøy bibliotek	06.06.08

Selvik, Kirsten	Narvik bibliotek	06.05.08
Selvik, Marianne	Ås bibliotek	15.05.08
Skeie, Tormod	Suldal bibliotek	02.05.08
Soydan, Gro Bihaug	Asker bibliotek	21.05.08
Stavran, Ingrid	Porsgrunn bibliotek	19.05.08
Sveinsvoll, Jan	Sandnes bibliotek	25.04.08
Utne, Hanne	Fredrikstad bibliotek	09.05.08
Østli, Ole David	Alta bibliotek	19.05.08

Andre informanter og kritikere

<i>Navn</i>	<i>Stilling</i>	
Audunson, Ragnar	Høgskolen i Oslo, JBI (Professor)	25.04.08
Aabø, Svanhild	Høgskolen i Oslo, JBI (Førsteamanuensis)	28.04.08
Gilje, Karianne B.	Tidsskriftet <i>Prosa</i> (Redaktør)	24.04.08
Heskestad, Audun	Leder for Aksjon utvid innkjøpsordningen	24.04.08
Naper, Cecilie	Høgskolen i Oslo, JBI (Førsteamanuensis)	13.05.08
Sunnevåg, Kjell Jostein	Konkurransetilsynet (Utredningsleder)	28.04.08
Tønnesson, Johan	Universitetet i Oslo, ILN (Professor)	29.04.08

VEDLEGG 5: LISTE OVER DATAKILDER

Datakilder

Norsk Kulturråd

Den norske bokdatabasen

Den norske forleggerforening (opplysninger hentet fra internettsider).

Bokhandlerforeningen (opplysninger hentet fra internettsider).

Biblioteksystemer (gjennom systemet Bibliofil)

Biblioteksentralen (presentasjon av innkjøpte forfattere på internett: www.bibsent.no)

Forlagenes internettsider

Aviser

Avisartiklene er treff på søk i Mediarkivet (www.mediarkivet.no)

Søkeord: Innkjøpsordningen + sakprosa. Periode: 01.01.2001-01.06.2008

Adresseavisen

Aftenposten

Agderposten

Altaposten

Bergens Tidende

Bladet Tromsø

Brønnøysunds Avis

Dag og tid

Dagbladet

Dagens næringsliv

Dagsavisen

Fædrelandsvennen

Harstad Tidende

Journalisten

Klassekampen

Nationen

Nordlys

Romerikes blad

Solungen

Stavanger Aftenblad

Troms folkeblad

Verdens Gang

Vårt Land

Tidsskrifter

ABM-magasinet

Bibliotekaren

Bibliotekforum

Bok og bibliotek

Bok og samfunn

NFF-bulletin

Ny tid

Prosa

VEDLEGG 6: LISTE OVER INNKJØPTE BØKER

Innkjøpt 2005

FORFATTER	TITTEL	FORLAG
Alnæs, Karsten	Historien om Europa, bd. 3	Gyldendal
Andersen, Roy	1905. Spillet bak kulissene	Aschehoug
Borgen, Trond	Et indre eksil. Et essay om Lars Hertervigs papirarbeider	Wigestrand
Einenvoll, Gaute/Eirik Newth (red.)	Naturens kode. Har fysikken avslørt naturens hemmeligheter?	Gyldendal
Ericsson, Kjersti og Eva Simonsen	Krigsbarn i fredstid	Universitetsforlaget
Eriksen, Trond Berg/Håkon Harket/Einhart Lorentz	Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag.	Damm
Espeland, Velle	Helgener	Humanist
Førde, Einar	Innsyn	Samlaget
Hessen, Dag	Hva er biologi?	Universitetsforlaget
Holen, Øivind	Groruddalen	Cappelen
Johannessen, Georg	Eksil	Cappelen
Johansen, Anders og J.E. Kjeldsen	Virksomme ord	Universitetsforlaget
Lauveng, Arnhild	I morgen var jeg alltid en løve	Cappelen
Lund, Thure Erik	Språk og natur	H Press Imperativ
Lundberg, Liv	Tekstens etiske øyeblikk	Cappelen
Mandt, Gro/Lørdøen, Trond	Bergkunst	Samlaget
Moen, Ole O.	USA. Annerledeslandet i vest	Cappelen
Næss, Inga E.	Rytteren. En biografi om Bjarne Ness	Communicatio
Petersen Sandra/Tone M. Viken	Kaleidoskop	Humanist
Rasch, Bjørn Erik (red.)	Islamistisk terrorisme	Abstrakt
Ryvarden, Leif	Norges nasjonalparker	Damm
Salemonsens, Helge	Under kunnskapens tre	Vidarforlaget
Sandemose, Jørgen	Biografi og metode	Aschehoug
Sejersted, Francis	Sosialdemokratiets tidsalder	Pax
Sjøli, Hans Petter	Mao, min Mao	Cappelen
Skarstein, Karl Jacob	Kampen mot siouxene	Spartacus
Strøksnes, Morten	Automobil. En reise gjennom et ukjent Europa	Kagge
Sundnes, Hans Morten	Biter av Norge - smak av verden	Spartacus
Sveen, Karin	Frokost med fremmede. Ei bok om tilhørighet	Oktober
Tveit, Odd Karsten	Krig & diplomati. Oslo - Jerusalem 1978 - 96	Aschehoug
Tønseth, Jan Jakob	Dikteren på terskelen	Oktober
Vold, Jan Erik	God jul med Gertrude Stein	Gyldendal

Innkjøpt 2006

FORFATTER	TITTEL	FORLAG
Alnæs, Karsten	Historien om Europa 1900 - 1945	Gyldendal
Andersen, Per Thomas	Identitetens geografi	Universitetsforlaget
Bjørneboe, Sven Kærup	Allahs krigere (essays)	Press
Bomann-Larsen, Tor	Vintertronen	Cappelen
Breen, Marta	Piker, vin og sang	Spartacus
Bø, Gudleiv	Å dikte Norge. Dikterne om det norske	Fagbokforlaget
Claussen, Morten	Livet i Venedig	Solum Forlag
Eide, Martin	Saklighetens lidenskap	Aschehoug
Ekern, Simen	Berlusconi Italia	Cappelen
Figueiredo, Ivo	Henrik Ibsen - Mennesket	Aschehoug
Fretheim, Arve	Livets kolde prosa. Maurits Hansen og hans samtid.	Aschehoug
Færøvik, Torbjørn	Buddhas barn	Cappelen
Gabrielsen, Bjørn	Veien ut	Kagge
Grepstad, Ottar	Viljen til språk	Det Norske Samlaget
Gylseth, Christopher Hals	En forbannet svartsmusket redaktør!	Tiden
Hamnes, Lena Amalie	Naken uten fisk	Aschehoug
Heli, Arne	Åpen om det forbudte	Pax
Hjorthol, Lars M.	Alta - kraftkampen som utfordret statens makt	Gyldendal
Hognestad, Helge	Gud i mennesket	Flux
Hustad, Jon	Varsleren	Spartacus
Haagensen, Nils-Øyvind	Møt meg, møt meg, møt meg	Cappelen
Jacobsen, Alf R.	Nikkel, jern og blod	Aschehoug
Jaklin, Asbjørn	Nordfronten. Hitlers skjebneområde	Gyldendal
Kristiansen, Tomm	Afrika - en vakker dag	Cappelen
Kvamsdal, Martin	Drømmen om Amerika	Lettlest forlag
Langeland, Henrik H	Av sporet er du kommet	Gyldendal
Lund, Thure Erik	Om de norske byene og andre essays	Aschehoug
Løvlie, Elisabeth	Stillhet og støy (essays)	Cappelen
Moi, Toril	Ibsens modernisme	Pax Forlag
Molstad, Arild	Hvor skal vi reise før det er for sent? Turismens to ansikter	Tellus Works Publishing
Ofstad, Jarle	Den siste hjelper	Arneberg
Rem, Tore	Henry Gibson/Henrik Ibsen	Cappelen
Rimbered, Øyvind	Hvorfor ensomt leve (essays)	Gyldendal
Røislien, Hanne Eggen	Bosettere på hellig grunn	Pax Forlag
Sandberg, Sveinung/Pedersen, Willy	Gatekapital	Universitetsforlaget
Sandmo, Agnar	Samfunnsøkonomi - en idèhistorie	Universitetsforlaget

FORFATTER	TITTEL	FORLAG
Storhaug, Hege	Men størst av alt er friheten. Om innvandringens konsekvenser	Kagge
Strøksnes, Morten	Hva skjer i Nord-Norge?	Kagge
Svensen, Henrik	Enden er nær	Aschehoug
Sætre, Simen	Hugo. En biografi	J.M. Stenersen
Tranøy, Bent Sofus	Markedets makt over sinnene	Aschehoug
Trædal, Lasse	Sjøfolk – til havs og i havn	Aschehoug
Vold, Ragnar	Motstand. Artikler i Dagbladet 1930-1945	Transit
Walton, Stephen	Den teksta versjonen	Det Norske Samlaget
Willis, Herman	Den tarpeiske klippe	Aschehoug
Wyller, Thomas Chr.	Hvem skal bestemme?	Vidarforlaget
Wyller, Truls	Tid og rom. Et filosofisk essay	Universitetsforlaget
Ødegaard, Knut Jørgen Røed	Bang!	Cappelen
Øyehaug, Gunnhild	Stol og ekstase	Cappelen
Aarnes, Asbjørn	Råka av røyndom	Vidarforlaget

Innkjøpt 2007

FORFATTER	TITTEL	FORLAG
Berntsen, Harald	Staurberaren Per Borten H.	Aschehoug & Co
Borchgrevink, Aage	Den usynlige krigen	Cappelen
Brekke, Torkel	Hva er fundamentalisme?	Universitetsforlaget
Claussen, Jan M.	Kunsten å lese	Bokvennen
Eggen, Torgrim	Manhattan	Cappelen
Eriksen, Anne	Topografiens verden. Fornminner og fortidsforståelse	Pax
Fidjestøl, Alfred	Eit halvt liv. Ein biografi om Per Sivle	Samlaget
Figueiredo, Ivo de	Henrik Ibsen. Masken	Aschehoug
Fløgstad, Kjartan	Pyramiden. Portrett av en forlaten utopi	Spartacus Forlag AS
Forr, Gudleiv og Helge Vold	Landsgymnaset	Samlaget
Frobenius, Nikolaj	Herlige nederlag	Gyldendal
Gervin, Karl	Klostrene ved verdens ende	Pax
Gilhus, Ingvild / Mikaelson, Lisbeth	Verdens levende religioner	Pax
Gujord, Henning	Olav Duun	Aschehoug
Gullestad, Marianne	Misjonsbilder – bidrag til norsk selvforståelse	Universitetsforlaget
Hagen, Rune Blix	Dei europeiske trolldomsprosessane	Samlaget
Hellesnes, Jon	Om livstolking	Det Norske Samlaget
Herresthal, Harald	Musikkens verden	Aschehoug

FORFATTER	TITTEL	FORLAG
Hessen, Dag O. / Lie, Thore	Genenes gåte	Spartacus Forlag AS
Hoem, Edvard	Faderen	Oktober
Hovdenakk, Sindre	Alt er politikk. Hagbard Berner og hans tid	Det Norske Samlaget
Haarberg, Jon / Selboe, Tone/ Aarset, Hans Erik	Verdenslitteratur. Den vestlige tradisjonen	Universitetsforlaget
Lahlum, Hans Olav	Oscar Torp. En politisk biografi	Cappelen
Larsen, Peter / Lien, Sigrid	Norsk fotohistorie: Frå daguerreotypi til digitalisering	Det Norske Samlaget
Linneberg, Arild	Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett	Gyldendal
Løvhaug, Johannes	Politikk som idékamp	Pax
Marsdal, Magnus E.	Frp-koden	Manifest
Michelet, Jon	Den siste krigsseileren	Gyldendal
Njálsson, Steingrímur	Forbrytelser mot menneskeheten	Vidarforlaget AS
Nore, Aslak	Gud er norsk	Aschehoug
Norheim, Marta	Røff guide til samtidslitteraturen	Det Norske Samlaget
Rian, Øystein	For Norge, kjempers fedreland	Samlaget, det norske
Rossavik, Frank	Stikk i strid. Ein biografi om Einar Førde	Spartacus
Roughtvedt, Bernt	Riverton. Svein Elvestad og hans samtid	Cappelen
Seierstad, Åsne	De krenkede	Cappelen
Seip, Anne-Lise	Demringstid	Aschehoug
Sky, Jeanette	Kjønn og religion	Pax
Slapgard, Sigrun	Sigrid Undset. Dikterdronningen.	Gyldendal
Storhaug, Hege	Tilslørt. Avslørt.	Kagge
Stubhaug, Arild	Med viten og vilje	Aschehoug
Sunde, Ole Robert	Jeg er et vilt begrep	Gyldendal
Svendsen, Lars Fr. H.	Frykt	Universitetsforlaget
Sørensen, Øystein	Den store sammensvergelsen	Aschehoug
Thei, Rolf	Skyformasjonane på San Franciscos sørhimmel i grålysninga 30. april 1882 og grunnane til at vi ikkje har sett namn på dei	Samlaget
Tvedt, Terje	En reise i vannets fremtid	Kagge
Vetlesen, Arne Johan	Kva er etikk?	Universitetsforlaget
Vogt, Carl Emil	Nansens kamp mot hungersnøden i Russland 1921-23	Aschehoug
Vogt, Kari	Hva er islam?	Universitetsforlaget
Vold, Jan Erik	Ruth Maiers dagbok	Gyldendal

VEDLEGG 7. RETNINGSLINJER FOR VURDERINGSUTVALGET

NORSK KULTURRÅD
2006

Oktober

RETNINGSLINJER FOR NORSK KULTURRÅDS VURDERINGSUTVALG FOR NY NORSK SAKPROSA

DEL 1

OPPNEVNING OG MANDAT

§ 1

I tilknytning til § 10 i avtalen om regler for en selektiv prøveordning med innkjøp av ny norsk sakprosa oppnevner Norsk kulturråd et rådgivende utvalg for gjennomgang og vurdering av bøker som søkes innkjøpt under ordningen.

§ 2

Utvalgets funksjonstid er 2007-08 med mulighet for gjenoppnevning av medlemmene i maksimum to perioder. Utvalget har ansvar for å vurdere de bøkene som søkes innkjøpt i dette tidsrommet.

§ 3

Vurderingsutvalget for sakprosa har fire medlemmer med personlige varamedlemmer. Medlemmene foreslås av henholdsvis Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og Den norske Forfatterforening i fellesskap, Den norske Forleggerforening og Norsk Forleggersamband i fellesskap, Nasjonalt fagråd for de nordiske instituttene ved universitetene og av Norsk Bibliotekforening.

Ved stor arbeidsbelastning kan varamedlemmer bli bedt om å delta i arbeidet. Utvalget kan ellers be om ekstern konsulentbistand når det gjelder vurdering av en boks innholdsmessige sider.

§ 4

Utvalget konstituerer seg selv og velger sin egen leder. Leder skal også ha sekretærfunksjon. Melding om dette valget skal sendes til Norsk kulturråd i løpet av første måned i funksjonstiden.

§ 5

Utvalgets mandat er å vurdere de innsendte bøkene ut fra språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kriterier.

DEL 2

SAKSBEHANDLINGSREGLER

§ 6

Hver bok må leses av minst to medlemmer i utvalget. Er disse uenige om hvorvidt boka tilfredsstillende de språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kravene, skal ett medlem til lese den. I tillegg kan flere medlemmer bli bedt om å gjøre en orienterende lesning for å bistå hovedleserne i avgjørelsene. Utvalget fatter avgjørelse om positiv eller negativ anbefaling etter drøftinger i plenum. Ved tydelig divergerende oppfatninger avgjør lederen. Utvalget står samlet bak avgjørelsene.

Anbefaling om den enkelte bok skal foreligge så raskt som mulig. Det må tas hensyn til saksmengden når det gjelder behandlingstid, og forlagene må regne med utsettelse av saker fra ett møte til neste.

§ 7

For behandlingen gjelder vanlige habilitetsregler, det betyr bl.a. at ingen kan delta i vurderingen i et møte når:

1. Vedkommende selv har skrevet, vært konsulent eller redaktør for eller deltatt i tilsvarende forlagsmessig behandling av en omsøkt bok som er satt på sakskartete.
2. Vedkommende er i slekt eller svogerskap med en person som nevnt i pkt 1. i opp- eller nedstigende linje eller i sidelinje så nær som søsken,
3. Vedkommende er eller har vært gift/forlovet samboende med en person som under pkt 1.

Blir boka utsatt i det møtet utvalgsmedlemmet ikke har deltatt, skal den samme tittel behandles som første sak på neste møte, slik at det inhabile medlemmet kan tre inn i utvalget igjen etter at avgjørelsen er tatt.

§ 8

Under arbeidet skal utvalget benytte søknadsoversikter som Norsk kulturråd utarbeider. Alle anbefalingene skal være skriftlige ved at det føres protokoll fra møtene som sendes til Norsk kulturråd. Medlemmene har rett til å få sine vota protokollert.

Avslag begrunnes enten med at boka faller utenfor ordningens rammer, eller med at den ikke blir prioritert av budsjettmessige grunner.

§ 9

Alle anbefalinger skal meldes til Norsk kulturråd innen 14 dager etter avgjørelsen. Norsk kulturråds administrasjon tilskriver forlagene om utfallet av søknaden og om eventuelle videre prosedyrer for levering og fakturering av innkjøpte bøker.

§ 10

Utvalgsmedlemmene har taushetsplikt angående behandlingen av den enkelte tittel. Henvendelser og forespørsler om enkeltbøker skal vises til Norsk kulturråds administrasjon.

VEDLEGG 8: ORIENTERING TIL SØKERNE OG RETNINGSLINJER FOR UTBETALING AV FORLAGSREFUSJON

Orientering til søkerne – Innkjøpsordningen for ny norsk sakprosa

(Oppdatert juni 2008)

Prisfastsetting

Utgangspunktet for å beregne *ark*prisen til Norsk kulturråd er en statistisk gjennomsnittlig standardbok på 320 sider (= 20 ark), som blir betalt med 183 kroner med tillegg/fratrekk på 3 kroner pr. påbegynt ark når boka har flere eller færre sider. Forlaget skal dessuten ha tillegg eller fratrukk for formatavvik fra standardboka. Se de neste sidene for ytterligere forklaring og eksempler.

Royalty og royaltyrefusjon

Forlaget betaler som royalty til forfatteren 20 % for 1000 eksemplarer til såkalt ”heftet pris” (85 % av fullpris for innbundne bøker). For essays betaler forlaget dessuten 20 % for salg over 1000 og inntil 5000 eksemplarer. Forlaget fyller ut det vedlagte skjemaet og sender det til regnskapsavdelingen i Norsk kulturråd, som vil refundere rådets andel på 16,5 % for essays og 7 % for øvrige bøker. Vurderingsutvalget avgjør om en bok er essayistikk eller ikke. Ring oss om noe er uklart med honoraroppgjøret.

Levering til A/L Biblioteksentralen

De bøkene som blir innkjøpt, skal så snart som mulig sendes til A/L Biblioteksentralen, Malerhaugveien 20, 0661 Oslo. Kontaktperson er Jarle Abrahamsen. (Se også avsnittet nedenfor om informasjonsskjemaet.) Innkjøpte bøker skal leveres så snart som mulig, og senest to måneder etter mottatt vedtaksbrev.

Skjemautfylling

A) Faktura til regnskapsavdelinga i Kulturrådet

Utfylt skjema for royaltyrefusjon og faktura for leverte bøker skal sendes til regnskapsavdelingen i Norsk kulturråd.

B) Utfylling av informasjonsskjema til bibliotekene

Avtalepartene for sakprosaordningen er enige om at det er viktig å formidle sakprosa-bøkene. Alle forlag som har fått innkjøpt sakprosa, skal fylle ut det skjemaet som ligger under <http://www.bibsent.no/sakprosa.htm>. Biblioteksentralen vil legge ut informasjonen på nettsidene (www.bibsent.no) under Kulturrådets innkjøpsordninger. Kontaktperson i Biblioteksentralen når det gjelder informasjon, er Trung Nguyen (trung.nguyen@bibsent.no).

NB! For å få utbetalt royaltyrefusjon og/eller faktura for bøkene, må forlaget ha fylt ut informasjonsskjemaet. Kulturrådet vil ikke purre på bøker, søknader eller annet materiale.

Mer om prisfastsettingen

Bokas pris til Kulturrådet beregnes ut fra **omfang** (ark/sidetall) og **format**. Prisen består av en arkpris-del og et eventuelt tillegg for bøker med større format enn standardformatet.

Utgangspunktet for å beregne arkprisen er at standard **omfang** er 20 ark/320 sider. Standard**format** er 14 cm x 20 cm, dvs. 280 cm² = 100 %. For en slik standardbok skal Norsk kulturråd betale 183 kroner, og dette beløpet er utgangspunkt for videre utregninger.

Dersom forlaget setter en utsalgspris som er lavere enn utregnet arkpris, skal Norsk kulturråd betale laveste pris. For heftede bøker omregnes sisteprisen med 85 %. Dette gjelder både for arkprisen og for utsalgsprisen fra forlaget.

Avvik fra standard arktall

For bøker med færre/flere sider og/eller avvik fra standardformatet skal Kulturrådet ha et fratrekk eller få et tillegg i prisen.

Er boka for eksempel mindre enn 320 sider, skal det fra grunnprisen (183 kr) trekkes et beløp pr. påbegynt ark. Er den mer enn 320 sider, skal det legges til.

- 3 kroner pr. ark i tillegg/fratrekk fra gjelder bøker med format 70 % - 150 % av standardformat, dvs. intervallet fra 30 % mindre til 50 % større enn standardformat (se nedenfor om formatavvik).
- 4 kroner pr. ark i tillegg gjelder bøker med format 150 % - 200 %, dvs. bøker med format som er fra 50 % større til 100 % større enn standardformatet .
- 5 kroner pr. ark i tillegg gjelder bøker med format over 200 %, dvs. bøker som er mer enn 100 % større enn standardformatet.

Formatavvik

Standardformatet for sakprosa er 14 cm x 20 cm = 280 cm². Dette regner vi som 100 %.

For bøker over 150 % beregnes et tillegg for formatavvik. Vi har altså tre formatgrupper, som vi kaller

- Format 1) = inntil 420 cm², (70 % -150 %, standardbøker uten fratrekk eller tillegg)
- Format 2) = inntil 560 cm² (150 % - 200 %, gir 25 % tillegg av arkprisen)
- Format 3) = over 560 cm² (over 200 %, gir 50 % tillegg av arkprisen)

En glattsats bok, uavhengig av format, vil bli regnet som tilhørende Format 1.

NB! Legg merke til at formattillegget blir regnet av arkprisen.

Noen eksempler

Eksempel 1): Ei bok (innbundet) på 320 sider med formatet 14 cm x 20 cm (= 280 cm²), gir ingen tillegg eller fratrekk. Utsalgsprisen er satt av forlaget til 299 kroner. Kulturrådet betaler grunnprisen på 183 kroner.

Eksempel 2): Ei bok (innbundet) på 380 sider med formatet 18 cm x 29 cm (=522 cm²). Grunnpris kr 183 og **tillegg** i arkprisen for 3 ark a kr. 4 (= kr 12). **Tillegg** for formatavvik etter sats 2) på 25 % (= kr 49). Samla arkpris blir kr. 183 + 12 + 49 = kr 244. Utsalgsprisen er satt av forlaget til 349 kroner. Kulturrådet betaler kr 244.

Eksempel 3): Ei bok (heftet) på 240 sider med formatet 25 cm x 32 cm (=800 cm²). Grunnpris kr. 183 og **fratrekk** i arkprisen for 5 ark a 5 kroner (= kr 25). **Tillegg** for formatavvik etter sats 3) på 50 %, dvs. kr 79. Samla arkpris blir kr. 151 + kr 79 = kr 230. For heftet bok skal det betales 85 % av samla arkpris. Kulturrådet betaler kr 195,50.

Eksempel 4) Ei bok (heftet) på 160 sider med formatet 14 cm x 20 cm (= 280 cm²). Grunnpris kr 183 og fratrekk i arkprisen for 10 ark a 3 kroner (= kr 30). Utsalgsprisen er satt av forlaget til 129 kroner. Utsalgsprisen er lavere enn arkprisen. For heftet bok skal det betales 85 % av utsalgsprisen. Kulturrådet betaler kr 103,50.

Eks	Gr.pris 20 ark	Ant. Ark	Ark- fradrag	Ark- tillegg	For- mat	Format- avvik	Format- tillegg	Samla arkpris	Utsalgs pris	NK betaler
1 (ib)	Kr 183	20	0	0	1	0	0	Kr 183	Kr 299	Kr 183
2 (ib)	Kr 183	23	0	Kr 12	2	+25 %	Kr 49	Kr 244	Kr 299	Kr 244
3 (hf)	Kr 183	15	Kr 25	0	3	+50 %	Kr 79	Kr 230	Kr 349	Kr 195,50 (85 %)
4 (hf)	Kr 183	10	Kr 30	0	1	0	0	Kr 153	Kr 129	Kr 109,50 (85 %)

Innsending av faktura og skjema for royaltyrefusjon

Forlaget har ansvaret for at fakturaen blir rett. Det må gå fram av fakturaen hvor mange ark som er beregnet (med eventuelle fradrag og tillegg) og om boka har et formatavvik og i tilfelle hvor mye tillegg som er beregnet. I tillegg må forlaget opplyse om utsalgsprisen som er satt.

For å kunne beregne hvor mange titler som kan kjøpes inn innenfor de budsjettmessige rammene, er det viktig at forlagene sender inn både faktura og royaltyrefusjonsskjemaet **så snart som mulig etter å ha mottatt brev om innkjøp**. Royaltyrefusjonen vil bli utbetalt med en gang, mens fakturaen fremdeles vil betales pr 30 dager etter levering til Biblioteksentralen. Fortløpende beregninger vil vise hvor mange titler det er økonomisk rom for i inneværende budsjettår.

